

Journal of International Relations Studies

Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi

Official journal of Atatürk University Faculty of Economics and Administrative Sciences

Volume 4 • Issue 2 • December 2024

EISSN 2791-724X
dergipark.org.tr/en/pub/jirs

Journal of International Relations Studies

Editor

Mehmet Sait DİLEK

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: msdilek@atauni.edu.tr

Editorial Board

Ali Servet ÖNCÜ

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: aliservetoncu@atauni.edu.tr

Vakur SÜMER

Department of International Relations, Selçuk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Konya, Turkey
E-Mail: vsumer@selcuk.edu.tr

Duman ZHEKENOV

Department of International Relations, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan
E-Mail: Duman.Zhekenov@kaznu.kz

Gülşen AYDIN

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: gulsenaydin@atauni.edu.tr

Mustafa Tayfun ÜSTÜN

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: tayfun.ustun@atauni.edu.tr

Hulusi Ertuğrul UMUDUM

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: ertugrul.umudum@atauni.edu.tr

Müge YÜCE

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: muge.yuce@atauni.edu.tr

Sinem ÇELİK

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: sinem.tan@atauni.edu.tr

Murat KURUN

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: murat.kurun@atauni.edu.tr

Oğuzhan ÖZDEMİR

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: oguzhanozdemir@atauni.edu.tr

Kübra ÇAĞLAR HEKİMOĞLU

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: kubra.caglar@atauni.edu.tr

Şeyma BİÇER HAZIR

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: s.bicerhazir@atauni.edu.tr

Buşra ERİMLİ

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: busraerimli@atauni.edu.tr

Book Review Editor

Ahmet Furkan ÖZYAKAR

Department of International Relations, Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey
E-Mail: ahmetfozyakar@atauni.edu.tr

Journal of International Relations Studies

Advisory Board

Hayati AKTAŞ

Department of International Relations, Akdeniz University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences, Antalya, Turkey
E-Mail: hayatiaktas@akdeniz.edu.tr

Barış ÖZDAL

Department of International Relations, Uludağ University, Faculty of
Economics and Administrative Sciences, Bursa, Turkey
E-Mail: ozdalb@uludag.edu.tr

Ghia NODIA

Iliia State University, International School for Caucasus Studies,
Tbilisi, Georgia
E-Mail: ghian@iliauni.edu.ge

Sagyngali Zholamanuly AYDARBAYEV

Department of Internatioal Law, Al-Farabi Kazakh National
University, Kazakhstan
E-Mail: aydarbaevs@gmail.com

Mohammad Hassan KHANI

Department of Politics & Islamic Studies, Imam Sadiq University,
Tehran, Iran
E-Mail: khani@isu.ac.ir

Journal of International Relations Studies

AIMS AND SCOPE

Journal of International Relations Studies is a scientific, open access, online-only periodical published in accordance with independent, unbiased, and double-blinded peer-review principles. The journal is an official publication of the Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, and published biannually in June and December. The publication languages of the journal are Turkish and English.

Journal of International Relations Studies aims to contribute to the literature by publishing manuscripts at the highest scientific level in politics and international relations studies. The journal publishes research articles, letters to the editor, book reviews and critiques that are prepared in accordance with ethical guidelines.

The scope of the journal includes but not limited to relevant to the topics of political history, political science and public administration, international relations, international law, political sociology, conflict resolution and mediation, migration and migrant issues, and regional studies and all other related interdisciplinary theoretical research.

The target audience of the journal includes researchers and specialists who are interested or working in all fields in the journal's scope.

Journal of International Relations Studies is currently indexed in EBSCO, ERIH Plus, and DOAJ.

The editorial and publication processes of the journal are shaped in accordance with the guidelines of the Council of Science Editors (CSE), Committee on Publication Ethics (COPE), European Association of Science Editors (EASE), and National Information Standards Organization (NISO). The journal is in conformity with the Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing (doaj.org/bestpractice).

All expenses of the journal are covered by the Atatürk University. Processing and publication are free of charge with the journal. No fees are requested from the authors at any point throughout the evaluation and publication process. All manuscripts must be submitted via the online submission system, which is available at <https://dergipark.org.tr/en/pub/jirs>. The journal guidelines, technical information, and the required forms are available on the journal's web page.

Disclaimer

Journal of International Relations Studies is an open access publication, and the journal's publication model is based on Budapest Access Statements or opinions expressed in the manuscripts published in the journal reflect the views of the author(s) and not the opinions of the editors, editorial board, and/or publisher; the editors, editorial board, and publisher disclaim any responsibility or liability for such materials.

Open Access Statement

Journal of International Relations Studies is an open access publication, and the journal's publication model is based on Budapest Access Initiative (BOAI) declaration. All published content is available online, free of charge at <https://dergipark.org.tr/en/pub/jirs>. Authors retain the copyright of their published work in the Journal of International Relations Studies. The journal's content is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial (CC BY-NC) 4.0 International License which permits third parties to share and adapt the content for non-commercial purposes by giving the appropriate credit to the original work.

From January 2023 onwards, content is licensed under a Creative Commons CC BY-NC 4.0 license. The journal's back content was published under a traditional copyright license however the archive is available for free access.

You can find the current version of the Instructions to Authors at <https://dergipark.org.tr/en/pub/jirs>

Editor in Chief: Mehmet Sait DİLEK

Address: Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey

E-mail: msdilek@atauni.edu.tr

Publisher: Atatürk University

Address: Atatürk University, Yakutiye, Erzurum, Turkey

Journal of International Relations Studies

AMAÇ VE KAPSAM

Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi; bağımsız, tarafsız ve çift-kör hakem değerlendirme ilkelerine bağlı yayın yapan, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin açık erişimli bilimsel elektronik yayın organıdır. Dergi Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayınlanmaktadır. Yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi, siyaset ve uluslararası ilişkiler çalışmaları alanlarında yüksek bilimsel kaliteye sahip özgün araştırma, editöre mektup, kitap incelemesi ve eleştirisi türündeki makalelerle literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Dergi kapsamına siyasi tarih, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, uluslararası hukuk, siyaset sosyolojisi, çatışma çözümü ve arabuluculuk, göç ve göçmen sorunları, bölgesel çalışmalar gibi konular girmektedir.

Derginin hedef kitlesini derginin kapsamındaki alanlarda araştırma yapan bilim insanları, amatör ve profesyonel olarak çalışanlar ve bu alana ilgi duyan tüm kişiler oluşturmaktadır.

Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi EBSCO, ERIH Plus ve DOAJ'da indekslenmektedir.

Derginin editöryel ve yayın süreçleri Council of Science Editors (CSE), Committee on Publication Ethics (COPE), European Association of Science Editors (EASE) ve National Information Standards Organization (NISO) kılavuzlarına uygun olarak biçimlendirilmiştir. Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi'nin editöryel ve yayın süreçleri, Akademik Yayıncılıkta Şeffaflık ve En İyi Uygulama (doaj.org/bestpractice) ilkelerine uygun olarak yürütülmektedir.

Derginin tüm masrafları Atatürk Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Makale değerlendirme ve yayın işlemleri için yazarlardan ücret talep edilmemektedir. Tüm makaleler <https://dergipark.org.tr/en/pub/jirs> sayfasındaki online makale değerlendirme sistemi kullanılarak dergiye gönderilmelidir. Derginin yazım kurallarına, gerekli formlara ve dergiyle ilgili diğer bilgilere web sayfasından erişilebilir.

Sorumluluk Reddi

Dergide yayınlanan makalelerde ifade edilen bilgi, fikir ve görüşler Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi, Baş Editör, Editörler, Yayın Kurulu ve Yayıncı'nın değil, yazar(lar)ın bilgi ve görüşlerini yansıtır. Baş Editör, Editörler, Yayın Kurulu ve Yayıncı, bu gibi yazarlara ait bilgi ve görüşler için hiçbir sorumluluk ya da yükümlülük kabul etmemektedir.

Açık Erişim Beyanı

Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi yayınlanma modeli Budapeşte Açık Erişim Girişimi (BOAI) bildirgesine dayanan açık erişimli bilimsel bir dergidir. Derginin arşivine <https://dergipark.org.tr/en/pub/jirs> adresinden ücretsiz olarak erişilebilir. Yazarlar Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi'nde yayınlanmış çalışmalarının telif hakkını elinde tutar. Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi'nin içeriği, Creative Commons Atıf-GayriTicari (CC-BY-NC) 4.0 Uluslararası Lisansı ile yayınlanmaktadır. Söz konusu telif, üçüncü tarafların içeriği uygun şekilde atıf yapmak koşuluyla, ticari olmayan amaçlarla paylaşımına ve uyarlamasına izin vermektedir.

2023 Ocak'tan itibaren dergi Creative Commons CC BY-NC 4.0 lisansı ile yayın yapmaya başlamıştır. Bu tarihten önceki dergi içeriği ücretsiz erişime açık olmakla birlikte geleneksel telif sistemiyle yayınlanmıştır.

Yazım Kuralları'na <https://dergipark.org.tr/en/pub/jirs> adresinden ulaşabilirsiniz.

Baş Editör: Mehmet Sait DİLEK

Adres: Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Erzurum, Türkiye

E-mail: msdilek@atauni.edu.tr

Yayıncı: Atatürk Üniversitesi

Adres: Atatürk Üniversitesi, Yakutiye, Erzurum, Türkiye

Journal of International Relations Studies

CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 53 AB'nin Yeni Paktının Göç Diplomasisi Üzerindeki Etkisi
The Impact of EU's New Pact on Migration Diplomacy
Nur Seda TEMUR
- 64 Siber Terörizmin Evrimi: Tehditler ve Çözüm Önerileri
Evolution of Cyberterrorism: Challenges and Solutions
Mücahit ERGÜN, Gülşen SEKER AYDIN
- 74 Uluslararası Sistemi Yeniden Yorumlamak: Ulus-Devlet, Sermaye ve Küreselleşme
Revisiting International System: Nation-State, Capital and Globalisation
Salih KAYA
- 92 19. Yüzyıl Sömürgecilik Faaliyetlerinde İngiltere'nin Rolü: Afrika Kıtası Örneği
The Role of England in 19th Century Colonialism Activities: The Case of the Continent of Africa
Cihan Daban
- 108 Sovyetler Birliği Açısından Arap-İsrail Anlaşmazlığı
The Arab-Israeli Conflict from the Soviet Union's Perspective
Mehmet Erkan KILLIOĞLU

Kitap İncelemesi / Book Review

- 125 Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla, İletişim Yayınları, 2011, s.901.
Russia and the Russians: From Earliest Times to 2001, İletişim Publishing, 2011, p.901.
Kamila AKHMEEROVA

Acknowledgement of Reviewers / Hakemlere Teşekkür

- 128 Acknowledgement of Reviewers

EDİTÖRÜN NOTU

Kıymetli Okurlarımız,

Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü akademisyenlerinin editörlüğünde hazırlanan Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi'nin (UIÇD) sekizinci sayısını takdirlerinize sunmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Bu sayıda, uluslararası ilişkiler alanında hazırlanmış beş araştırma makalesi ve bir kitap incelemesi olmak üzere toplamda altı akademik çalışmaya yer verilmiştir.

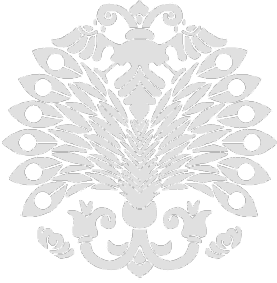
Güncel konular ışığında alan uzmanlarından Salih KAYA, "Uluslararası Sistemi Yeniden Yorumlamak: Ulus-Devlet, Sermaye ve Küreselleşme"; Nur Seda TEMUR, "AB'nin Yeni Paktının Göç Diplomasisi Üzerindeki Etkisi"; Mücahit ERGÜN-Gülşen ŞEKER AYDIN, "Siber Terörizmin Evrimi: Tehditler Ve Çözüm Önerileri" temalı çalışmalarını okuyucuların dikkatlerine sunmuşlardır.

Cihan DABAN, "19. Yüzyıl Sömürgecilik Faaliyetlerinde İngiltere'nin Rolü: Afrika Kıtası Örneği"; Mehmet Erkan KILLIOĞLU, "Sovyetler Birliği Açısından Arap-İsrail Anlaşmazlığı" başlıklı akademik çalışmalarını ise siyasi tarih disiplini çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Yüksek Lisans öğrencisi Kamila Akhmerova, "Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla" isimli kitabı incelemeye tabi tutarak Doğu Medeniyetleri üzerine de bilgi sahibi olmanın önemine dikkat çekmektedir.

Son olarak; ERIH PLUS, DOAJ ve EBSCO gibi indekslerde taranan Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi'nin yedinci sayısında makaleleriyle katkı sağlayan yazarlarımıza, kıymetli görüşleriyle değerlendirmelerde bulunan hakemlerimize ve yayın kurulunda görev yapan değerli bilim insanlarına katkılarından ötürü teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Mehmet Sait DİLEK

Aralık 2024

EDITORIAL NOTE

Dear Readers,

We are pleased to present the eighth issue of the Journal of International Relations Studies (JIRS), prepared under the editorship of the faculty members of the Department of International Relations at Atatürk University, Faculty of Economics and Administrative Sciences. This issue features six academic studies in the field of international relations: five research articles and a book review.

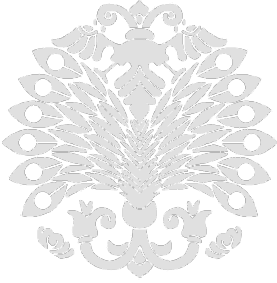
In the context of current issues, Salih KAYA, "Revisiting International System: Nation-State, Capital and Globalisation"; Nur Seda TEMUR, "The Impact of EU's New Pact on Migration Diplomacy"; Mücahit ERGÜN-Gülşen ŞEKER AYDIN, "Evolution of Cyberterrorism: Challenges and Solutions" to the attention of the readers.

Cihan DABAN, "Britain's Role in 19th Century Colonial Activities: The Case of the African Continent"; Mehmet Erkan KILLIOĞLU, "The Arab-Israeli Conflict from the Perspective of the Soviet Union" were evaluated within the framework of the discipline of political history. Kamila Akhmerova, a graduate student, draws attention to the importance of having knowledge on Eastern Civilizations by reviewing the book "Russia and Russians: From Earliest Times to 2001".

Finally, we would like to thank the authors who contributed to the eighth issue of the Journal of International Relations Studies, which is indexed in ERIH PLUS, DOAJ, and EBSCO, as well as the reviewers who provided valuable feedback and the esteemed scientists who served on the editorial board.

Prof. Dr. Mehmet Sait DİLEK

December 2024

The Impact of EU's New Pact on Migration Diplomacy

AB'nin Yeni Paktının Göç Diplomasisi Üzerindeki Etkisi

Nur Seda TEMUR

Middle East Technical University,
International Cooperation Office,
Ankara, Türkiye

Bu makale 2021 yılında Londra'da gerçekleştirilen "The Migration Conference" isimli Konferansta bildiri özeti olarak sunulmuştur.

Geliş Tarihi/Received 04.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted 20.12.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 30.12.2024

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
Nur Seda TEMUR

E-mail: nurtemur@metu.edu.tr

Temur, N. S. (2024). The Impact of EU's New Pact on Migration Diplomacy. *Journal of International Relations Studies*, 4(2), 53-63.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

ABSTRACT

As the European Union launched its New Pact on Migration and Asylum on 23 September 2020, many anticipated certain changes in foreign policies of EU member states. Within this context, migration diplomacy was not the exception. Regarding this inference, this article will examine the following question: How will the EU's New Pact on Migration and Asylum impact migration diplomacy? Concerning this question, this article will defend the idea that although the New Pact strengthens the interdependency between EU member states, immigration towards EU member states will be complicated, which will raise the importance of migration diplomacy among migration-receiving, migration-sending, or transit states. With respect to this claim, after the introduction part, this research paper will first focus on the concept of migration diplomacy, and the discussion of the term from realist theoretical framework. After this, the EU's New Pact on Migration and Asylum will be examined, and its comparison with the 2008 EU's Pact on Migration and Asylum will be made. Before the concluding remark, the impact of the New Pact on migration diplomacy will be discussed. In the conclusion part, an overall evaluation will be made. This research paper will be a qualitative study. In particular, the data about decision taken in the New Pact on Migration and Asylum will be gathered from both primary and secondary resources through document analysis.

Keywords: Migration Diplomacy, EU's New Pact, Migration, Asylum

Öz

Avrupa Birliği'nin 23 Eylül 2020 tarihinde Göç ve İltica Konusunda Yeni Pakt'ı hayata geçirmesiyle birlikte, birçok kişi AB üye devletlerinin dış politikalarında bazı değişiklikler bekliyordu. Bu bağlamda göç diplomasisi de bir istisna değildi. Bu çıkarımla ilgili olarak, bu makale aşağıdaki soruyu inceleyecektir: AB'nin Yeni Göç ve İltica Paktı göç diplomasisini nasıl etkileyecek? Bu soruyla ilgili olarak, bu makalede, Yeni Pakt'ın AB üye devletleri arasındaki karşılıklı bağımlılığı güçlendirmesine rağmen, AB üye devletlerine yönelik göçün karmaşıklaşacağı ve bunun da göç alan, göç veren veya transit devletler arasında göç diplomasisinin önemini artıracığı fikri savunulacaktır. Bu iddiadan hareketle, giriş bölümünün ardından, bu araştırma makalesi ilk olarak göç diplomasisi kavramına ve kavramın realist teorik çerçeveden tartışılmasına odaklanacaktır. Ardından, AB'nin Yeni Göç ve İltica Paktı incelenecek ve 2008 AB Göç ve İltica Paktı ile karşılaştırması yapılacaktır. Sonuç bölümünden önce, Yeni Pakt'ın göç diplomasisi üzerindeki etkisi tartışılacaktır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bu araştırma makalesi nitel bir çalışma olacaktır. Özellikle, Yeni Göç ve İltica Paktı'nda alınan kararlara ilişkin veriler, belge analizi yoluyla hem birincil hem de ikincil kaynaklardan toplanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç Diplomasisi, AB'nin Yeni Paktı, Göç, İltica

Introduction

Although the European Union (EU) seems to have focused on the migration issue with the initiation of its New Pact on Migration and Asylum in 2020, the turning point was the European refugee crisis in 2015. More than one million people reached Europe due to the poverty and civil war in Syria in 2015. The movement was expressed as the biggest movement in history. Therefore, how the EU would react to this movement was a matter of debate. In response to this movement, the EU attempted to protect these people's lives and its external borders. The EU tried to facilitate the issue rather than making it complex. The importance of migration diplomacy became evident. Refugee and immigration policies were at the center of the public debates within the EU countries, like the management of migration flows. States adopted various policies to regulate both voluntary and involuntary movements. The purpose was to manage the domestic impact of migration on international diplomacy because "migration flows across national borders affect states' diplomatic interactions with other actors in the international system and become the object of interstate diplomacy" (Adamson & Tsourapas, 2019, p.115). Consequently, as a new beginning on migration in Europe, the EU launched the New Pact on Migration and Asylum on 23 September 2020. The new pact aimed to build trust through useful procedures and a balance between accountability and unity. Regarding this issue, this paper will address the question: How will the EU's New Pact on Migration and Asylum impact migration diplomacy?

Concerning this question, in this article, I will defend the idea that although the New Pact strengthens the interdependency between EU member states, immigration towards EU member states will be complicated, which will raise the importance of migration diplomacy among migration-receiving, migration-sending, or transit states. For this claim, after the introduction part, this research paper will first focus on the concept of migration diplomacy and the discussion of the term from a realist theoretical framework. After this, the EU's New Pact on Migration and Asylum will be examined, and its comparison with the 2008 EU's Pact on Migration and Asylum will be made. Before the concluding remark, the impact of the New Pact on migration diplomacy will be discussed. In the conclusion part, an overall evaluation will be made. This research paper will be a qualitative study. In particular, the data about the decision taken in the New Pact on Migration and Asylum will be gathered from both primary and secondary resources through document analysis. Indeed, primary sources will be composed of official documents about the New Pact. These will be used mostly to compare the New Pact (2020) and the previous pact (2008). Secondary sources will be composed of relevant books, articles, academic journals, research papers, and newspapers. These will be used to discuss migration diplomacy and the impact of the New Pact on it.

Migration Diplomacy

To understand the impact of the EU's New Pact on Migration and Asylum on migration diplomacy, it is first necessary to discuss the concept of migration diplomacy in terms of its definition and scope. There are various definitions of the concept that focus on different sides. The mostly referred definition is the description of Tsourapas. Indeed, he defined the term as "the use of diplomatic tools, processes and procedures to manage cross-border population mobility, including both the strategic use of migration flows as a means to obtain other aims, and the use of diplomatic methods to achieve goals related to migration" (2017, p.4). Hence, he described migration diplomacy as adopting diplomatic instruments by states to deal with human movement or mobility. He argued that migration diplomacy is crucial to emphasize the significance of human mobility for interstate relations. Later, with Adamson, they developed the definition and argued that "any state's ability to effectively use diplomatic tools and processes concerning migration processes will be dependent on other factors, such as its overall power and available resources" (2019, p. 116). Therefore, they indicated that the efficiency of this diplomacy is dependent on different factors like power or resources. Moreover, they considered migration as a mean and an end at the same time for diplomatic relations between states.

Another definition is made by Meredith Oyen. Although she took states as the main actor, similar to Adamson and Tsourapas, she described the migration term only as a diplomatic end and defines the concept as "the process of using migration policy for diplomatic ends" (2015, p.4). Hence, she bridged the diplomatic history of states with their behavior in migration diplomacy. She assumed that migration is an inherent part of the foreign policies of every state that should be in the policymaking process of these states. Although all these authors perceived states as the main actor in this migration diplomacy concept, other views argued that states are not the only actors. For instance, according to Thiollet, migration diplomacy could be defined like migration as diplomacy, in which both refugees and migrants are vital actors in this diplomacy. They form the transnational bridge (2018, p.110; İçduygu & Üstübcici, 2014, p.44). Hence, for Thiollet, not only governments but also refugees and migrants are part of the migration diplomacy. Considering all these definitions, migration

diplomacy can be described as the use of diplomatic instruments by states to solve migration issues by considering the impact of migrants and refugees too.

Apart from the general definition of migration diplomacy, Tsourapas discussed two types of it: cooperative and coercive migration diplomacy. On the one side, he illustrated the cooperative migration diplomacy as “the promise or act by a state, or coalition of states, to affect either migration flows to/from a target state or its migrant stock as a reward, provided that the target state acquiesces to an articulated political or economic demand” (2017, p.5). To put it differently, he described the term as an interstate bargaining process for shared advantage without offensive acts. On the other side, he delineated coercive migration diplomacy as “the threat or act by a state, or coalition of states, to affect either migration flows to/from a target state or its migrant stock as a punishment, unless the target state acquiesces to an articulated political or economic demand” (2017, pp.4-5). In other words, he explained the concept as a one-sided approach for interstate bargaining process using threat of violence. Regarding both definitions, although states use different tools for dealing with migration flow, the interaction between states is part of interstate diplomacy, and migration is the crucial part of the bi/multilateral diplomatic relations.

Concerning all these definitions, there are three main scope conditions of migration diplomacy. The first one is that migration diplomacy addresses state actions and diplomatic purposes by engaging with international organizations. The second condition is that migration diplomacy and migration policy terms are not the same thing. Therefore, states can have different migration policies apart from their migration diplomacy unless states accept applying them. The third one is that migration diplomacy deals with the administration of cross border movements that affect interstate relations. Therefore, it should be considered separate from other migration issues. Indeed, migration diplomacy deals with “internal displacement, the regulation of immigrants’ citizenship status or access to rights, tariff rules determining which goods migrants are able to transport, diaspora politics, and the welfare of refugees” (Adamson& Tsourapas, 2019, pp.116-117).

States adopt migration diplomacy according to their interests, power, and positions in the web of migration movement in the world. Indeed, states shape their migration policy regarding their position as receiving, sending, or transit states. For instance, receiving states are interested in the act of immigration and the inflow of migrants. Sending states are interested in the act of emigration and outflow of migrants. In contrast, transit states are interested in transit migration and the transit flow of migrants (Adamson& Tsourapas, 2019, pp.118-119). While states are concerning about different flows according to their bargaining positions in their migration diplomacy, they also follow two different strategies for their gain; zero-sum or positive-sum gain strategies (Powell, 1991, pp.1309-1310). States chose either of these strategies according to their expectations on gain. Indeed, zero-sum strategy refers to relative gain in which only one side benefits, and its gain is measured relative to the other side of the party. Whereas positive-sum strategy refers to absolute gain in which each side can benefit, but the gain level can be different. The bargaining process is held considering the absolute gain. Considering these differences, although all immigration, emigration, and transit migration diplomacies are generally constructed with the relative gain considerations under the zero-sum strategy, these states can also follow positive-sum strategies and consider absolute gain (Adamson& Tsourapas, 2019, pp.121-124; Norman, 2020, p.1162).

Having explained the strategies that states can follow in migration diplomacy, now it is necessary to discuss the purposes of states to use migration diplomacy. States are following migration diplomacy, depending on various reasons. Some of these reasons are building up their security, enriching their economic interests and improving their soft power, so forth (Keohane& Nye, 1997; Tollison& Willett, 1979; Nye, 2004). According to Adamson& Tsourapas, there are also other reasons, which are “to expel, deport, to transfer individuals or groups citing internal security concerns, for nation-building, weapons, and military aid, and lastly, to enhance economic and diplomatic relations” (2019, pp.120-121; Norman, 2020, p.1162). For Koinova and Tsourapas, other reasons for using migration diplomacy are to achieve economic and public diplomacy (2018). Apart from general reasons, others focus specifically on the migration movement from Global South to North. For instance, it is argued that “states in the Global South can use migration policy as a bargaining chip to bolster their standing or to project international influence” (Norman, 2020, p.1161; Greenhill, 2010; Tsourapas, 2017). Consequently, it can be observed that there are different reasons for states to use migration diplomacy through their bilateral or multilateral relations with others, and they base their interrelations according to their position in the migration network.

Returning briefly to the analysis of migration diplomacy from a realist theoretical framework, it can be inferred from most of the scholars in the literature that the main assumption regarding migration diplomacy is the main actorness of state. According to the literature, states are the key actors within this diplomacy, and they sustain the relations by deciding on reasoning, and steps to follow. Therefore, migration diplomacy is followed through a traditional state-centric perspective

and can be conducted among states according to this view (Hamilton& Longhorne, 2011, p.13; Cooper et al., 2013, p.6). Thus, the state places at the center, and can decide on tools within the migration diplomacy process. Regarding migration diplomacy, security concern is another point that can be discussed under a realist theoretical framework. Indeed, at some point, international migrants were perceived as a potential security threat for immigration states (Weiner, 1992, p.95; Teitelbaum, 1984, p.443). Since international movement is perceived as a security threat due to its impact on political stability, and ethnic tensions resulting from diverse population, state authorities act accordingly. While governments maintain migration diplomacy, they consider this security threat issue, but sometimes they may use this threat as a tool (İçduygu and Aksel, 2014, p.360; Greenhill, 2010). For instance, “elites in conflict-prone countries are willing to exploit threats to launch migration waves vis-à-vis liberal regimes to coerce them into concessions because of costs imposed on their civilian populations” (Tsourapas, 2017, p.3-4). However, it should be noted that while states refer to security threats for migration movement, they refer not to the regular migration but to the irregular migration. Hence, migration diplomacy is analyzed from a realist theoretical framework in the literature, and the emphasis is given on state actorness, and security concerns.

In short, migration diplomacy is the use of diplomacy for migration purposes. States follow immigration, emigration, or transit migration according to their position in the global migration network. They make zero-sum or positive-sum strategies for conducting their diplomacy based on various reasons. Also, all these issues are framed from a realist perspective. Having defined what is meant by migration diplomacy, the following section will address the EU’s New Pact on Migration and Asylum.

EU’s New Pact on Migration and Asylum

One of the most significant current discussions on the migration issue is the EU’s New Pact on Migration and Asylum, printed on 23 September 2020. The pact aims to have a process of solidarity and balanced responsibility-sharing among EU member states towards managing migration and asylum issues based on common trust. The pact highlights cooperation, burden-sharing, and facilitation of legal actions about asylum-seekers and migrants within the European borders. Indeed, the pact stresses three main points. The first one is to intensify EU member states’ cooperation with the sending and transit states. The second one is to manage and build its external borders. The third one is to have balanced responsibility-sharing and bolster solidarity while addressing the asylum and migration issue. Thus, with this new pact, EU member states underline the significance of their interdependence on operating decision-making process about migration and asylum-seekers, especially during crisis cases. In brief, it is argued in that the pact “will close gaps between the various realities faced by different Member States and promote mutual trust by delivering the result through effective implementation. Common rules are essential, but they are not enough. The interdependency of Member States also makes it indispensable to ensure full, transparent, and consistent implementation on the ground” (COM2020, 609, p.2).

The pact focuses on seven main action plans. The first one is “A common European framework for migration and asylum management” (COM2020, 609, p.3). With this task, the aim is to force EU member states to a cooperative action for responsibility-sharing and solidarity. Accordingly, to manage the external borders, the pact proposes pre-entry screening and border procedures for preventing illegal or unauthorized movements. Moreover, the pact includes a recent solidarity mechanism that focuses on fair responsibility-sharing of member states to take part in response to migration, especially for the relocation or return of migrants. It also highlights that for effective border control, national policies should be coherent within themselves and with the European manner and cooperation. The pact also focuses on the regulation for vulnerable groups and children. They will have the priority for the acceptance procedure with assurance and protection standards. Another point in this pact is to have a common return policy within the EU, which requires operational support with the leading of Frontex. It also requires collaboration between the EU and third countries for returns and the readmission process. The pact indicates that for this cooperation, a powerful governance structure is necessary. Therefore, a Return Coordinator will be chosen by the European Commission with the assistance of “High Level Network for Return”. Lastly, the pact states that information about these people is demanded for proper management of the asylum and migration process. Hence, the pact suggests the improvement of Eurodac for the enhancement of the database about migrants and asylum-seekers (COM2020, 609, pp. 4-9).

Under this pact, the second action plan is “a robust crisis preparedness and response system” (COM2020, 609, p.10). It is argued that like the 2015 Refugee Crisis, there may be a different crisis in the future, and EU member states need to be prepared for these unforeseen issues. The pact offers to print a “new Migration Preparedness and Crisis Blueprint” to assist member states for handling with crisis and force majeure issues. The Blueprint will guarantee to the flexibility to member states for responding to these issues and to maintain the solidarity mechanism to these crises situations. Hence, the Blueprint will be a guide for member states for emergency situations and force them to act in a collaborative and responsible way.

The third one is “Integrated border management” which is a crucial tool for coherent and cooperative insurance of external borders of the EU without the management of internal border and for the protection of the Schengen area. For this purpose, the Commission proposed a “multiannual strategic policy and implementation cycle” to have a unified instruction for member states to follow for their border control and it suggested the “European Border and Coast Guard” (COM2020, 609, p. 11-12). Indeed, the pact offered the usage of IT systems that will oversee the migrant and asylum-seekers and give information to member state officials about them for external border control. Moreover, the pact argues for more effective cooperation between member states and third countries to avoid irregular and unsafety movements, including human trafficking and smuggling. Lastly, to protect external borders, the pact advised the Commission to prepare a strategy for an active and powerful Schengen area (COM2020, 609, pp. 11-15).

The fourth one is “Reinforcing the fight against migrant smuggling”. The pact seeks ways to deal with human smuggling, and it proposes that the Commission will be a guide for member states on this issue through legal commitments and criminalization of migrant smuggling. The pact emphasizes that to prevent migrant smuggling, cooperation and coherence of member states and external border control are crucial. Moreover, for dealing with smuggling and to obstruct the migrant smuggling structure, the association between EU member states and third countries is essential. Lastly, the pact prioritizes “Common Security & Defense policy” for resisting illegal migration and human smuggling (COM2020, 609, pp. 15-16).

The fifth one is “working with our international partners”. The pact argues that it is crucial to have a partnership for a functioning relationship between the sending, transit, and receiving states. Hence, for functioning cooperation, bilateral, multilateral, or regional promises are necessary. Indeed, it is asserted that a common advantageous partnership is essential. Thus, the pact demonstrates that a dialogue process should be followed between the EU and its neighbors or partners, including Africa, Western Balkans, Asia and Latin America. Moreover, the pact advocated that it is the duty of EU member states to protect migrants, asylum-seekers or displaced people during emergency situations and the need for humanitarian support. Another point regarding the partnership issue is the development assistance of the EU. The pact asserts that EU assist its partners, cooperate on different issues including education and economy, and focus on the root reasons of migration for a common fight against irregular migration. Furthermore, the pact indicates the importance of the aid of the EU to its partner countries on expanding their migration governance and governance capacity for a strong partnership. The pact also indicates the necessity of a powerful cooperation between the EU and third countries for readmission and reintegration issues. The usage of “Voluntary Return and Reintegration Strategy” is recommended for the development of new strategies and power of third states. Lastly, the pact supports the idea that the initiation of the “EU Talent Partnership” with its partners will promote legal migration and legal movement (COM2020, 609, pp. 17-24).

The sixth action plan is “attracting skills and talent to the EU”. With this plan, the pact aims to construct closer relations between the EU and third states to attract talented migrants to the EU for its benefit. It is argued that these talented migrants will fill the job gap within EU member states. The pact also highlights that the “EU Blue Card Directive” should be completed to attract these skilled workers from third countries. Besides, to attracting them, the pact suggests that the “Revised Directive on Students and Researchers” should be put into action (COM2020, 609, p. 25). Lastly, the pact argues that “the Commission will propose a Skills and Talent package including a revision of the Long-term Residents Directive and a review of the Single Permit Directive, as well as setting out the options for developing an EU Talent Pool” (COM2020, 609, p. 26).

The last and the seventh action plan is “supporting integration for more inclusive societies”. The pact argues that integration will benefit not only migrants or asylum-seekers but also EU member states. It stated that the Commission would ratify an Action Plan on the issue of integration, especially the migrants with their families between the term 2021-24. This integration will help migrants to profit from social rights within EU member states. Lastly, it is argued that the integration of these migrants will lead to the possible cooperation between EU and third countries on labor migration through partnership (COM2020, 609, pp. 26-27).

In conclusion, the EU’s New Pact on Migration and Asylum highlights the EU’s cooperation and partnership with third countries and its neighbors, responsibility-sharing acts, adaption of the return policy and promotion of legal migration. When this act is compared with the Pact on Immigration and Asylum that was issued in 2008, some differences can be observed. For instance, to start with the change in the names of pact is visible; the name of the 2008 Pact comprehends only immigration and asylum, whereas the 2020 Pact comprehends migration and asylum. Thus, it can be inferred that with this new pact, the EU tried to follow a broader policy towards the migration issue. Another main difference is the partnership relations between member states and third countries. In the 2008 Pact, it was suggested that every member state has their own responsibility to form a partnership with third countries according to their interest. Whereas in the 2020 Pact, a

cooperative and coherent partnership with third countries in line with a common EU interest is highlighted. Moreover, there is difference in terms of border control. For instance, in the 2008 Pact there was the discussion for the elimination of internal border control and individual control of external borders, whereas in the 2020 Pact, the discussion is only on external border control by cooperation among member states. Another difference is about regulations for economic and humanitarian reasons. Indeed, in the 2008 Pact, it was suggested that regulations should be made according to cases, and they should not be applied generally, whereas, in the 2020 pact, there is a call for unified, common and collective regulations for humanitarian and economic issues, especially the regulations on vulnerable people and labor migration. The last difference is about the parties to this pact. The 2008 pact argued that the parties who are the European Council, the Commission, the Parliament and member states should participate in this pact for only their parts for the initiation of common immigration and asylum pact. But the 2020 Pact offers the consultation of each of these parties together for a unified pact (COM2020 609; COM 2008,13440/08). Ultimately, although there are some developments in the new pact of EU on Migration and Asylum when compared with the pact in 2008 in terms of cooperative action of EU member states, member states need to lay their emphasis on migration diplomacy with third countries for the benefit of both sides. So far, this paper has focused on the definition of migration diplomacy and the EU's New Pact on Migration and Asylum. The following section will discuss the impact of this new pact on migration diplomacy.

The Impact of the New Pact on Migration Diplomacy

Before discussion the impact of the 2020 new pact on the migration diplomacy of the EU, it would be better to discuss shortly the focus of previous pact that was adopted in 2008 and importance of migration diplomacy in 2008 EU's migration pact. When the 2008 pact was considered, in general, the pact focused on border security and illegal migration. The pact highlighted the importance of protecting the security of borders and consequently to prevent illegal migration (European Pact on Immigration and Asylum, 2008). For this purpose, the pact emphasized the cooperation of member states with third countries. Therefore, the pact was focused on the benefit of the member states of the EU. In other words, with this pact, the purpose of the EU was to maintain its internal borders and manage its external borders. In line with this purpose, readmission agreements were signed with third countries and provided development aid to third countries.

The 2008 European Pact on Immigration and Asylum was one of the turning points for the migration diplomacy of the EU. As stated above, the purpose of the pact was to regulate the European borders and to manage immigration through third countries. Within this context, the impact of the 2008 pact on the migration diplomacy of the EU can be discussed under four main points which are security and border control approach; partnerships with third countries and strategic use of migration diplomacy; shared responsibility and coordination efforts; limitation of migration diplomacy. To start with the security and border control approach, the pact aimed to empower its external borders and for this purpose the pact highlighted the cruciality of cooperation with third states (European Pact on Immigration and Asylum, 2008). Hence, for this cooperation migration diplomacy was necessary. Readmission agreements with third countries, including Türkiye, was one of the ways for the cooperation of the EU with third states. Regarding the partnerships with third countries and strategic use of migration diplomacy, the pact highlighted the cooperation with sending and transit countries. For the cooperation, migration diplomacy became crucial. The pact aimed to control illegal migration and encourage regular migration. In addition to partnerships with third countries, the pact offered development assistance and incentives.

Regarding shared responsibility and coordination efforts point, the pact emphasized the principle of shared responsibility among member states, but this principle was more of a framework for promoting cooperation with external partners. In the context of migration diplomacy, this cooperation has been a bridge between the EU and third countries. As an important transit country for the EU, Türkiye played a key role during the migration management process. Relations with Türkiye became critical both for reducing the migration pressure and controlling illegal migration. Regarding the limitation of migration diplomacy, an analysis of the pact reveals that it has an approach that prioritizes the EU's interests. Rather than addressing the root causes of migration, the Pact focused more on short-term security measures. In short, the 2008 Pact on Migration and Asylum plays an important role in the EU's migration diplomacy but focuses on the pact's external borders and border security. These limitations have shown that migration diplomacy requires a more inclusive approach and paved the way for more comprehensive arrangements such as the 2020 Pact on Migration and Asylum.

As was pointed out in the introduction to this paper, although the New Pact strengthens the interdependency between EU member states, immigration towards EU member states will be complicated, which will raise the importance of migration diplomacy among migration-receiving, migration-sending, or transit states. Migration diplomacy between states will be crucial because the new pact puts a burden on the shoulders of third countries. According to the pact, third countries have

more responsibilities for the refugees and asylum-seekers. They need to fulfill their responsibility through their interaction with European countries. As stated in the pact, it is necessary to use diplomatic tools and to have close relations between EU member states and third countries for a functioning migration process. This attitude was interpreted by Şeker Aydın as externalization of the EU borders. She pointed out that through cooperation with third countries, the EU tried to manage migration and asylum (2022, p.124).

When the pact is analyzed in terms of migration diplomacy, it can be stated that according to the categorization of Tsourapas, the diplomacy is a cooperative migration diplomacy, rather than a coercive migration diplomacy (2017). The reason for this inference is that with this pact the EU member states do not have the goal to use force or put pressure on third states for doing something regarding their missions, but rather, they try to find ways to cooperate and have coherent solutions to migration and asylum issue. Indeed, both sides follow the interstate bargaining process for shared advantage without offensive acts. Spijkerboer describes this process as a process to deal with irregular migration and asylum-seeking issue is treated as part of irregular migration (2021, p. 61). Moreover, when the pact is considered, it can be argued that although the EU member states are concerning about immigration flows for their bargaining positions in their migration diplomacy, they follow mostly positive sum gain strategy according to their expectation gain. In other words, there is an absolute gain concern in the pact. Indeed, the suggestions in the pact consider the benefit of both the EU member states and third countries with different levels. Hence, the pact tries not only to protect the external borders of the EU, but also want to develop the capacity of countries of origin and transit. Regarding the reasons for the usage of migration diplomacy, the pact lay emphasis on cooperation between EU and third states or its partners, solving the problem of the return of migrants, fighting against migration smuggling, and lastly on building the capacity of third countries. In short, the pact has a huge impact on migration diplomacy.

When the pact is analyzed in terms of its effect on migration diplomacy it can be stated that it proposes different solutions and tools to the migration and asylum issue. The pact can be categorized under three main areas that highlight migration diplomacy, which are the management and identification of migrants and asylums; fighting against migrant smuggling for effective return and readmission process; the capacity-building of partner countries through their cooperation with the EU member states. To start with the management and identification of migrants and asylums, different tools were followed to register and collect related information regarding the migrants and asylums. This collected information was used to take the crossing under control by having close relations between the EU and third states and controlling the movement and the borders (COM2020, 609, p.4). For instance, the pre-entry screening that is proposed in the pact, it can be argued that this system will force both the EU, as immigrant countries and third states, as emigrant countries, to follow migration diplomacy. Indeed, the top officials of both sides should use their diplomatic tools to maintain this screening. Therefore, this process again highlights the cruciality of migration diplomacy between EU countries and third countries because during this identification process, they need to act together in coordination. During this process, refugees will be able to stay in designed centers where they will be held in de facto detention for the duration of the process without any information or assistance regarding the legal procedure (Romeo, 2021, pp.7-8).

Another case is border control. It considers the optimization of the quick check of applications to have safe sending states or safe third states. The harmonization of these countries will be especially significant in the proceeding deals and continuation of discussions between these states (COM2020, 609, p.4). Therefore, for the harmonization of these states, migration diplomacy should be carefully followed. For the returns of refugees whose identification process has resulted in negative results, the process must be carried out effectively and diplomatically. Here again, third countries have a major role to play in border controls. However, some scholars thought that although the pact seems that the new pact will have a humanistic approach, the reality is different. The pact once again pointed out that the solidarity among member states is lacking and the burden put on the third countries. One of the scholars stated that the pact “reinforced policies of border control, detention and deportation—rather than compassion and respect for human rights—while at the same time revealing the disunity and lack of solidarity among member states” (Voet, 2021). Thence, although the pact is not perceived as ideal, it emphasizes the migration diplomacy between member states and third states by giving more responsibility to third countries.

Another tool for the management and identification of the migrants is the usage of IT systems. Since this system will register the necessary information regarding the migrants and asylums for the interactions between the EU and third states this information can be used to inform both sides regarding the crossings. Also, this will make cooperation and coordination between both parties easier due to the exchange of information between both sides. The last tool is the visa policy. The pact suggests the use of a visa policy for exchanging related data to prevent visa abuses and managing the crossing (COM2020,

609, p.21). In brief, the pact offers different diplomacy tools to manage and identify migrants and asylums for promoting the issue on the legal ground through migration diplomacy on bilateral or multilateral relations. However, this point is criticized by some scholars. For instance, Kirişçi, Erdoğan and Eminoğlu (2020) in their work stated that this management and identification process makes the procedure more complex and difficult for the asylum-seekers and refugees. The possibility to get protection under EU countries became difficult with the border controls and identification of these people.

The second area is fighting against migrant smuggling for an effective return and readmission process. The pact offers a tool to prevent migrant smuggling. It proposes the “migrant smuggling partnership” as a solution for strengthening the relations between the EU and migrant-sending or transit states. It is suggested that this partnership will have a great impact on preventing human smuggling and dangerous migration (COM2020, 609, p. 14). Therefore, it can be inferred that forming a partnership between the EU member states and countries of origin and transit is a tool for migration diplomacy. Having a close relationship between them will contribute to the fight against migrant smuggling. Hence, control of irregular migration is necessary to fight against migrant smuggling. At this state migration diplomacy become crucial because the pact “demonstrates the continued efforts at “externalization” of asylum policies that are embodied in the Pact, as well as the continued intrusion of internal policy objectives into external affairs” (European Council on Refugees and Exile, 2021, p.4). Therefore, the pact gives the responsibility to third countries rather than member states. For this purpose, the funding flow reflects this burden. Indeed, according to the review of European Council, “beyond legal changes, funding flows also reflect these attempts, considering that, in occasion of the last revision of the multiannual financial framework (MFF) funds for long-term sustainable development of third countries were partly redirected to pursue internal migration control objectives (e.g. return and border management) through external funding” (European Council on Refugees and Exile, 2021, p.4). In addition to the burden sharing impact on migration diplomacy in terms of fighting against migrant smuggling, the pact offers for an Action Plan for this. It is asserted that under this plan, the EU member states will assist the capacity-building of sending and transit states regarding legal sanctions structure and operational limits by empowering activities through the police or legal authorities (COM2020, 609, p. 16). Thence, when this assistance is considered under migration diplomacy, under an Action Plan for migrant smuggling, the EU tries to find different ways to develop both its relations with third countries and the capacity of them (Hadj-Abdou, 2021, p.11).

The pact seeks different diplomatic tools to fight against migrant smuggling to progress the returns and readmission of migrants and asylum. Indeed, the efficiency of returns of migrants and asylum-seekers changes according to the degree of public standards and limits of member states, just as on relations with specific third nations. A typical EU framework for returns is required, which joins more grounded structures inside the EU with a more successful collaboration with third nations on return and readmission (COM2020, 609, p. 7). For the EU, cooperation with third countries is crucial for the return of migrants and asylum through migration diplomacy tools. At this stage, EU member states need to use their bilateral agreements with third countries to ensure their voluntary return or deportation of the asylum-seekers whose applications were rejected. If the member state fails to follow this process, then this country needs to resettle these people in its own country (Vosyliūtė, 2021, p.292). Therefore, for the settlement and the return stage the migration diplomacy became crucial. Furthermore, the pact offers that “the EU will also improve information exchange with third countries and action on the ground, through support to common operations and joint investigative teams, as well as information campaigns on the risks of irregular migration and on legal alternatives” (COM2020, 609, p. 16). Hence, a successful dialogue between them is the duty of the EU member states with common EU understanding and missions. In short, it can be stated that negotiations between the EU member states, and third states is a prerequisite to prevent migrant smuggling.

The last and third area is the capacity-building of partner countries through their cooperation with the EU member states. The essential in tending to this is collaboration with EU’s key partners, above all else dependent on bilateral commitment, with local and multilateral engagement. The pact argues that partnership between EU and third countries can follow shared advantages in the economy, education, development and security. The interrelation between the EU and its partners is not only for the benefit of its partners but also for the EU. Indeed, interacting with its partners benefits the EU to satisfy its commitments to give security to vulnerable people and to be the leading democracy promoter of the world (COM2020, 609, p. 17). Therefore, one of the purposes of the EU through this pact under migration diplomacy is to help its partners for their development and to strengthen their cooperation. Indeed, the pact offers some tools for migration diplomacy between the EU and its partners which are the merging of finance and the ability through different EU Trust Funds (COM2020, 609, p. 18). The pact offers different options for the member states for the control of the borders, resettlement of asylum-seekers and for preventing irregular migration (Spijkerboer, 2021, p.64). The pact also highlights the importance of diplomatic negotiations between the EU and its partners by explaining the benefits of legal migration and the disadvantages of illegal

migration. It is also suggested that the EU can help its partners develop their capacity in terms of border control, protecting their field, developing their capacities for returns, supporting Talent Partnership for legal migration, and lastly, for finding ways to integrate migrants (COM2020, 609, pp. 19-23). Thus, the concern of the pact is to enhance relations between the EU and its partners for the benefit of both sides at the legal level. Also, it is stated that “the New Pact proposes the appointment of a coordinator for returns. This shows that the provision of returns is central to the solidarity dimension” (Şeker Aydın, 2022, p.126). Hence, for the regulation of the returns, a close diplomacy between member states and third countries is a necessity. In brief, the aim of capacity-building of partners through cooperation is one of the tools for migration diplomacy between them.

Conclusion

In conclusion, this paper aims to discuss the impact of the EU’s New Pact on Migration and Asylum on migration diplomacy. Regarding this purpose, this paper argued that although the New Pact strengthens the interdependency between EU member states, immigration towards EU member states will be complicated, which will raise the importance of migration diplomacy among migration-receiving, migration-sending, or transit states. In relation to this discussion, this article first focused on the concept of migration diplomacy. As a second point, the EU’s new pact was analyzed with its comparison with the previous pact. The last part focused on the impact of the pact on migration diplomacy.

When all these issues were considered, it can be stated that the new pact laid its emphasis on cooperation within EU member states. It is argued that responsibility-sharing should be balanced, and every member state should do their duty on the migration issue. The pact has various options for member states for taking part in this issue, including financial aid, taking a role in negotiations about the return of migrants or hosting migrants and asylum. Thus, the pact offers cooperation and balanced responsibility-sharing between member states. But at the same time, it shows the importance of migration diplomacy between the EU and its partners or third countries. Migration diplomacy gained its importance because of suggestions in the pact. Indeed, the pact is not explicitly focusing on the needs of migrants or asylums but mostly focusing on border management and the control of crossings. Hence, migration diplomacy became the essence of this management due to the necessity for bilateral or multilateral dialogue. Moreover, migration diplomacy became crucial due to the return and readmission policies of the EU, as stated in the pact. Indeed, according to the pact, member states need to work hard to develop the situation in the third countries and need to help them succeed in return and readmission policies. Furthermore, migration diplomacy became crucial for fighting-against illegal migration or migrant smuggling. These concerns require intense bilateral diplomatic negotiations. In brief, the pact highlights the importance of migration diplomacy between the EU and third states to overcome the difficulties of immigration towards the EU due to new decisions.

Yazar Katkıları: Fikir-N.S.T.; Tasarım- N.S.T.; Denetleme- N.S.T.; Kaynaklar- N.S.T.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi N.S.T.; Analiz ve/ veya Yorum- N.S.T.; Literatür Taraması- N.S.T.; Yazıyı Yazan- N.S.T.; Eleştirel İnceleme- N.S.T.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept - N.S.T.; Design- N.S.T.; Supervision- N.S.T.; Resources- N.S.T.; Data Collection and/or Processing- N.S.T.; Analysis and/or Interpretation- N.S.T.; Literature Search- N.S.T.; Writing Manuscript- N.S.T.; Critical Review- N.S.T.; Other- N.S.T.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

References

- Adamson, F. B., & Tsourapas, G. (2019). Migration diplomacy in world politics. *International Studies Perspectives*, 20(2), 113–128. <https://doi.org/10.1093/isp/eky015>
- Cooper, A. F., Jorge, H., & Thakur, R. (2013). Introduction: The challenges of 21st-century diplomacy. In A. F. Cooper, J. Heine, & R. Thakur (Eds.), *The Oxford handbook of modern diplomacy* (pp. 1–31). Oxford University Press.
- European Commission. (2020, September 23). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a new pact on migration and asylum, COM (2020) 609 final*. Brussels. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/1_en_act_part1_v7_1.pdf
- European Commission. (2008, September 24). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on a new pact on migration and asylum, COM (2008) 13440/08 ASIM 68*. Brussels. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13440-2008-INIT/en/pdf>
- European Council on Refugees and Exiles. (2021). *ECRE comments on the regulation of the European Parliament and of the Council on asylum and migration management, amending regulations (EU) 2021/1147 and (EU) 2021/1060 and repealing regulation (EU) No 604/2013*. https://ecre.org/wp-content/uploads/2024/05/ECRE_Comments_Asylum-and-Migration-Management-Regulation.pdf
- European Pact on Immigration and Asylum. (2008). Council of the European Union. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13440-2008-INIT/en/pdf>
- Greenhill, K. M. (2010). *Weapons of mass migration: Forced displacement, coercion, and foreign policy*. Cornell Studies in Security Affairs. Cornell University Press.
- Hadj-Abdou, L. (2021). From the migration crisis to the new pact on migration and asylum: The status quo problem. *BRIDGE Network Working Paper*, 11, 1–15.
- Hamilton, K., & Langhorne, R. (2011). *The practice of diplomacy: Its evolution, theory, and administration* (2nd ed.). Routledge.
- İçduygu, A., & Aksel, D. B. (2014). Two-to-tango in migration diplomacy: Negotiating readmission agreement between the EU and Turkey. *European Journal of Migration and Law*, 16, 336–362.
- İçduygu, A., & Üstübcici, A. (2014). Negotiating mobility, debating borders: Migration diplomacy in Turkey–EU relations. In H. Schwenken & S. Russ-Sattar (Eds.), *New border and citizenship politics* (pp. 44–60). Palgrave Macmillan.
- Jegen, L., Claes, J., & Cham, O. N. (2020). Towards mutually beneficial EU-West African migration cooperation?: Assessing EU policy trends and their implications for migration cooperation. *Clingendael Institute*, 1–12. <https://doi.org/10.2307/resrep27539>
- Keohane, R. O., & Nye, J. S. (1977). *Power and interdependence* (4th ed.). Longman.
- Kirişçi, K., Erdoğan, M. M., & Eminoğlu, N. (2020). The EU's "new pact on migration and asylum" is missing a true foundation. *Brookings Institute*. <https://www.brookings.edu/articles/the-eus-new-pact-on-migration-and-asylum-is-missing-a-true-foundation/>
- Koinova, M. (2011). Diasporas and secessionist conflicts: The mobilization of the Armenian, Albanian, and Chechen diasporas. *Ethnic and Racial Studies*, 34, 333–356.
- Koinova, M. (2018). Sending states and diaspora positionality in international relations. *International Political Sociology*, 12, 190–210.
- Koinova, M., & Tsourapas, G. (2018). How do countries of origin engage migrants and diasporas? Multiple actors and comparative perspectives. *International Political Science Review*, 39, 311–321.
- Norman, K. P. (2020). Migration diplomacy and policy liberalization in Morocco and Turkey. *International Migration Review*, 54(4), 1158–1183. <https://doi.org/10.1177/0197918319895271>
- Nye, J. S. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs.
- Oyen, M. (2015). *The diplomacy of migration: Transnational lives and the making of US-Chinese relations in the Cold War*. Cornell University Press.
- Powell, R. (1991). Absolute and relative gains in international relations theory. *American Political Science Review*, 85, 1303–1320.
- Romeo, G. (2021). The new pact on migration and asylum: The global impact. Brussels: Euro Med Rights.
- Schwenken, H., & Russ-Sattar, S. (Eds.). (2014). *New border and citizenship politics (1st ed.)*. Palgrave Macmillan.
- Şeker Aydın, G. (2022). Suriye Savaşı'nda Avrupa Birliği (AB)'nin mülteci ve sığınmacı siyaseti. *Liberal Düşünce Dergisi*, 105, 107–134. <https://doi.org/10.36484/liberal.1009264>

- Spijkerboer, T. (2021). 'I wish there was a treaty we could sign.' In S. Carrera & A. Geddes (Eds.), *The EU pact on migration and asylum in light of the United Nations global compact on refugees* (pp. 61–71). European University Institute.
- Teitelbaum, M. S. (1984). Immigration, refugees, and foreign policy. *International Organization*, 38(3), 429–450.
- Thiollet, H. (2011). Migration as diplomacy: Labor migrants, refugees, and Arab regional politics in the oil-rich countries. *International Labor and Working-Class History*, 79(1), 103–121. <https://doi.org/10.1017/s0147547910000293>
- Tollison, R. D., & Thomas, D. W. (1979). An economic theory of mutually advantageous issue linkages in international negotiations. *International Organization*, 33, 425–449.
- Tsourapas, G. (2017). Migration diplomacy in the Global South: Cooperation, coercion, and issue linkage in Gaddafi's Libya. *Third World Quarterly*, 38(10), 1–20. <https://doi.org/10.1080/01436597.2017.1350102>
- Voet, L. (2021). EU migration and asylum pact abandons compassion and human rights. Social Europe. <https://www.socialeurope.eu/eu-migration-and-asylum-pact-abandons-compassion-and-human-rights>
- Vosyliūtė, L. (2021). When principles are compromised: EU return sponsorship in light of the UN global compacts. In S. Carrera & A. Geddes (Eds.), *The EU pact on migration and asylum in light of the United Nations global compact on refugees* (pp. 291–314). European University Institute.
- Weiner, M. (1992). Security, stability, and international migration. *International Security*, 17(3), 91–126.

Evolution of Cyberterrorism: Challenges and Solutions

Siber Terörizmin Evrimi: Tehditler ve Çözüm Önerileri

Mücahit ERGÜN

Ataturk University,
Natural Sciences Institute,
Department of Criminalistics,
Erzurum, Türkiye

Gülşen ŞEKER AYDIN

Ataturk University,
Faculty of Economics and
Administrative Sciences,
Department of International Relations,
Erzurum, Türkiye

This study is produced from Mücahit Ergün's master thesis, which he has been writing at the Natural Sciences Institute and Criminalistics Department of Ataturk University. An early version of this article was presented at Social Science Research Conference, which was held in 2024 in Durres, Albania.

Geliş Tarihi/Received 22.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted 23.12.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 30.12.2024

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:

Mücahit ERGÜN

E-mail: ergunmu2024@gmail.com

Cite this article:

Ergün, M. & Şeker Aydın, G. (2024). Evolution of Cyberterrorism: Challenges and Solutions. *Journal of International Relations Studies*, 4(2), 64-73.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ABSTRACT

Cyberterrorism is an important international relations issue as it poses formidable challenges to international security due to its unanimity and easier reach to broad masses. Fighting cyberterrorism necessitates understanding what kinds of actors resort to it, what motivates them, what are their intentions and targets, what kind of means they employ, and what kind of effects their actions cause. This study aims to address the actors, targets, motives, intentions, means, and effects of cyberterrorism and how they have evolved to contribute to providing effective counter-measures and safeguards. To this end, after the introduction, the study first provides a conceptual framework to assess the evolution of cyberterrorism by focusing on its key attributes. Second, it explores the evolution of actors in cyberterrorism. Third, the study focuses on the evolution of motives and intentions in cyberterrorism. Fourth, it examines the evolution of targets, means, and effects in cyberterrorism. The conclusion highlights the transnational nature of cyberterrorism, calls for reciprocating to it in kind and offers solutions.

Keywords: Cyberterrorism, Actors, Motives, Intentions, Targets, Methods, Effects, International Security

öz

Siber terörizm önemli bir uluslararası ilişkiler meselesidir. Teknolojinin teröristlerin kolay bir şekilde çok geniş kitlelere ulaşmalarını sağlaması ve teröristlere kimliklerini saklama imkânı sunması nedeniyle siber terörizm, önemli ve baş edilmesi güç bir uluslararası güvenlik tehdidi haline gelmiştir. Siber terörizmle etkili şekilde mücadele edebilmek için hangi tür aktörlerin buna başvurduğunu, onları neyin motive ettiğini, niyetlerinin ve hedeflerinin ne olduğunu, hangi araçları kullandıklarını ve eylemlerinin ne tür etkiler yarattığını kavramak gerekmektedir. Bu çalışma, siber terörizmin aktörlerini, hedeflerini, güdülerini, niyetlerini, araçlarını ve etkilerini ele almakta ve bunların etkili karşı önlemler ve güvenlik önlemleri sağlamak için nasıl evrildiğini göstermeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, giriş bölümünden sonra, çalışma ilk olarak siber terörizmin evrimini değerlendirmek için temel özelliklerine odaklanan kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. İkinci olarak, siber terörizmdeki aktörlerin evrimini değerlendirmektedir. Üçüncü olarak, çalışma siber terörizmin güdülerini ve niyetlerinin evrimine odaklanmaktadır. Dördüncü olarak, siber terörizmin hedeflerinin, araçlarının ve etkilerinin evrimini incelemektedir. Sonuç bölümünde, siber terörizmin ulus ötesi doğasına dikkat çekilmekte, bu tehdide doğasına uygun olarak cevap verilmesi gerektiğinin altı çizilmekte ve önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siber Terörizm, Aktörler, Güdüler, Niyetler, Hedefler, Metotlar, Etkiler, Uluslararası Güvenlik

Introduction

The Internet has dramatically transformed communication since its inception in the late 1980s. Technology has enabled communication with comparatively low entrance barriers and a global scope. Thanks to the Internet, people can easily and swiftly connect with an almost unlimited audience across boundaries while maintaining their anonymity to an important extent.

While technology's positive impact on communication is evident, the picture regarding security is more or less blurred. Technology both improved and undermined security. In the positive sense, technology provided new and improved means to detect, mitigate, block, and deter security threats. In the negative sense, new and more sophisticated kinds of security threats that abuse the conducive conditions enabled by technology emerged.

Cyberterrorism clearly illustrates the new and sophisticated threats that technology has been introducing. It is known as the illicit use of the Internet, information channels, and social media to carry out terrorist acts or further terrorist objectives. These acts can take many forms, including distributing false information, stealing or altering data, or interfering with vital infrastructure to cause disruption and harm (Iftikhar, 2024). The unprecedented pace of technological advances has led to the emergence of cyberspace as a new field for criminal activities, including cyberterrorism, which presents a new mode of terrorism. It has become a significant problem due to its negative impact on security at the individual, national, and global levels.

As cyberterrorism undermines international security and international cooperation is essential for fighting it, it has grown in importance in international relations. One needs to have a clear grasp of this new kind of terrorism to have a comprehensive command of the international security environment. While terrorists increasingly find it instrumental in terrorizing the masses, both states and international organizations incorporate the efforts to rein in cyberterrorism in their security agendas. The motivations behind this new face of terrorism are as evil as before, and the means that cyberterrorism uses are unfamiliar. Combining technology with terrorism renders cyberterrorism more complicated compared to the traditional forms of terrorism. Besides providing unanimity, technology enables a cheaper, easier, faster, and broader reach for cyberattacks.

To make matters worse, rapid technological developments increasingly empower and complicate cyberterrorism. Since cyber threats have become more complicated and wide-ranging, the field of international relations must adapt to address these challenges effectively. Understanding the evolution of cyberterrorism is at the core of gaining such an understanding. It offers insights into the transforming attributes of cyber threats, informs policy formulation, and supports international cooperation. Therefore, policymakers, security staff, and academics must pay close and constant attention to this significant evolution to effectively fight against cyberterrorism and counteract future threats. International relations scholars and practitioners increasingly need to analyze the geopolitical implications of cyber threats, assess the effectiveness of international norms and agreements, and shed light on the dynamics of cyber diplomacy. By integrating cybersecurity into the study of international relations, academics can provide valuable insights into managing the complex landscape of cyberspace and overcoming problems.

In light of the discussion above, this study addresses the evolution of cyberterrorism. As the methodology, it employs content analysis to examine secondary resources on the evolution of cyberterrorism. The study analyzes secondary resources, including news, newspaper articles, academic articles, reports, and case studies, to identify key themes and trends in the evolution of cyberterrorism. While it generally utilizes qualitative analysis to draw meaningful insights from the data, quantitative analysis is also used to measure the severity and impact of cyberterrorism incidents over time. This eclectic approach ensures a comprehensive and thorough understanding of the evolution of cyberterrorism. The study aims to shed light on the evolution of cyberterrorism to guide the efforts to counteract it. To this end, after the introduction, the study first provides a conceptual framework to assess the evolution of cyberterrorism by focusing on its key attributes. Second, it explores the evolution of actors in cyberterrorism. Third, the study focuses on the evolution of motives and intentions in cyberterrorism. Fourth, it examines the evolution of targets, means, and effects in cyberterrorism. The conclusion highlights the transnational nature of cyberterrorism and calls for reacting to it in kind by going beyond the traditional approach to security.

Conceptualizing Cyberterrorism

The concept of cyberterrorism was introduced in the 1980s by Barry Collin, who drew attention to how this kind of terrorism converges the real and virtual worlds (Tafoya, 2011, p. 2). In his seminal study, Collin gives examples of impending cyberterrorist activity to explain this evil convergence. As he argues, cyberterrorists can remotely modify pharmaceutical formulations or deploy numerous digital explosives throughout a metropolis to cause fatalities. They can also remotely interfere with banks, international financial transactions, and stock exchanges. The primary goal is to cause the public to lose trust in the nation's economic structure. The cyber terrorists may remotely alter the pressure in the gas lines to cause valve failures or explosions. By remotely attacking the aircraft's in-cockpit sensors, the terrorists can cause airplane accidents. Trains can also be targets of similar cyber terrorist activity to kill and injure people (Collin, n.d.). As the examination of the following sections reveals, nowadays, cyber terrorism seems to realize almost all the potential examples Collin offered.

At Collin's time of writing, social media did not exist. However, today, terrorists also rely on social media platforms to propagate and wage psychological warfare by inciting public fear, panic, and disinformation (Vilić, 2017, p. 7). For instance, as discussed in more detail below, ISIS has relied on platforms like Twitter and Telegram to appeal to a global audience, instigate lone-wolf attacks, and spread propaganda. The ability to disseminate content directly over the Internet reduces the need for more conventional communication channels, such as news services, which may independently assess the authenticity of the information delivered or get rid of or edit any excessively provocative item (United Nations Office on Drugs and Crime, 2012).

It was in the mid-1990s that the national governments started to pay systematic attention to cyberterrorism. The report titled "Cybercrime, Cyberterrorism, and Cyberwarfare: Averting an Electronic Waterloo" was the first scholarly focus on the issue. It was released in 1998 by the Center for Strategic and International Studies Global Organized Crime Project. The report defined cyberterrorism as a category of information warfare. Since then, cyberterrorism has been seen as an element of offensive information warfare that directly correlates with traditional, physical, non-technology-based classical political terrorism. To put it another way, cyberterrorism has connections to conventional terrorism, but it is a novel approach that utilizes new resources and takes advantage of new vulnerabilities (Conway, 2007, p. 1).

Although there is not a single, generally accepted definition of cyberterrorism, almost all definitions focus on some common elements, including hacking or stealing data, organizing terrorist assaults, inciting violence, and attacks on computer networks and information systems. One critical element that needs to be emphasized is the politically driven use of computers as weapons or as targets by covert actors to cause violence, terrorize the public, or compel a government to reconsider its policies, as Wilson notes (2005, pp. 5-7).

While these elements clarify the concept to some extent, there is still the need for a systematic conceptualization of cyberterrorism. The literature review indicates that two studies offer such a conceptualization by focusing on critical features of cyberterrorism. These studies are Al Mazari et al. (2018) and Plotnek and Slay (2021). The conceptualization of Al Mazari et al. (2018) focuses on five key components: target (military forces, government cyber and physical infrastructures, critical national infrastructures, social and national identity, and private industry or entities), motive (economic, social, cultural, religious, political, ideological), intention (gain political, social, military or ideological advantages), means (computer and communication technologies and networks), and effect (violence, destruction and disruption of services, physical, operational and informational damages, and harm individuals and groups). Plotnek and Slay (2021) add the actor as another component to the five-dimensional taxonomy of Al Mazari et al. (2018). Thus, Plotnek and Slay (2021) define cyberterrorism by focusing on actors, motives, intentions, targets, means, and effects.

Following Plotnek and Slay (2021), this study defines cyberterrorism as a deliberate attack or the threat of such an attack by non-state actors to utilize cyberspace to cause physical, emotional, political, economic, ecological, or other harm. Cybercriminals seek to instill fear or intimidate government or nongovernmental organizations into acting in ways that further their social, economic, or ideological goals. Although cyberterrorism and cyberwarfare use similar strategies, it is necessary to distinguish between them. While non-state actors are responsible for cyberterrorism, states' military forces conduct cyber warfare within the framework of a declared conflict (Denning, 2000). There are cases in which state actors support cyber-terrorist non-state actors. As long as the main instigators are non-state actors, this study will regard these cases as cyberterrorism.

In light of this conceptualization, the study explores the evolution of cyberterrorism in the following sections by meticulously examining actors, motives, intentions, targets, means, and effects.

The Evolution of Actors in Cyberterrorism

The section examines how the actors of cyberterrorism evolved in parallel to technological developments and changing geopolitical circumstances.

Individual hackers and small groups with limited abilities and financial means proved to be the main actors in the initial stages of cyberterrorism. The first cyberterrorists generally acted independently and were driven by personal resentments or ideology. The actors in the following three examples of cyberterrorism meet these criteria. First, a computer hacker connected to the White Supremacist Movement attacked an internet service provider (ISP) in Massachusetts in 1996. The attack heavily damaged the ISP and a portion of its record-keeping system. The ISP had tried to prevent the hacker from using its identity to distribute racist remarks throughout the world. Before signing off, the hacker stated that the world has yet to understand cyberterrorism's real nature. Second, for two weeks in 1998, ethnic Tamil insurgents bombarded Sri Lankan embassies with 800 e-mails every day to disrupt the embassies' communications. Third, individual hacktivists opposing the NATO bombardment launched denial-of-service attacks and e-mail bombs against NATO computers during the 1999 Kosovo war. Some Eastern European nationals also sent political and virus-laden e-mails to corporations, government agencies, and academic institutions. Defacements of websites were also frequent (Denning, 2000).

Hacktivists, people or organizations that employ hacking to further their social or political goals, became prominent cyberterrorism actors as technology developed. These groups generally possessed more advanced equipment and more substantial financial resources. GlobalHell is recognized as one of the first hacker groups to become well-known for website attacks and defacements. The gang stole financial and personal data and caused a \$2.5 million loss. Ameritech, the U.S. Army, the U.S. Postal Service, and the White House were all compromised by GlobalHell (Cyber Policy, n.d.). Another group that falls under this scope is Anonymous, which became well-known for its cyberattacks on targets that are thought to be hostile to Internet freedom (Coleman, 2014). Their attacks on the Central Intelligence Agency, the Sun newspaper, the Church of Scientology, and numerous other big corporations led to a worldwide police crackdown. Following Anonymous' lead, LulzSec caused havoc on the Internet during the Wikileaks scandal in 2011. After the American Public Broadcasting Service aired a critical program about Julian Assange, LulzSec penetrated its website and posted fake news on its homepage. Their illegal actions included hacking the Central Intelligence Agency's (CIA) website and Sony's database to release more than a million user names and passwords (Cadwalladr, 2012). The group was also involved in Operation Anti-security in 2012 by mobilizing its supporters to hack and leak banking and governmental data. Although LulzSec was presented to the public as a "revolution" aimed at exposing bribery and fraud, in reality, the group's attacks resulted in financial losses and personal repercussions for the victims (Gregory, 2022). As Olson (2012) argued, their acts created much disturbance and amounted to cyberterrorism.

Terrorist organizations soon adopted cyberterrorism as a tool to achieve their goals. They used the Internet for propaganda, financing, training, planning, communication, and execution (United Nations Office on Drugs and Crime, 2012). Daesh's or Islamic State of Iraq and ash-Sham's (ISIS) use of social media platforms, especially Twitter, to recruit supporters and disseminate its ideology is one of the best examples of terrorists' abuse of cyberspace. Utilizing its practical cyber abilities, ISIS has managed to inspire lone-wolf attacks and appeal to a worldwide audience (Berger & Morgan, 2015). The capacity to disseminate content directly over the Internet reduces the need for more conventional communication channels, such as news services, which may independently assess the authenticity of the information offered or remove or censor any excessively provocative content (United Nations Office on Drugs and Crime, 2012). Terrorist organizations also made use of digital means to finance their activities. For instance, Al-Qaeda received cryptocurrency donations from people worldwide, illustrating how the digital age benefited terrorist groups (U.S. Department of Justice, 2020). Terrorist groups often use the Internet for training purposes. The Internet is instrumental in disseminating online audio and video content, online manuals, and information and guidance in different languages. This includes instructions on using weapons and producing explosives (Öğün et al., 2021).

While ISIS expanded its cyber-terrorist activities significantly to the extent that terrorists came to call themselves the Islamic State Electronic Army (Greenberg, 2016), The Global Coalition Against Daesh was involved in an active counter-campaign. The Coalition has sought to impede Daesh's online operations. It aims to challenge the information environment in which Daesh functions and make sure that the group's defeat in cyberspace accompanies its loss of controlled territory. As a result of the Coalition's efforts, Daesh produced 85% less propaganda in October 2017 than it did in August 2015. Additionally, the Coalition is collaborating with the IT sector to curb the internet dissemination of Daesh propaganda. It backs the industry-led Global Internet Forum to Counter Terrorism, which seeks to exchange knowledge on eliminating extremist and terrorist

information from online platforms. In order to increase the scope and influence of the global community's initiatives, the Coalition's Communications Working Group coordinates the communication efforts of Coalition members, boosts international cooperation to weaken Daesh propaganda, and strengthens the resilience of susceptible masses (Global Coalition, 2017). As ISIS has raised money through a variety of internet channels, including bitcoin exchanges, crowdfunding websites, and social media, the Coalition has acted to locate and close these sources of funding. The Coalition has been able to trace and block accounts linked to ISIS fundraising operations by cooperating with financial institutions and social media businesses. The U.S. Department of Justice has filed lawsuits against people and organizations that supplied cryptocurrency to ISIS (Global Coalition, 2019).

The UN has established counter-terrorism mechanisms for research, capacity building, and coordination. It provides guidelines for member countries to anticipate and combat cyberterrorism (Schindler, 2020).

The Evolution of Motives and Intentions in Cyberterrorism

This section questions whether the motives and intentions of cyberterrorism have evolved since the first cyberterrorist attacks. As motives and intentions are connected, the section examines them together.

To start with motives, a preplanned cyberattack has to be motivated by ideological, political, religious, racial, social, and economic drivers to be considered an act of cyberterrorism. While ideological and political motives are considered to be the main drivers from the start, economic motives have recently come to be regarded as relevant (Plotnek & Slay, 2021).

The examination of cyber terrorist attacks so far reveals such an evolution. Ideological, political, and racial reasons have motivated cyber terrorists from the start. As discussed above, racism was the primary motivation behind the attack against the ISP in Massachusetts in 1996. Similarly, in cyberterrorist attacks against the Estonian government in 2007, the motivating reasons were political, and these reasons effectively illustrated why cyberterrorism is a critical issue in international relations and security. The attacks took place against the backdrop of long-term tension between Estonians and the Russian minority of the country. Hundreds of thousands of ethnic Russians were sent to Estonia by the Kremlin after the Soviet Union annexed the Baltic States in 1940. This large-scale immigration aimed at Russifying and controlling Estonia. After the fall of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), the Estonian government implemented policies to lessen Russian leverage on the country. These included the relocation of a monument honoring the Soviet Union's liberation of the nation from the Nazis to a less noticeable spot in Tallinn in April 2007. This relocation led to rioting among the Russian minority and parallel cyberterrorist attacks targeting Estonia's vital political and economic structure (Herzog, 2011). The servers of state institutions, political parties, and major newspapers came under denial-of-service attacks between 25 April and 4 May 2007. Media could not convey the news; government workers could not e-mail one another; and machines for cash and online banking services were intermittently unavailable. While some members of the Estonian government demanded invoking Article 5 of the North Atlantic Treaty Organization during the cyberattack, which stipulates that an attack on one ally nation requires the alliance to fight the aggressor in unity, this demand was not met as there was no loss of life (McGuinness, 2017).

Even though Dmitri Galushkevich, an Estonian student of Russian descent, was found guilty of the attack, its scope suggested that other individuals were probably involved in it. The incident caused the citizens, business people, and investors to lose confidence in the Estonian state. However, in the medium and long term, the defense capacity of Estonia, as well as the other Baltic states and NATO, improved. Formulating a national cyber security strategy by the Estonian Ministry of Defense and establishing the NATO Co-operative Cyber Defense Centre of Excellence in Tallinn, Estonia's capital, in 2008 are essential steps in this respect (Aday et al., 2019). Despite being one of the smallest NATO members, Estonia is among the world's most highly wired nations. From banking to schooling, media access, and casting ballots in municipal elections, practically everything is carried out online. Due to this reliance, Estonian society is highly susceptible to cyberattacks that might block its daily operations. Since the 2007 attacks were not very sophisticated and Estonia is a small country, its cyber professionals were able to install countermeasures quickly. As a result, the country's IT infrastructure was not severely damaged. Still, the strikes served as a real wake-up call for NATO, providing a real-world example of how cyberattacks may devastate a country that depends on IT networks so heavily. Such a scenario poses a new challenge to NATO member nations and the reliability and effective operation of the information networks that are essential to the Organization's primary missions of crisis management and collective defense (Joubert, 2012).

The cyber-attack against the Colonial Pipeline in 2021 exemplifies the evolution of cyberterrorism motives to include economic drivers. This was a ransomware attack, and DarkSide received a Bitcoin payment of \$5 million to end the disruption of gasoline supplies to the East Coast of the United States. The attack caused panic, and people rushed to buy gas (Elişik,

2022).

Before closing this section, it is necessary to examine the evolution of a related attribute of cyberterrorism: intentions. The conceptual framework of Plotnek and Slay (2021) envisages that cyberterrorism intends to gain political, social, military, or ideological advantages. The examination of the cases of cyberterrorism from the start reveals that there is no crucial evolution of intents. The intention of gaining political, ideological, and social advantages is usually evident. As discussed above, gaining political advantages over the Estonian government was the main intention of the 2007 cyber-attacks against Estonia. In this case and other cases of cyberterrorism, the intention to create chaos and undermine society's confidence in the state has political connotations. The 2017 WannaCry ransomware attack also had political and social intentions, in the sense that it attempted to weaken society's trust in the UK's National Health Service (NHS) (Greenberg, 2018). The intention to gain military advantage is more difficult to identify than other intentions. Still, ISIS's use of social media to recruit people is an example of terrorist attempts to gain military advantage (Schindler, 2020).

The Evolution of Targets, Means and Effects in Cyberterrorism

This section examines the evolution of cyberterrorism's targets, means, and effects. As the discussion further clarifies, these three attributes of cyberterrorism are closely related, so they are analyzed together.

To start with the evolution of targets, this attribute of cyberterrorism covers military forces, government cyber and physical infrastructures, critical national infrastructures, social and national identity, and private industry or entities (Al Mazari et al., 2018). While it is possible to identify cyber terrorist attacks targeting the government's cyber and physical infrastructures, social and national identity, and private industry or entities, state actors seem to be behind the attacks in cases where military capabilities are attacked. The Moonlight Maze and Stuxnet attacks exemplify this phenomenon. In 1998, the Pentagon, NASA, research labs, and universities became the target of the Moonlight Maze cyber espionage attack. The attackers obtained and took significant private data about military systems, setups, and installations. In the 2010 Stuxnet case, the computer attacks compromised Iran's uranium enrichment activities and destroyed its centrifuges. Experts concluded that only nation-states could design and carry out such attacks, even though the suspicions have never been verified in these instances (Haizler, 2017). Therefore, it is necessary to consider Moonlight Maze and Stuxnet attacks as cases of cyber warfare rather than cyberterrorism examples.

Notwithstanding these examples of state involvement in cyberattacks, when technological developments have enabled non-state actors to carry out cyber-terrorist attacks, they have targeted governments' cyber and physical infrastructures. These attacks have had significant implications for national security and public safety. As seen in the previous section, 2007 cyber-attacks on Estonian government bodies highlighted the vulnerability of critical national infrastructures to cyber threats and underscored the need for robust cybersecurity measures. Similarly, the 2015 cyberattack on the U.S. Office of Personnel Management (OPM) demonstrated the potential for cyberterrorism to compromise sensitive information and disrupt government operations. In this attack, hackers gained access to the personal information of millions of federal employees, including social security numbers, fingerprints, and background investigation records (Fruhlinger, 2020). In recent years, attacks targeting civilians have become increasingly prevalent. The WannaCry ransomware attack in 2017 is a notable example. This attack targeted hospitals and ambulance services in England, causing significant disruption to healthcare services. The ransomware encrypted data on infected computers, rendering them unusable until a ransom was paid. The attack led to the cancellation of medical appointments, surgery delays, and a general strain on healthcare resources. It highlighted the potential for cyberterrorism to cause physical harm and endanger public health (Ghafur et al., 2019).

As technology continues to evolve, cyberterrorism targets are likely to become even more diverse and sophisticated. The increasing reliance on digital infrastructure and the rise of the Internet of Things (IoT) present new opportunities for cyber terrorists. Smart cities, autonomous vehicles, and personal devices may become future targets.

As for the means that cyberterrorism has been utilizing, the evolution is quite clear. Initially, cyberterrorists disrupted networks and gained illegal access using simple tools like viruses and worms (Maryville University, 2022). Over time, cyber terrorists started using more advanced forms of malware, such as ransomware and spyware (Montasari, 2024). Moreover, sophisticated means, including phishing campaigns, social engineering, Distributed Denial of Service (DDoS) attacks, deployment of botnets, and Artificial Intelligence, have come to be employed (Montasari, 2024). As a result, the harm that the cyber terrorism increased over time, as the rest of this session argues.

Moving on to how the effects of cyberterrorism evolved, it can be argued that the effect of causing fear and disruption has existed from the beginning. As discussed above, the hacker connected to the White Supremacist Movement disrupting the (ISP) in Massachusetts in 1996 warned about the future potential of cyberterrorism to cause harm. As illustrated by ISIS' use of videos releasing the "kill lists" (Jayakumar, 2020) or showing how people were burnt alive (Ayad & Zerrouky, 2023), instilling fear has remained a consistent theme. So has the disruption. The Serbian hackers' main intention was to disrupt the NATO bombardment of the Federal Republic of Yugoslavia in the Kosovo War (Verton, 1999). As the e-mail bombardment on NATO, the Associated Press and the Washington Post also aimed at forcing NATO to end the bombardment (Denning, 2001); this attack also signified an evolution of cyberterrorism intentions to include forcing policy changes. Diversification of cyberterrorist intentions gained momentum in parallel to technological developments. Social media has provided an invaluable tool for another cyberterrorist intention: furthering the objectives. ISIS' utilization of social media for propaganda and recruitment is a case point (Awan, 2017). Interference is another type of cyberterrorist effect that has grown in significance with technological advances. An incident in 2021 demonstrates how evil this intention may be. In this case, a hacker attempted to poison Florida's water supply by using remote access software. The amount of sodium hydroxide was increased by the hacker-terrorist almost 100 times. While the system operator swiftly lowered the level after noticing the penetration, the incident indicates how some critical infrastructure systems are susceptible to interference (Marquardt, 2021).

As technology continues to evolve, the effects of cyberterrorism are likely to become even more severe. The increasing reliance on digital infrastructure and the rise of the Internet of Things (IoT) offer new opportunities for cyber terrorists. Future attacks may target smart cities, autonomous vehicles, and personal devices, causing widespread disruption and fear.

Conclusion

Cyberterrorism poses formidable challenges to international security due to its unanimity and easier reach to broad masses. Fighting cyberterrorism necessitates understanding what kinds of actors resort to it, what motivates them, what their intentions and targets are, what kind of means they employ, and what kind of effects their actions cause. This study has addressed the actors, targets, motives, intentions, means, and effects of cyberterrorism and how they have evolved to contribute to providing effective countermeasures and safeguards.

The analysis of the evolution of cyberterrorism has painted a grim picture. Technological advances have boded ill for individual, national, and international security. As technology has developed, cyber terrorists have seen their means to diversify and sophisticate, their targets to be more vulnerable, their reach to broaden, and the impact of their actions to deteriorate for the victims. While their intentions are as evil as before, they are now more potent due to technology.

This evolution is also at odds with the traditional international relations and security approach. The traditional approach applies to the Cold War period. In this approach, nation-states are thought to be the main actors and threatened by other nation-states. Moreover, they are envisaged to have conflicting interests. The post-Cold War international security makeup is quite different than the Cold War security structure. As these new conditions of the post-Cold War environment are reflected in cyberterrorism, the traditional understanding of international security remains short of understanding and counteracting it effectively. In this formidable kind of terrorism, the main actors are non-state. As cyberterrorism is truly transnational, state actors must react in kind. States need to educate the public about cyberterrorism and raise awareness. They also need to focus on educating more experts in this field. States also must cooperate with universities and research centers to formulate effective countermeasures. Keeping up with technological developments is vital. Academic institutions are crucial in promoting cybersecurity research, developing new technologies, and training the next generation of cybersecurity experts. Joint research projects can lay the ground for innovative solutions and strategies to fight cyberterrorism. As this research has shown, private entities (critical infrastructures, banks, and newspapers) are common targets of cyberterrorism. Therefore, states need to cooperate with non-state actors to identify threats, share intelligence, and formulate effective strategies. Public-private partnerships can enhance the overall cybersecurity structure by creating synergy and boosting the expertise and resources of both sectors.

Having highlighted the need to take the non-state dimension of cyberterrorism into account, it is also necessary to underline that international cooperation is indispensable for effectively fighting cyberterrorism. States need to share intelligence, formulate common policies, and intensify cross-border cooperation. International organizations, including NATO and the UN, are critical in increasing and coordinating international cooperation. For instance, the establishment of the NATO Cooperative Cyber Defense Centre of Excellence in Estonia, which has been discussed in this study, has proved to be a crucial step. While

the UN has turned out to be paralyzed in interstate conflicts where a veto-holding power is involved, including the Russian-Ukrainian and Israeli-Palestinian conflict, it proves to be more effective in attacks orchestrated by non-state actors. The study also has driven attention to the curtailment of ISIS-related cyber-terrorist activities as a result of the counter-campaign of Global Coalition, an interstate coalition.

Cyberterrorism is a highly fertile ground for research, and the study ends by offering new venues for future research. One such venue is examining whether and how states and international organizations' fight against cyberterrorism evolved parallel to the evolution of different attributes of cyberterrorism. As another venue, future studies can assess the effectiveness of national cybersecurity strategies in preventing and responding to cyberterrorism and identify best practices and areas for improvement. Related to effectiveness, new research can also compare and contrast the anti-cyberterrorism strategies of international organizations.

Yazar Katkıları: Fikir- M.E.-G.Ş.A.; Tasarım- M.E.- G.Ş.A.; Denetleme- G.Ş.A.; Kaynaklar- M.E.- G.Ş.A.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi-M.E.- G.Ş.A.; Analiz ve/veya Yorum- M.E.; Literatür Taraması- M.E.; Yazıyı Yazan- M.E.- G.Ş.A.; Eleştirel İnceleme- G.Ş.A.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek olmadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept -M.E.; Design- M.E.; Supervision- G.Ş.A.; Resources- M.E.- G.Ş.A.; Data Collection and/or Processing- M.E.- G.Ş.A.; Analysis and/or Interpretation- M.E.; Literature Search- M.E.; Writing Manuscript- M.E.- G.Ş.A.; Critical Review- G.Ş.A.; Other- G.Ş.A.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

References

- Aday, S., Andžāns, M., Bērziņa-Čerenkova, U., Granelli, F., Gravelines, J., Hills, M., Holmstrom, M., Klus, A., Martinez-Sanchez, I., Mattiisen, M., Molder, H., Morakabati, Y., Pamment, J., Sari, A., Sazonov, V., Simons, G., & Terra, J. (2019). *Hybrid threats: A strategic communications perspective*. NATO Strategic Communications Centre of Excellence.
- Awan, I. (2017). Cyber-extremism: ISIS and the power of social media. *Society*, 54(2), 138-149. <https://doi.org/10.1007/s12115-017-0106-6>
- Ayad, C., & Zerrouky, M. (2023, March 20). Jordanian pilot burned alive by IS in 2015: The story of a failed release. *Le Monde*. https://www.lemonde.fr/en/international/article/2023/03/20/jordanian-pilot-burned-alive-by-is-in-2015-the-story-of-a-failed-release_6027456_4.html
- Al Mazari, A., Anjariny, A. H., Habib, S. A., & Nyakwende, E. (2018). Cyber terrorism taxonomies: Definition, targets, patterns, risk factors, and mitigation strategies. In K. Al-Begain, M. Zak, W. Alosaimi, & C. Turyagyenda (Eds.), *Cyber security and threats: Concepts, methodologies, tools, and applications* (pp. 608-621). IGI Global.
- Berger, J. M., & Morgan, J. (2015). *The ISIS Twitter census: Defining and describing the population of ISIS supporters on Twitter* (The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper, No. 20). Center for Middle East Policy at Brookings.
- Cadwalladr, C. (2012, September 8). Anonymous: Behind the masks of the cyber insurgents. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/technology/2012/sep/08/anonymous-behind-masks-cyber-insurgents>
- Coleman, G. (2014). *Hacker, hoaxer, whistleblower, spy: The many faces of Anonymous*. Verso Books.
- Collin, C. B. (n.d.). The future of cyber terrorism: Where the physical and virtual worlds converge. *11th Annual International Symposium on Criminal Justice Issues*. <http://www.crime-research.org/library/Cyberter.htm>
- Conway, M. (2007). *Cyberterrorism: Hype and reality*. Potomac Books, Inc.
- Cyber Policy. (n.d.). 5 Cybercrime groups making organizations uneasy. <https://www.cyberpolicy.com/cybersecurityeducation/5-cybercrime-groups-making-organizations-uneasy>
- Denning, D. E. (2000, May 23). *Cyberterrorism*. Testimony before the Special Oversight Panel on Terrorism Committee on Armed Services U.S. House of Representatives. <https://faculty.nps.edu/dedennin/publications/Testimony-Cyberterrorism2000.htm>
- Denning, D. E. (2001). Activism, hacktivism, and cyberterrorism: The internet as a tool for influencing foreign policy. In J. Arquilla & D. Ronfeldt (Eds.), *Networks and netwars: The future of terror, crime, and militancy* (pp. 239-288). RAND Corporation. <http://www.jstor.org/stable/10.7249/mr1382osd.13>
- Eliaçık, E. (2022, June 17). What is considered cyberterrorism and why does it matter today? *Dataconomy*. <https://dataconomy.com/2022/06/17/what-is-cyberterrorism/>
- Fruhlinger, J. (2020, February 12). The OPM hack explained: Bad security practices meet China's Captain America. *CSO Online*. <https://www.csoonline.com/article/566509/the-opm-hack-explained-bad-security-practices-meet-chinas-captain-america.html>
- Ghafur, S., Kristensen, S., Honeyford, K., Martin, G., Darzi, A., & Aylin, P. (2019). A retrospective impact analysis of the WannaCry cyberattack on the NHS. *NPJ Digital Medicine*, 2(1), 98. <https://doi.org/10.1038/s41746-019-0098-4>
- Global Coalition. (2017). Countering Daesh's propaganda. <https://theglobalcoalition.org/en/mission/countering-daeshs-propaganda/>
- Global Coalition Against Daesh. (2019). Dismantling Daesh's illicit financial flows: Tightening the global financial system to stop terror funding. <https://theglobalcoalition.org/en/daesh-financial-flows-stop-terror-funding/>
- Greenberg, A. (2018). The untold story of NotPetya, the most devastating cyberattack in history. *Wired*. <https://www.wired.com/story/notpetya-cyberattack-ukraine-russia-code-crashed-the-world/>
- Greenberg, K. J. (2016). Counter-radicalization via the internet. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 668(1), 165-179. <https://doi.org/10.1177/0002716216631194>
- Gregory, J. (2022, January 26). 10 years later, what did LulzSec mean for cybersecurity? *Security Intelligence*. <https://securityintelligence.com/articles/lulzsec-10-years-later-cybersecurity-influence-meaning/>
- Herzog, S. (2011). Revisiting the Estonian cyber-attacks: Digital threats and multinational responses. *Journal of Strategic Security*, 4(2), 49-60. <https://doi.org/10.5038/1944-0472.4.2.2>
- Haizler, O. (2017). The United States' cyber warfare history: Implications on modern cyber operational structures and policymaking. *Cyber, Intelligence, and Security*, 1(1), 31-45. <https://doi.org/10.1080/23802877.2017.1305773>
- Iftikhar, S. (2024). Cyberterrorism as a global threat: A review on repercussions and countermeasures. *PeerJ Computer Science*, 10, e1772. <https://doi.org/10.7717/peerj-cs.1772>

- Jayakumar, S. (2020). Cyber attacks by terrorists and other malevolent actors: Prevention and preparedness with three case studies on Estonia, Singapore, and the United States. In A. P. Schmid (Ed.), *Handbook of terrorism prevention and preparedness* (pp. 871–925). International Center for Counter-Terrorism.
- Joubert, V. (2012). Five years after Estonia's cyber attacks: Lessons learned for NATO. *NATO Defense College Research Paper*, Imprimerie Deltamedia Group.
- Marquardt, A., Levenson, E., & Tal, A. (2021, February 10). Florida water treatment facility hack used a dormant remote access software, sheriff says. *CNN*. <https://abc17news.com/news/national-world/2021/02/10/florida-water-treatment-facility-hack-used-a-dormant-remote-access-software-sheriff-says/>
- Maryville University. (2022, January 20). Cyber terrorism: What it is and how it's evolved. *Maryville Online*. <https://online.maryville.edu/blog/cyber-terrorism/>
- McGuinness, D. (2017, April 27). How a cyber-attack transformed Estonia. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/39655415>
- Montasari, R. (2024). *Cyberspace, cyberterrorism and international security in the Fourth Industrial Revolution*. Springer.
- Olson, P. (2012). *We are Anonymous: Inside the hacker world of LulzSec, Anonymous, and the global cyber insurgency*. Little, Brown and Company.
- Öğün, M. N., Yurtsever, S., Aslan, M., & Elburası, M. (2021). Terrorist use of cyber technology. *Eskişehir Teknik Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi B-Teorik Bilimler*, 9(Iconat Special Issue 2021), 113-128.
- Plotnek, J., & Slay, J. (2021). Cyber terrorism: A homogenized taxonomy and definition. *Computers & Security*, 102, 102145. <https://doi.org/10.1016/j.cose.2020.102145>
- Schindler, H.-J. (2020). United Nations and counter-terrorism: Strategy, structure, and prevention of violent extremism conducive to terrorism: A practitioner's view. In S. J. Hansen & S. Lid (Eds.), *Routledge Handbook of Deradicalisation and Disengagement* (pp. 163-179). Routledge.
- Tafoya, W. L. (2011). Cyber terror. *FBI Law Enforcement Bulletin*, 80(11), 1-7.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2012). *The use of the internet for terrorist purposes*. United Nations. https://www.unodc.org/documents/frontpage/Use_of_Internet_for_Terrorist_Purposes.pdf
- U.S. Department of Justice. (2020, August 13). Global disruption of three terror finance cyber-enabled campaigns. *U.S. Department of Justice*. <https://www.justice.gov/opa/pr/global-disruption-three-terror-finance-cyber-enabled-campaigns>
- Verton, D. (1999, April 4). Serbs launch cyberattack on NATO. *Next Gov*. <https://www.nextgov.com/digital-government/1999/04/serbs-launch-cyberattack-on-nato/195288/>
- Vilić, V. M. (2017). Dark web, cyber terrorism and cyber warfare: Dark side of the cyberspace. *Balkan Social Science Review*, 10(10), 7-25.
- Wilson, C. (2005). *Computer attack and cyber terrorism: Vulnerabilities and policy issues for Congress*. CRS Report for Congress. <https://fas.org/jrp/crs/RL32114.pdf>

Uluslararası Sistemi Yeniden Yorumlamak: Ulus-Devlet, Sermaye ve Küreselleşme

Revisiting International System: Nation-State, Capital and Globalisation

Salih KAYA

Galatasaray Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Uluslararası İlişkiler ABD,
İstanbul, Türkiye

Açıklama (Bu makale daha önce 7. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.)

Geliş Tarihi/Received 29.09.2024
Kabul Tarihi/Accepted 19.12.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 30.12.2024

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
Salih KAYA
E-mail: salihkaya96@icloud.com

Cite this article

Kaya, S. (2024). Revisiting International System: Nation-State, Capital and Globalisation *Journal of International Relations Studies*, 4(2), 74-91.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Öz

Uluslararası sistemdeki gelişmeler, yalnızca sistemin genel yapısını değil, içindeki aktörleri de dönüştürmüştür. 1648 Westfalya düzeni, diplomasi mekanizmalarını kurumsallaştırarak ulus-devletlerin rolünü artırmıştır. Ancak ulus-devletlerin güçlenmesiyle sermaye gruplarının büyümesi, bu devletleri zorlayan bir faktör haline gelmiştir. XIX. yüzyılın son çeyreğinde uluslararası şirketlerin ortaya çıkışı, dış politika tercihlerini etkilemiş, devletler arasında rekabeti artırmış ve korumacı politikalar teşvik edilmiştir. Bu politikalar, Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesine zemin hazırlamıştır. Wilson ilkeleri, imparatorlukların yerini ulus-devletlere bırakmasını sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve Sovyetler Birliği başat güçler olarak ortaya çıkmış, Soğuk Savaş döneminde şirketler uluslararası sahnede güç kazanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve neoliberal düzen, şirketlerin ulus-ötesileşmesini hızlandırmıştır. 2008 Ekonomik Krizi ve 2020 Kovid-19 pandemisi, ulus-devletlerin zayıflığını artırırken sermayenin güçlenmesine yol açmıştır. Günümüzde uluslararası sistemdeki değişim, şirketlerin artan gücüyle birlikte, realist düşüncenin öngördüğü devlet merkezli yapıdan Coxçu okulun öngördüğü çok kutuplu bir yapıya evrilmektedir. Bu çalışma, ulus-devletlerin doğuşundan günümüze kadar olan süreci eleştirel teori ve post-modern felsefe bağlamında ele almakta ve ulus-devlet ile sermaye arasındaki ilişkiyi irdelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Ulus-devlet, Sermaye, Çok kutupluluk, Jeo-ekonomi

ABSTRACT

Developments in the international system have reshaped both its structure and the actors within it. The 1648 Peace of Westphalia institutionalized diplomatic mechanisms, strengthening nation-states. However, the rise of capital groups soon posed challenges to state power. By the late 19th century, international corporations began influencing foreign policy, increasing competition and promoting protectionist policies, which contributed to the outbreak of World War I. Wilsonian Principles facilitated the transition from empires to nation-states. After World War II, the U.S. and Soviet Union emerged as dominant powers, and during the Cold War, international corporations gained further influence. The end of the Cold War and the rise of neoliberalism accelerated the growth of transnational corporations. The 2008 Economic Crisis and 2020 COVID-19 pandemic revealed the economic vulnerabilities of states while empowering corporations. Today, as corporate power grows, the international system is shifting towards a multipolar world, moving beyond the state-centric focus of realist thought, as envisioned by the Coxian school. This study examines the evolution of the international system, employing critical theory and postmodern philosophy to analyse the rise of nation-states and the rise of other actors.

Keywords: Nation-State, Capital, Multipolarity, Geo-economics

Giriş

Ulus-devlet yapısı günümüz uluslararası sistemin merkezinde yer almaktadır. Realist teoriden kritik düşünce ekolüne kadar bütün uluslararası ilişkiler teorileri, sistem okumasında bulunurken ulus-devleti teorilerinin içerisinde değerlendirmek durumundadır (Rose, 1998). Realist teoride uluslararası sistem tahayyül edilirken ulus-devlet dışındaki bir aktör değerlendirmenin dışarısında tutulur (Waltz, 2010). Liberal teoride birey merkezli düşünce salık verilirken birey ile ulus-devlet arasındaki ilişki inceleme konusu olarak değerlendirilmektedir. İnşacı düşünce okulunda sistem okuması yapılırken ulus-devlet üzerinden bir okuma yapılmazken ulus-devletin içerisinde yer alan etki gruplarının oluşumu ve bu grupların sistemdeki icraatları değerlendirilir. Kısacası ulus-devlet konsepti olmaksızın uluslararası ilişkiler disiplini bir değerlendirme yapmak oldukça güç hale gelmektedir (Burchill, 2013). Nitekim, 1648 Westfalya sistemi sonrasında siyaset bilimi disiplini altında yeşeren diplomasi, devletler arasındaki ilişkiler artması ve daha karmaşık hale gelmesi sonrasında önce 1815 Viyana Kongresi sonrası kurumsallaşma yoluna gitmiş; 19. yüzyılda başta sömürgecilik ve merkantalist ekonomi politikalarının öncelenmesiyle beraber devletler arası rekabetin artması, 1919 yılında uluslararası ilişkiler disiplinin doğuşuna giden yolun taşlarını döşemiştir (Holzgreffe, 1989). Uzun soluklu yolculuk disiplinin doğuşuyla birlikte daha da çetrefilli bir hal almıştır. Soğuk Savaş iklimiyle görece istikrarlı bir uluslararası sistem öngörülmesi; 1991’de Soğuk Savaş’ın sona ermesi sonrası önce tek kutuplu bir dünya fikri ortaya atılmışsa da günümüze doğru çok kutupluluk tartışmaları hız kazanmıştır.

Anlatılan bu büyük hikaye temel olarak ulus-devlet üzerinden şekillendirilmekte, başta ders kitapları olmak üzere alandaki yazıların büyük çoğunluğunda yolculuğun doğruluğu *de facto* bir postulat olarak kabul görmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplini bu görüşün hâkim olmasına rağmen eklektik bir yapıya sahip bir çalışma alanında yeni görüşler de ortaya atılmaktadır (Hollis & Smith, 1996). Bu görüşlerin beslendiği temel kaynaklar, hâkim teorilerin aksine antropoloji, felsefe, sosyoloji ve iktisat biliminin alt dalı olarak ortaya çıkan kalkınma çalışmalarıdır. Bu çalışmalardan beslenen post-modern teoriler, uluslararası sistemi pozitivist yaklaşımla ilk grup inşacı düşünce okuluna mensup araştırmacılar ulus-devlet üzerinde mülhazalarda bulunsalar da özellikle 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren gelişmeye başlayan eleştirel teori çatısında altında yeni teoriler geliştirilmiştir (Smith, 1997). Özgürleşme hareketi olarak da tanımlanabilecek post-modern teoriler ulus-devleti aktörlerden sadece birisi olarak görmeye başlamış; pozitivist okulun ulus-devleti kara kutu olarak gören yaklaşımını bir kenara bırakarak ulus-devletin içerisinde aktörleri değerlendirmiştir. İlerleyen dönemde başta Michael Cox olmak üzere ulus-devleti atomlarına ayıran düşünürler, ulus-devletin sadece siyasi düzlem üzerindeki rekabetini ele almak yerine sosyo-ekonomik düzlemdeki rekabetini de irdelemeye başlamıştır (Burchill, 2013). Realist düşünce okuluna mensup Edward Luttwak’ın çalışmalarının yeniden yorumlanması sonucu doğan jeo-ekonomi ise ulus-devletin siyaset alanında ekonomik araçlar vasıtasıyla çıkarlarını gözettiği ve emellerini tatbik ettiği savıyla ulus-devleti yeni bir perspektiften incelemişlerdir (Vihma, 2018).

Bu çalışmada, ulus-devlet merkezli bir uluslararası sistem okuması yerine ulus-devletin 21. yüzyılda karşılaştığı sınamalar üzerinden değişim içerisinde olduğunu tanıklık ettiğimiz yeni tip uluslararası sistem değerlendirilmeye çalışılacaktır. Çalışma boyunca literatürde tartışılacak ulus-devletin kriz içerisinde olduğu iddiasına farklı bir açıdan yaklaşarak ulus-devletin bir kriz içerisinde olup olmadığı da tartışılacak olup bu yeni tip sistem sebebiyle ulus-devletin bir kriz içerisinde olmaktan ziyade kendi meşruiyetini sorgulanmasına kapı aralayan ve meydan okuyan başka bir aktörün doğuşu üzerinden bu tartışmaya cevap aranacaktır. Diğer bir ifadeyle, ulus-devleti teşkil eden gruplar ve bu gruplardan sermaye üzerinden yeni bir uluslararası sistem okuması yapılmaya gayret edilecektir. Bu yeni okuma denemesinde, epistemolojik olarak Frankfurt Okulu öğretisine başvurulurken ontolojik olaraksa post-modern Fransız felsefesinin önde gelen isimleri Gilles Deleuze’ün “savaş makinası ve çoğulluk” kavramıyla (Deleuze et al., 1986, 1994) Jean Baudrillard’ın “simülakr (Baudrillard, 1985, 2017) ve hipergerçeklik (Baudrillard, 2016)” kavramı çerçevesinde uluslararası sistem değerlendirilecektir. Bu kavram temelinde Michael Cox ve Miakel Wigell’in uluslararası sisteme ilişkin bakışlarından hareketle kritik jeo-ekonomi teorisi gözlüğüyle sistem okunmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde zikredilen kavramlar ve teorik çerçeve ele alınacak olup kullanılacak kavramlar detaylı bir biçimde izah edilmeye gayret edilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde ulus-devleti ortaya çıkaran dinamikler çerçevesinde 1648 Westfalya Düzeni’nden 1945 sonrası kurulan liberal uluslararası düzen arası periyot değerlendirilecektir. Bu değerlendirmede, ulus-devlet atomlarına ayrılmaya çalışarak sermaye sahipleri ve ulus-devlet ilişkisi ele alınacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde liberal uluslararası düzende neoliberal ekonomik anlayışın getirdiği değişimler ve bu değişimlerin sebebiyet verdiği dönüşüm izah edilecektir. Son bölümdeyse Soğuk Savaş sonrası dönemde tek kutuplu dünyadan çok kutba geçerken sistemde ulus-devlet ile sermayenin ilişkisi ve küreselleşmenin “üçüncü dalgasının uluslararası sistemdeki olası etkisi” tartışılacaktır.

Teorik Çerçeve

Bu çalışma kapsamında ele alınacak konu, daha önce birçok yazar tarafından ele alınmakla birlikte çalışmanın özgün olan kısmı sunduğu teorik çerçeveden ileri gelmektedir. Diğer eleştirel yazarlardan farklı olarak Michael Cox, ulus-devletin küreselleşme ile birlikte miadını doldurmadığı savını ortaya atmaktadır. Cox'a göre küreselleşme ile bildiğimiz manada ulus-devlet yapısı zedelenmemiş aksine küreselleşmenin getirdiği iş yapma biçimlerindeki değişikliklere icra ettiği işlevleri uyarlayarak daha da güçlenmiştir. Bu güçlenme sürecinde küreselleşmenin getirdiği karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin karmaşıklaşması ulus-devlet gibi neredeyse 400 yıllık bir tecrübeyi haiz bir siyasi varlığa olan ihtiyacı artırmıştır. Bu nedenle günümüz uluslararası ilişkilerinde ulus-devlet hâlâ merkezi bir konumda yer almaktadır. Cox'un düşüncesine göre ulus-devletin günümüz ilişkilerinde ne denli önemli ve merkezi bir aktör olduğunu idrak edebilmemiz için üç alana bakmamız yeterlidir. Evvelce uluslararası arenada ticari ilişkilere merkantilizm etkisiyle doğrudan devlet müdahalesi marifetiyle küresel ilişkiler yönlendirilirken günümüzde ulus-devletler ticari politikalarını müzakere içerisinde belirlemektedirler. Ancak, ulus-devletin temel millî çıkarları (core national interests) tehdit edildiğinde, diğer ekonomik aktörlerin gücü oranında ulus-devletin tercihleri ulusal ekonomik politikalar olarak şekillenmektedir (Buzan & Cox, 2022; R. W. Cox, 1981). Örnek verecek olursak, Temmuz 2020'de Britanya hükümetinin Huawei ile önceden imzaladığı 5G ağı anlaşması, Anglo-Sakson ittifakın Çin ile giriştiği iktisadi mücadele sonrasında Britanya hükümetinin tek taraflı aldığı bir karar neticesinde feshedilmiştir (The British Government, 2022). Diğer bir ifadeyle, siyasi olarak belirlenen hedef doğrultusunda ekonomi politikası değiştirilmiştir. Cox'un vurguladığı bir diğer alansa sınırlardır. Hukuk ve siyaset bilimi alanlarında ulus-devleti ulus-devlet yapan en önemli üç unsurdan birisi de delimitasyon yani sınırların belirliliğidir. Tecrübe etmekte olduğumuz son küreselleşme dalgasının itici güçlerinden olan ulaşım araçlarının çeşitlenmesi ve ulaşım sürelerinin kısalmasına rağmen dünyadaki göç hareketliliği, diğer dönemlerle mukayese edildiğinde benzer seviyelerde seyretmektedir (Carr & Cox, 2021). Kısacası, küreselleşmenin toplumsal yanı olan olarak vaat edilen tek dünya toplumu tezi doğrulanmamaktadır. Şöyle ki, Antonia-Maria Sarantaki, Michael Cox'un belirttiği göç olgusuna atıfta bulunarak, kendini normatif bir güç olarak tanımlayan Avrupa Birliği'nin (AB) Frontex politikalarının, artan milliyetçilik ve popülizmle birlikte sınır duvarlarını daha da yükselttiğine dikkat çekmektedir (Sarantaki, 2024). Cox'un vurguladığı son alansa uluslararası kurumlardır. Cox'a göre küreselleşmenin çerçevesini çizmekle mükellef uluslararası kurumlar, ulus-devletlerce ortaya konan politikaların ulus-devletlerin atadığı temsilciler tarafından oylandığı yapılardır. Bu bağlamda, küreselleşmeyle birlikte ulus-devletin güç kaybından ziyade onun görev ve işlevlerinde bir değişim meydana geldiği gözlemlenmektedir (M. Cox, 2013). Örnek verecek olursak 7 Ekim 2023'ten buyana süregelen İsrail'in Gazze'de soykırım raddesine varan zulmüne başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere hiçbir uluslararası kurumca en ufak ciddî adımın atılmaması, bu kurumların ulus-devletlerden bağımsız bir politika izleyemediklerinin en somut ve güncel göstergesidir (Akram, 2024; Gowan, 2023).

Cox'un çizdiği perspektifte diğer aktörlerin güçlenmesine rağmen uluslararası ilişkilerin merkezinde ulus-devlet yer almaktadır. Cox'un analiz seviyesine baktığımızda olayları makro düzeyden ele alması ulus-devletleri atomize etmemesine sebebiyet vermektedir (M. Cox, 2018). Cox'un ulus-devleti bu denli merkezi bir konum görmesinin bir diğer sebebi de uluslararası ilişkiler disiplininin başlangıcından itibaren tartışılmalı yüksek/düşük politika (*high/low politics*) ayrımının Cox tarafından da belli bir ölçüde benimsenmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu tartışmanın özünde yüksek politika olarak siyaset benimsenirken düşük politika olarak iktisadın benimsenmesi yatmaktadır. Cox'un analizlerinde siyaset ve ekonomi önceliklendirilen alanlar olarak ön plana çıksa da ekonomik enstrümanları siyasetin aracı ya da "kaldırıcı" olarak görmesi, dış politika yapım sürecinde siyaseti ekonomiden daha etkili gördüğünü de işaret etmektedir.

Bu minvalde, Mikael Wigell'in sunduğu kritik yaklaşım Michael Cox'un sunduğu ekonomik araçlar üzerinden küresel sistemin okunabilmesine imkân sağlamaktadır. Wigell'a göre stratejik ekonomik araçların jeopolitik amaçlara ulaşmak amacıyla kullanılması ulus-devletlerin dış politika süreçlerinde başarılı olabileceğini iddia etmektedir. Bu özgün bakış açısı sayesinde Wigell, pozitivist okulun ağırlık verdiği geleneksel askeri güç hâkimiyeti kavramlarına meydan okumaktadır. Ekonomi ve jeopolitika okumasını derinleştiren Wigell, küreselleşme ile birlikte ekonomik yaptırımlar, ticaret anlaşmaları, yatırım akış şemaları ve altyapı yatırımları sayesinde bir aktörün diğer aktörü istediği biçimde yönlendirebildiğini iddia etmektedir (Wigell et al., 2020). Başka bir deyişle ekonomik araçların karşılıklı bağımlılıkların bu derece karmaşık seviyelere geldiği modern dünyada silahsallaştırıldığını öngörmektedir. Wigell'in bakış açısının sunduğu en özgün tespitse uluslararası sistemde ulus-devletlerin izledikleri bu politikalar sisteminin apolitik bir ekonomik çevre ortaya çıkmasına yol açmış ve sistemdeki aktörlerin rekabetinin odak noktasına ekonomik ilişkileri yerleştirmiş olmasıdır (Choer Moraes & Wigell, 2022a). Demokratik ülkelerde ekonomi merkezli yaklaşım aktörlerin çoğullaşmasına yol açarken otoriter devletlerdeyse ekonomik araçlar siyasal nüfuz genişletme aracı olarak kullanılmaya başlamıştır (Wigell & Vihma, 2016).

Bu iki yazarın da görüşleri epistemolojik olarak uluslararası sistemi anlamamıza yardımcı olsa dahi iki düşünürün de hareket noktasının pozitivist ontolojik zeminden kaynaklanması sebebiyle ulus-devletin uluslararası sistemdeki rolünü merkezileştirmektedir. Bu sebepten ötürü çalışma kapsamında Fransız felsefesi olarak adlandırılan post-modern felsefenin iki önemli ismi Jean Baudrillard ve Gilles Deleuze'ün ontolojik yaklaşımlarından faydalanılarak bir jeo-ekonomi okuması yapılmaya çalışılacaktır.

İki dünya savaşı arası dönemde doğan Jean Baudrillard, çağdaşı filozof ve sosyologlardan farklı olarak Almanca dili ve edebiyatı formasyonuna sahip bir düşünürdür. Baudrillard'ın felsefe ve sosyoloji formasyonu dışında kendisini yetiştirmesi ona düşüncelerinde özgünlük ve esneklik kazanmasında yardımcı olmuştur. Nietzsche ekolünden gelen Baudrillard'ın felsefe ve sosyoloji alanlarına en büyük katkısı ortaya attığı “simülakr” ve “hiper gerçeklik” kavramlarıdır (Baudrillard & Turner, 2004). Bu iki kavram günümüzde değişmekte ve yeni bir oluşum içerisine girmekte olan uluslararası sistemdeki dönüşüm sürecini anlayabilmemize yardımcı olmaktadır. Simülakr ya da Baudrillard'ın ifadesiyle “simulacrum”, gerçeğin yerine geçen, ancak aslında kendi başına bir "gerçeklik" yaratıp, insanları gerçeklikten uzaklaştıran bir temsildir. Aslında bir gerçeğin tam anlamıyla kopyası değil, gerçeğin ötesine geçerek kendi başına bir "gerçeklik" yaratır. gerçeğin yerine geçen, ancak aslında kendi başına bir "gerçeklik" yaratıp, insanları gerçeklikten uzaklaştıran bir temsildir (Baudrillard, 2017). Baudrillard'ın simülakra kavramına en güzel örnek 2001'de gerçekleştirilen İkiz Kuleler saldırısı sonrası ABD Başkanı George W. Bush'un 'Teröre karşı Savaş' söylemi sadece güvenlikle ilgili bir konsept olarak duyurulsa da terörle mücadele söylemi sayesinde terör ile şiddeti tekeli elinde bulunduran tek meşru yapı ulus-devletin eylemleri arasındaki ayrım bulanıklaştırılmış; basite indirgenen ve medya tarafından yansıtılan bilgiler aracılığıyla meşru devletler “terör devletleri” olarak tanımlanmaya başlamıştır (Baudrillard, 2002). Uluslararası düzlemde şu an yaşanan İsrail'in uluslararası hukuku bir kenara bırakarak Gazze'de soykırıma varan eylemleri, bir simülakra yaratılarak “teröre karşı mücadele” olarak uluslararası medya tarafından pompalanmaktadır. Kuruluş amacı uluslararası barış ve istikrarı korumak olan BM'nin en yüksek ve kararları yaptırım gücüne sahip tek mercii BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan ABD'nin, İsrail'in uluslararası barışı baltalayan eylemlerine karşı bir yaptırım kararı çıkmasını engelleyici şekilde karar tasarılarını veto etmesi, BM'nin dahi bir simülakra olduğuna dalalet etmektedir. Baudrillard'ın bir diğer konseptinde, “hiper gerçeklikteyse”, yaratılan simülakralar sayesinde tahayyüller gerçekliğin yerini almaktadır. Jean Baudrillard'a göre hiper gerçeklik, gerçeğin yerini alan simülasyonların ve imgelerin, orijinal gerçekliğin kendisinden daha gerçekmiş gibi algılanması durumudur. Bu bağlamda, hiper gerçeklikte sınırları bulanıklaşan gerçek ve kurgusal unsurlar, toplumsal algıyı yönlendirmekte ve hakikat kavramını anlamlandırmayı zorlaştırmaktadır (Baudrillard, 1985). Baudrillard'ın hiper gerçeklik kavramlaştırmasına en güzel örnek, pozitivist düşünce geleneğinin ulus-devleti bir “kara kutu” olarak görme önermesidir. Norbert Elias'ın “Modernleşme Süreci (*The Civilizing Process*) adlı eserinde ifade edildiği şekilde ulus-devletler uzun yıllar süregelen idareci kavgaları, siyasi gruplar arasındaki değişimler ve ekonomik yapılar etrafında inşa edilmiş siyasi varlıklardır (Elias et al., 2000). Bugün dahi ulus-devleti yekpare bir yapı olarak tahayyül eden realist yazarlar, ulus-devletlerin ortaya koydukları milli çıkarları “devlet aklı” ya da “milli çıkar” olarak tasvir ederek bu hedeflerin veyahut gayelerin tek bir merkezden üretildiğini iddia ederek bu söylemlerine meşruiyet sağlamaktadırlar (Éthier, 2010). Daha detaylı olarak inceleyeceğimiz bu süreç özelinde ulus-devletlerin izledikleri politikaların sadece devlet aklı (*raison d'état*) tarafından değil, birçok baskı grubu arasında meydana gelen pazarlıklar sonucu ortaya çıktığı gerçekliği, büyük bir anlatı sayesinde devlet aklı temsiliyetine referans gösterilerek daha da güçlendirilmektedir. Uluslararası düzlemde gerçekleştirilen etkinlikler de Baudrillard'ın hiper gerçeklik anlatısına yerinde örnekler sunmaktadır (Cerioli, 2024). Mesela, G20 gibi temel amacı uluslararası arenada iletişimsizlik sebebiyle doğabilecek çatışmalar ve “yanlış anlaşılmalara” sebebiyle belirebilecek muhtemel anlaşmazlıkların önüne geçmek olan bir oluşum, 24 Şubat 2022 sonrası Rusya'yı dışlamış (Golubkov et al., 2023); G20 zirvelerinde ABD lideri Biden ve Çin Halk Cumhuriyeti lideri arasında samimi pozlar verilmiş ve yeni Soğuk Savaş riski azalmışken (Bose & Widiyanto, 2022) zirveden iki yıl sonra ABD tek taraflı olarak Çin menşeli ürünlere ek gümrük vergisi getirmiştir (Lawder, 2024). Bir diğer örnek ise uluslararası kurumlara ev sahipliği yapan ülkelerin bu kurumlara ev sahipliği yapmasından ileri gelen bir prestij algısının yaratılmasıdır. Bu duruma en güzel örnek uluslararası diplomasinin önde gelen ülkelerinden İsviçre'dir. BM'ye 2002 yılında üye olmasına rağmen İsviçre, Milletler Cemiyeti döneminden itibaren BM Ofisi'ne ev sahipliği yapmakta ve çoktarafli diplomasi denilince akla ilk gelen ülkeler arasında yer almaktadır (The United Nations Office in Geneva, 2022). Bu da Baudrillard'ın tasvir ettiği tahayyül edilerek oluşturulan gerçekliğin var olan gerçeklikten daha güçlü olduğu fikrinin doğruluğu ve yerindeliğine dalalet etmektedir.

Gilles Deleuze'e baktığımızda Jean Baudrillard gibi var olanın sorgulandığı ve var olan şeylerin varoluş süreçlerinin irdelendiği gözümüze çarpmaktadır. Deleuze'ün ontolojisinde öne çıkan unsurlar cebir ve rızanın eş zamanlı olarak üretilmesi ve cebirle rızaya muhatap olan birimin zamanla istenilen gerçekliği kabul etmesidir (Deleuze et al., 1994). Deleuze felsefesinin temel kavramlarından olan “savaş makinası” ulus-devletlerin oluşum sürecini idrak edebilmemiz için hayati önem arz etmektedir.

Deleuze'e göre savaş makinası, sadece askeri bir güce atıf değildir. Savaş makinası çoğunlukla ulus-devletin dışında bir güç ya da harekete gönderme yapmaktadır. Savaş makinası kavramı, sabit yapılara, hiyerarşilere ve devlet iktidarının katı kontrolüne direnen toplumun göçebe, akışkan ve dinamik unsurlarını temsil etmektedir. Savaş makinası tabiri kelime anlamı itibarıyla mütecevaz görünse de Deleuze'ün dünyasında bu kavram bugünün sermayedarlarını işaret etmektedir. Deleuze'e göre savaş makinası; sınırlardan münezzehe olmakla birlikte devletlerin içerisinde hayat bulan özerk, esnek ve devletin merkezizetçi mantığına boyun eğmeyen bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş makinasının bir diğer özelliği ise var olan sosyo-kültürel yapıları kabul etmeyerek kendine özgü yapıları kurma isteğidir. Bu bakımdan savaş makinası, devletlerin çizmiş olduğu sınırların ötesinde faaliyet göstermek isteyen ve kendine has sınırlar inşa ederek bu sınırlar içerisinde bir düzen kurmayı arzulayan bir güç ya da harekettir (Deleuze et al., 1986). İlk bakışta Deleuze felsefesinde "savaş makinası" ve "ulus-devlet" in birbirlerine rakip hatta birbirleriyle kıyasıya rekabet içerisinde iki siyasi örgütlenme olduğu anlaşılabilir ancak Deleuze'ün konferansları ve yazıları detaylı bir biçimde incelendiğinde ulus-devletin zaman zaman savaş makinasını arzuladığı; savaş makinasının da değişkenlik göstermekle birlikte ulus-devletin gölgesinde güçlenebildiğini işaret etmektedir. Bu birbirini besleyen rekabeti derinlemesine inceleyen Deleuze, *savaş makinasını* yaratıcı güç olarak nitelerken *ulus-devleti* ise muhafazakâr ve statükocu güç olarak nitelemektedir. Neoliberal kapitalist anlayışın doğuş yıllarına tanıklık eden Deleuze, kapitalist mantık ve ulus-devlet mantığı arasındaki ilişkiyi *savaş makinası ve ulus-devlet arasındaki* ilişkiye benzetmektedir. Deleuze'e göre kapitalizm, sınırları değiştirmeye çalışan ve bir sınıra bağlı olmak istemeyen (*déterritorialisé*) bir güçken ulus-devletse sınırlar üzerinden faaliyet gösteren (*territorialisé*) bir güçtür (Deleuze et al., 1994). Kapitalist mantık; sermaye, ürün ve tüketimi ülkeler arasında yayarak sınırları ortadan kaldırırken bir yandan da ulus-devlete ihtiyaç duymaktadır. Zira kapitalist mantığın istikrarsızlığı teşvik eden yan etkileri ulus-devletin piyasaları düzenlemesi, hukuk müeyyidelerini tatbik etmesi ve düzeni koruması sayesinde istikrarlı hale getirilebilir. Kapitalist mantığın ulus-devletle tatlı rekabetinde bir diğer önemli husus; kapitalist mantık yaratıcılığı ve yatay hiyerarşiyi savunurken ulus-devletinse Max Weber'in de işaret ettiği demir kafes olan bürokrasi ve dikey hiyerarşi ilkeleri çerçevesinde düzenlenmesidir (Sibertin-Blanc, 2016). Bu iki farklı yaklaşım, bir yandan çatışma yaratırken bir yandan da ilerlemeyi sağlamaktadır. Bu noktada Deleuze, cebre ve rızaya dayanan eş zamanlı ilişkinin doğasına da dikkat çekmektedir.

Ulus-Devletin ve Uluslararası Sistemin Kökenleri

Bugün yokluğunu tahayyül dahi edemediğimiz ulus-devlet, insanlık tarihi açısından görece yakın dönemde doğan bir siyasi oluşumdur. Çoğu siyasetçi bilimci ve tarihçi ulus-devletin doğuşunun kökenlerini Haçlı Seferleri'ni takip eden geç dönem Orta Çağ'a kadar dayandırmaktadır. Bu seferler sonrası zayıflayan feodal beyler üzerinde merkezi idarenin söz geçirebilme kapasitesi ekonomik ve sosyal sebeplerden ötürü artmıştır. Nitekim, V. ila VIII. yüzyıl arasında hükümferma olan Merovenj Hanedanı sonrasında siyasi istikrarsızlık ve çok başlılık içerisine giren Frank İmparatorluğu (*Regnum Francorum*), Capet Hanedanı'nın iktidara gelmesi ve Philippe Auguste ve IX. Louis (*Aziz Louis* ya da *Saint Louis*) önderliğinde siyasi otoriteyi genişletme çabalarında bulunmuş; Frank İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde üçe bölünen toprakları zayıflayan feodal beylerin elinden alabilmiştir (Dumézil, 2023). Bu süreçte Charles Tilly'nin de tarif ettiği gibi merkezi orduların kurulması ve bu orduların sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için vergi sisteminin düzenlenmesi etkili olmuştur. Fransa özelinden vergi sisteminin gelişimine bakmak Tilly'nin tarif ettiği ulus-devletin doğuş sürecini gözlemleye bilmemize imkân vermektedir. IX. Louis'nin getirdiği sisteme göre hem çiftçiler hem de tüccarların gelirleri vergilendirilebilmiş; çiftçilerden doğrudan vergi, tüccarlardan dolaylı vergi alınmıştır (Tilly, 2015). Bu sistemde ilginç olan Fransa'nın kuzeyinde bugünkü manada *icra memurluğu* kadrosu Fransız bürokrasisine eklenirken güneydeyse günümüzde dahi komplo teorilerinde sıkça zikredilen *sénéchaux* (seneşo) olarak adlandırılan isimlerin yetkilendirilmesidir (Hubert, 2001). İsimlendirme oldukça ilginçtir zira o dönem bankacılık sisteminin en güçlü aktörlerinden olan Tapınak Şövalyeleri'nin liderlerinin ismi de *sénéchaux* olarak adlandırılmaktadır. Tapınak Şövalyeleri'nin organizasyonel yapılarını inceleyen Séan Martin'e göre, Paris ve Ardanne bölgesinde Tapınakçıların merkezi yönetimle ilişkilerini yürüten merkezler olarak Tapınakçı Katedralleri öne çıksa da örgütün asıl yerleşkeleri Marsilya, Aix-en-Provence, Toulouse ve Bordeaux'yu ihtiva eden Güney Fransa'da (*langue d'oc – pays d'oc*) konumlanmıştır (Martin, 2004). Tapınak Şövalyeleri, Haçlı Seferleri'nin başlangıcında savaşlarda yaralananları kiliselerde tedavi etmek ve ele geçirilen kutsal kiliseleri korumakla vazifelendirilmişken savaşlar ilerledikçe banker haline gelmişlerdir. Nitekim Amalfi, Marsilya, Venedik ve Şam ve Kudüs'te tabiri caizse şubeleri olan Tapınakçıların en büyük etkisi, kutsal mekânların korunmasından ziyade ticaretin kolaylaştırılması olmuştur. Bu yıllarda Tapınakçılarla beraber faaliyet gösteren en önemli gruplardan birisi de Yahudi tüccarlardır. Tapınakçılar hem hacıların varlıklarının rahatça taşınmasını sağlamışlar hem de Yahudi tüccarların para transferlerini kolaylaştırıp onlara kredi açarak ticaret hacminin artmasını sağlamışlardır (Haag, 2013). Akdeniz ticaretinde büyük bir artışa ilişkin verilerin kesinliğini tespit etmek zor olsa da ticarete konu olan mal ve hizmetlerdeki artış ticaretteki artışa da işaret edecektir. Örneğin, 1200 ile 1350 yılları arasında Akdeniz üzerinden geçen altın

miktarı %25'lik artışla 4 tondan 5 tona; baharat miktarı %100'e yakın artışla 1.2 tondan 2 tona (Lopez, 1998); Akdeniz çevresinde yer alan Venedik, Cenova ve Marsilya'da ekonomik büyümeye %40 artmıştır (Abulafia, 2013). Gilles Deleuze'ün sıkça referans verdiği "savaş makinası" konseptine uygun olarak Tapınakçılar, Akdeniz ticaretinde sınırları aşarak ve sınırlardan münezze hareket ederek esnek bir ekonomik yapı kurmayı başarmışlardır. Yine Deleuze'ün sıkça söylediği savaş makinası ile devlet arasındaki dengeli rekabet bu dönemde kendisini göstermiş; Capet Hanedanı döneminde Tapınakçılar zenginliklerine zenginlik katmışlardır. Eriştikleri zenginlik seviyesinin haddi, Bretagne bölgesinde kendilerine ait bir ormana dahi sahip olabilmışlerdir. İşte tam da bu noktada, Deleuze'ün işaret ettiği rekabet aşamasına geçilmiştir. Kendisini tehdit altında hisseden Capet Hanedanı, Papa'nın kutsamasıyla birlikte IV. Philippe önderliğinde Tapınakçılara savaş açmıştır. Séan Martin'e göre IV. Philippe'in Tapınakçıları ortadan kaldırma hamlesiyile birlikte Frank İmparatorluğu, Tapınakçılara olan 20 bin livre borcu silmekle kalmamış; 100 bin livreye yakın Tapınakçı servetine de sahip olmuştur (Labarrière, 2024). Büyük bir tesadüf olarak görülsede Tapınakçıların ortadan kaldırıldığı 1312 yılından tam 25 yıl sonra Franklar ile İngilizler 'Yüzyıl Savaşları'na girişmişler; bu savaşta Franklar Karolenj döneminde hükmettikleri toprakların büyük bir kısmını ele geçirmişlerdir (Carraz, 2012). Kısacası, Fransız prokaryot ulus-devleti, Tapınakçıları 'Kâfir' ilan ederek yani bir nevi bir 'simülakr' yaratarak yeni bir gerçeklik ortaya koymuş; bu gerçeklik üzerine inşa edilen bir anlatı sayesinde işlediği cürmü kapatarak merkezi hükümeti ve pek tabii ulus-devleti güçlendirecek bir savaşa girişebilmiştir (Minois, 2016).

Fransa tarihi açısından kırılma noktası olarak görülen XIV. Louis ya da diğer adıyla 'Güneş Kral' sadece Fransız tarihi açısından değil; aynı zamanda Avrupa tarihi ve siyasi tarih açısından da hayati bir vazife icra etmiştir. 1661 ile 1715 yılları arasında Fransız tahtında bilfiil oturan XIV. Louis dönemi, büyük bir zihniyet dönüşümünün ve modern manada ulus-devletin kuruluş yıllarının yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde bugünkü Fransa sınırlarını ele geçirilmiş, sınırları belirli bir devlet ortaya çıkarılabilmiş ve birçok reform hayata geçirilmiştir. XIV. Louis dönemi sadece bir monarktan da ibaret değildir zira Fransız bürokrasinin de doğuşu bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu süreç XIV. Louis iktidarından hemen önce Kardinal Richelieu ile başlamış olup Kardinal Mazarin ve Jean-Baptiste Colbert ile tamamlanmıştır. Kardinal Richelieu'nün bir sözü bu dönemde ulus-devletin ve merkezileşen düşüncenin güçlenişini açıkça ortaya koymaktadır: "*Ben size güçlü bir Kral vaat ediyor, onurlu bir Fransa'nın kralı olmanızı istiyorum*" (Becker, 2018). Bu dönemde Richelieu, yerel beylerin ve aristokratların gücünü kırmak amacıyla merkezi orduyu güçlendirmiş, Fransa tarihinde ilk defa profesyonel deniz kuvvetlerinin kurulmasını sağlamıştır. Güçlenen orduyla kont ve baronlara ait olan kaleleri ortadan kaldırmıştır. Richelieu'nün en büyük icraatıysa Fransız Akademisi'ni kurarak bürokrasiye liyakatli personellerin yetiştirilmesini sağlamak olmuştur. Askeri ve bürokratik güç sayesinde ülkenin içerisinde olduğu din savaşında Protestanları zayıflatmış; hemen akabindeyse 30 Yıl Savaşları'na müdahil olarak Avrupa'da Habsburg etkisini kırmıştır (Auribeau & Pevél, 2021). Hazırlanan bu zemin üzerineyse XIV. Louis'nin seferleri başlamıştır. Bu noktaya kadar ulus-devletin temelleri siyasi ve askeri güç üzerinde oturduğu ve yaratıcı gücün yani savaş makinasının devrede olmadığı düşünülebilir ancak tüm bunlar yaşanırken merkezi hükümetin finansal olarak yaslandığı güç, tüccarlar ve bankerler olmuştur. Habsburg Sarayı'nın etkili ismi Fugger ailesi sayesinde savaşlarını fonlayabilen Fransa (Steinmetz, 2015), daha sonra ulusal zengini yaratmak amacıyla bir bakıma o esnek ve yaratıcı gücün isteklerine boyun eğerek Colbert döneminde mali ve iktisadi reformlara girişmiştir. XIV. Louis dönemi denilince akla ilk gelen siyasi ve idari genişleme olarak görülsede iktisat tarihi açısından büyük bir kırılma yaşanmıştır: Merkezi hükümet gölgesinde sermayenin serpilmesi. Bilindiği üzere parçalı siyasi yapılarda her siyasi varlığın vergi rejimi ve pek tabii ki sınırları farklı olduğu için kendine özgü gümrüğü olmak mecburiyetindedir. İlaveten, bu yapı aynı zamanda kullanılan para biriminin de farklılık göstermesine yol açmaktadır. Bütün bunlar arasında belki de en önemlisi ticarete konu olan ürünlerin değerlendirilmesi noktasında her yapının kendine özgü kriterleri olacaktır. XIV. Louis küçük parçalardan oluşan siyasi sistemi büyütüp tek bir siyasi varlığı oluştururken savaş makinasının arzu ettiği "istikrar" ve "düzen" olgularını da inşa etmiştir. Örneğin, XIII. Yüzyılda Champagne bölgesindeki fuardan Bordeaux'ya gitmek isteyen bir tüccar 37 farklı siyasi varlığa vergi ödeyip yol boyunca ticaret yapmak isterse - bu Orta Çağ ticaret pratiğinde kaçınılmazdır - her bölgede farklı bir para birimi, farklı standartlar ve farklı dillere muhatap kalacaktır. Güneş Kral'ın sağladığı siyasi bütünleşme sayesinde bütün bu zorlukların atlatan tüccarlar, aynı zamanda tek bir para birimi ve bir kereye özel gümrük vergisi ödemek suretiyle ticaretlerini kolaylıkla yapabilmışlerdir (Petitfils, 2021). Diğer bir deyişle, ulus-devlet gölgesinde savaş makinası serpilmiştir. Bu süreçte Baudrillard'nın "yok oluş" konsepti oldukça önemlidir (Radio France, 2024), zira Colbert, Fransa'daki birçok yerel kültürü (Norman, Bretagne, Marsilya, Bordeaux ve Yukarı Pirene) eritmiş yani yok etmiş; bu gerçeğin otantik bir kopyasını oluşturmuş yani yeni bir gerçeklik ortaya koymuş ve Fransız milli kimliğini eğitim kurumları üzerinden inşa etmiştir. Günümüzde Sorbonne, Assas ve Descartes gibi birçok farklı isim altında faaliyet gösteren Paris Üniversitesi (Université de Paris) Colbert döneminde düzenlenmiş; Kraliyet Akademileri (Müspet İlimler-*Sciences*, Beşerî İlimler-*Lettres* ve Güzel Sanatlar-*Arts*) açılmıştır. Bu reformlar döneminde Fransız milli burjuvazisi doğmuştur (Vergé-Franceschi, 2005). Colbert'in yapamadığı belki de geldiği aile itibarıyla yapmak istemediği tek reform olan burjuvaziye

siyasi yetkiler verilmemesi 1789 Fransız Devrimi'ne giden yolu açmıştır.

XVII. yüzyılda serpilmek için gereken altyapıyı elde eden sermaye sahiplerinin, 1789'a giden yolda ekonomik güçlerini artırmalarına rağmen aristokratlar ve din adamlarının haiz olduğu bilhassa siyasi hak ve temsiliyete sahip olamamaları sistemi tıkamıştır. Yani Baudrillard'ın tasvir ettiği bir simülakrum olan ulus-devlet, bir hiper gerçeklikte faaliyet gösterirken Deleuze'ün savaş makinası, var olan sistemin katı ve sert hiyerarşik yapısında kârlılık ve verimliliğini artıramadığı noktada, illüzyon sona ermiş ve Fransız siyasi rejimi sona ermiş ve yeni bir rejim kurulmuştur: Eski Rejim (*Ancien Régime*) ve Yeni Rejim (*Nouveau Régime*) çatışmasında Fransız Cumhuriyeti doğmuş ve tarihte ilk defa merkezi hükümet çerçevesinde cumhuriyet tecrübe edilmiştir. Bu cumhuriyeti kuranlar da burjuvalar olmuştur. 1830 ve 1848 İsyancıları ise burjuvaların ulus-devlet içerisindeki dengeleri gözetememesi sonucu ortaya çıkmıştır (Alıntı). Ulus-devlet ve sermaye arasındaki bu rekabet içerisinde iki gelenek güç dengesini "istikrarsızlığa" sebebiyet vermeyecek şekilde kurabilmiştir. Britanya Krallığı'ndaki aristokratlar kıta Avrupası'ndaki gelişmeleri müşahede edebilmiş; Lordlar ve Avam Kamarası şeklinde düzenlenen bir iki kameralı Meclis sistemi sayesinde yükselen burjuvazinin isteklerinin bazıları kabul edilerek karşılıklı tavizler verilmesi suretiyle esnek ve bir o kadar da dayanıklı bir siyasi sistem kurulabilmiştir (Beckett, 2014). Nitekim, bugün dahi bazı firmalar da İngiliz tacının sembolünün olması bu dönemde Kraliyetin bu şirketlerle kurdukları iş birliklerinin mirasıdır. Bir diğer gelenek de kıta Avrupası'nda Cermenlerden gelmiştir. İktisat tarihi açısından Cermenlerin bu tarzı bir yapıyı kurabilmelerinin sosyo-ekonomik sebepleri başka bir çalışmanın konusu olsa dahi Hansa Birliği ve Zollverein tecrübeleri sayesinde 1870'te kurulan siyasi birlik merkezinde bir siyasal sistem inşa edilebilmiştir. Cermen geleneğinde Anglo-Sakson geleceğinden farklı olarak ulus-devlet iştirakçi olmaktan ziyade piyasadaki rekabeti regüle etmek suretiyle ekonomik istikrarı sağlamış; karşılığında Alman sermayedarlar siyasi güç merkezlerinin istekleri doğrultusunda yani ulus-devleti geliştirip kalkındırma yönünde adımlar atmışlardır. Kısacası her iki gelenekte de sermaye siyasi gücün gölgesinde daha da güçlenirken siyasi güç merkezleri de sermaye sayesinde meşruiyetlerini artırmışlardır (Blackbourn, 2023). İki dünya savaşında da bu iki görüş çarpışmış; Anglo-Sakson gelenek her iki savaştan da muzaffer ayrılmak suretiyle bugün yaşadığımız uluslararası sistemin arkasındaki sosyo-ekonomik güç olmuştur. Başta Wilson İlkeleri olmak üzere uluslararası arenada ticareti önceliklendiren Anglo-Sakson düzen, imparatorluklardan ziyade ulus-devlet konseptinin gelişmesini sağlamıştır. Bu dönemde dikkat çeken husus, sömürgecilik döneminde piyasa güçleri önünde bir set olan siyasi varlıklar II. Dünya Savaşı ile birlikte tasfiye edilmiş; Wilson'un salık verdiği '*halkların kendi kaderini tayin etme hakkı*' çerçevesinde tüccarların karşılaştığı gümrük engelleri yıkılmıştır. Bu tarihten itibaren görece yeni kurulan siyasi yapıların ulus-devletleşme sürecinde karşılaştıkları sorunları değerlendiren sermaye küre sathında serpilmiş (Okur, 2012); sömürge imparatorlukları döneminde ulaşılan üretim olasılıkları eğrisinin tavanını değiştirme suretiyle yeni bir ekonomik düzen arayışına girmişlerdir. Bu arayışın ismiyse '*liberal dünya düzeni*' olarak karşımıza çıkmıştır. Deleuze'ün savaş makinası bu dünya savaşlarında bizatihi savaşmasa da karşılaştığı katı bürokratik yapıları ulus-devletin yardımıyla yıkabilmiş ve bir çoğulluk sağlamış; Baudrillard'ın tarif ettiği hiper gerçekliğin yansıması olarak yeni bir hiper gerçeklik yaratabilmiştir. Yaratılan bu hipergerçeklik ise '*liberal dünya*' düzenidir.

Liberal Uluslararası Düzenin Doğuşu ve Ulus-Devlet ile Sermaye İlişkisi

Platoncu gelenek varlığın varoluşunu ideler dünyasında olarak tanımlarken Aristocu gelenek varlığın ancak deney ve tecrübeyle tarif edilebileceğini iddia etmektedir. Deney imkânın müspet ilimlere kıyasla neredeyse imkânsız olduğu beşerî ilimlerdeyse Batı dünyası Aristocu olduğunu savunsa da kurdukları bu dünya düzeninde tamamen idelerden güç almışlardır. Nitekim, II. Dünya Savaşı sonrası ABD Başkanı Truman'ın meşhur konuşmasında ABD'yi 'özgür dünyanın' lideri olarak tanımlanmasının (National Archives, 2019) ardında yatan gerçeklik de çoğu zaman Baudrillard'ın tarif ettiği hiper gerçeklik yaratımıdır. Reel dünyayı kendi suretinde tanımlama niyetinde olan Batı, özellikle de Anglo-Sakson gelenek, liberalizm ve demokrasi (Mearsheimer, 2019) simülakrları çerçevesinde bir gerçeklik sunmuşlardır. Bu gerçekliğin ismiyse liberal uluslararası düzen olarak izleyicilere servis edilmiştir.

Liberal uluslararası düzenin iki saç ayağı bulunmaktadır: Siyasi ve iktisadi yapılar. Siyaseten Birleşmiş Milletler adı altında kurulan çok taraflı ve 'müzakereyi' merkeze alan bir siyasi yapılanma tarzı akla Anglo-Sakson geleneği getirmektedir. Nitekim, diğer geleneklerden farklı olarak siyasi güç merkezleriyle savaş makinası arasında bir müzakere Anglo-Sakson gelenekte bir masa etrafında oturup karşılıklı tavizler vererek bir siyasi dengeye oturabilmişlerdir. Bu geleneğin içerisinde doğan ve gelişen demokrasi ise kurulan düzenin temel siyasi rejimi olarak diğer siyasi varlıklara dayatılmıştır (Izvekova, 2018). Bu bağlamda Eisenhower döneminin meşhur domino teorisinin temelinde komünizmi durdurmak ve demokrasileri dünya sathında yaymak vardır. Eisenhower'ı takip eden süreçte John F. Kennedy özgürlüklerin başkanı olarak lanse edilmiş, iç siyasetteki baskıcı rejimine rağmen Richard Nixon döneminde 'özgürlük ve demokrasi' için Vietnam'da savaşmış, Carter döneminde insan hakları ve demokrasi turnusol kâğıdı gibi dünyaya pazarlanmış ve son olarak Ronald Reagan döneminde meşhur

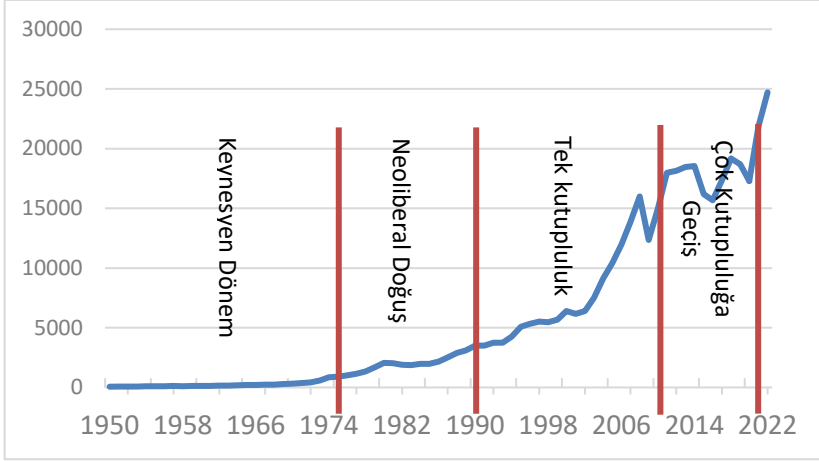
'neoliberalizm' fikri tüm dünyaya geçer akçe olarak tanıtılmıştır (M. Cox & Stokes, 2018). Siyasi yapılardan süreç bu şekilde işlerken ekonomik yapılardaki tekâmülü süreç siyasi yapılarla eş zamanlı olarak ilerlemiştir. 1945'te kurulan Bretton Woods sistemi ile birlikte Anglo-Sakson finans mantığı, Batı bloğu ülkelerine cebren dayatılmış; dalgalı kur rejimleri ve borçlanma temelli ekonomik anlayış yani refaktan ziyade büyümeyi merkeze alan ekonomi sistemleri Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) tarafından ilerlemenin yegâne modeli olarak sunulmuştur (Voutsas & Borovas, 2015). Siyasi ve iktisadi yapıların yollarıysa neoliberal mantıkta kesişmiştir. Büyük bir mit olarak ortaya konan neoliberalizmin temel postulatları, Anglo-Sakson geleneğin içerisindeki savaş makinasının etkisinin açıkça ortaya çıktığı yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Baudrillard'ın tarif ettiği simülakrın gücü de tam burada yatmaktadır. Gerçeğin yeniden yorumlanarak yeni gerçeklik inşasının en büyük faydası oluşturulan gerçekliğin gerçeğin yerini alması ve zamanla gerçekten daha etkili bir mesajı vaaz etmesidir (Baudrillard, 1985, 2017).

Salık verilen neoliberal gerçeklik temelde iki düşünce üzerine bina edilmiştir: Sınırların öneminin kademeli olarak azaltılması ve deregülasyon yani katı örgütlenmelerde esnekliğe gidilmesi (Mudge, 2008). Bu iki temel tam da Deleuze'ün savaş makinasının iki temel özelliğidir, yani sınırlardan münezze ve esnek bir yapılanma tarzı. Savaş makinası mantığının en açık bir biçimde görülebileceği politika setiyse neoliberal düzenin el kitabı olarak görülen Washington Uzlaşısı'nda kendisini göstermektedir. John Williamson tarafından önerilen Washington Uzlaşısı'na göre gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş bir ekonomi olabilmesi için temelde piyasa ekonomisini kabul etmesi ve demokratik bir yönetim tarzına sahip olması gerekmektedir. Piyasa ekonomisinin benimsenmesi, Batı'da yer alan savaş makinası için elzemdir zira diğer coğrafyalardaki 'şirketler ve sermayedarlar' ölçek olarak Batı'nın gerisinde olduğu için bu ülkelerde Batılı sermaye istediği yatırımları yapıp güçlenebilecektir (Williamson, 2004). Sınırdan münezze olma arayışında olan bir güç için piyasa ekonomisinin kabulü, genişlemesi ve büyümesi için elzemdir. Demokratik yönetim anlayışının olması da sermaye sahipleri için büyük bir avantaj yaratmaktadır. Zira güçlü bir bürokratik yapıya sahip otoriter ülkelerde Batılı savaş makinasının isteklerini kabul ettirebilmesi bir yana yapmış olduğu yatırımların dahi güvence altında olup olmayacağı büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. İlaveten, demokratik ülkelerde yönetimin demokratik seçimlerle belirlenmesi bu sermaye gruplarını etki kapasitesini artırabilmesine imkân tanımakla birlikte zaman zaman yönetime doğrudan nüfuz etmelerine de imkân tanımaktadır (Crouch, 2019).

Soğuk Savaş ikliminin sona ermesi sonrası iki blok sınırının ortadan kalkması ve neoliberal öğretinin tabiri caizse tek geçer akçe olarak ilan edilmesi sonrası Batılı şirketler büyük bir hızla gelişmekte olan ülke piyasalarına giriş yapmıştır. Örnek vermek gerekirse, 1980'lerde Türkiye ile aynı gelişmişlik seviyesinde olan Güney Kore ve Türkiye'den ekonomik olarak geride olan Tayvan'a Amerikan sermayesinin girişle beraber (Attar, 2018) Samsung, Hyundai ve TMSC gibi markalar bu ülkelerde doğup gelişebilme fırsatı bulmuştur. Yine aynı şekilde Deng Xiaoping döneminde Çin'in ekonomik olarak dışa açılma politikasının bir tezahürü olarak Batılı sermaye ile iş birliği içerisinde olan yerel üreticiler üzerinden Amerikalı şirketler, üretimlerini Çin'e kaydırmışlar ve büyük karlılık oranları elde etmişlerdir. Orta Asya, son yıllarda dünya ekonomisinin ilgisini çeken yeni pazarlar arasında yer almaktadır. Bu bölge, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkeleri içerir. ABD, Çin ve Rusya gibi büyük ekonomik güçler, bu geçiş sürecindeki Orta Asya ülkelerine önemli yatırımlar yapmıştır. Örneğin, bu üç ülke Orta Asya'ya toplamda 1 milyar dolar gibi büyük yatırımlar gerçekleştirmiştir. Bu rakam, özellikle ekonomileri henüz gelişmekte olan ve piyasa dinamiklerine alışma sürecinde olan Orta Asya ülkeleri için oldukça dikkat çekici ve etkileyici bir düzeydedir (Vercueil, 2018). Vercueil'in çalışması, bu yatırımların sadece ekonomik bir hareket olmadığını, aynı zamanda bu ülkeler üzerinde siyasi ve stratejik bir etki bırakma hedefi taşıdığını da vurgulamaktadır. Soğuk Savaş'ın bitiminin hemen akabinde McDonalds ve Coca Cola gibi neoliberal öğretinin mihmandarı şirketler Rusya pazarına girmiş; Batılı şirketler Rus ortakları sayesinde Rusya'da faaliyetlerini artırmışlardır. Dünyanın dört bir köşesinde görülebileceği gibi 1990'lar, Batılı savaş makinası için büyük bir genişleme refah dönemi sunmuştur (Goldgeier & McFaul, 2003). Bu dönemde Rusya ve Çin gibi ülkelerde piyasa ekonomisi kabul edilmesine rağmen güçlü bürokratik yapılara sahip olan ülkelerde beklenildiği gibi piyasa hâkimiyetini ele geçiremeyen sermaye, bu ülkelerde kendi çıkarlarından ziyade bu ülkelerin belirlediği politikalar doğrultusunda hareket edebilmişlerdir. Nitekim, Putin Rusyası'nda 2000'li yılların ortalarına kadar Batı sermayesi tarafından desteklenen Rus şirketler neredeyse piyasa kurallarını kendileri belirleşmişçesine hareket ederken Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası buhranı anlatması sonrası Rus milli devletinin kurallarıyla yüzleşmek zorunda kalmışlardır. Örnek vermek gerekirse Yukos Oil şirketinin CEO'su Mikhail Khodorkovsky, Rus milli çıkarlarına muhalif olmak ve para aklamak suçlarından ötürü 2003 yılında tutuklanmıştır. 1990 sonrası petrol, çelik ve alüminyum özelleştirmeleriyle servetine servet katan Roman Abramoviç, Mikhail Khodorkovsky'nin yerine Putin tarafından desteklenen bir iş adamı olarak karşımıza çıkmıştır. Rusya'da bu gelişmeler yaşanırken Çin'de Rus tecrübesinden farklı olarak kontrol ve ilerleme merkezli bir anlayış ortaya çıkmıştır (Myers, 2016). Know-how transferi şartıyla ülkesini Batılı sermaye açan Çin, Batılı şirketler sayesinde

üretimini ve sanayisini geliştirmiştir. Örneğin, 1984'te Çin ekonomisine giren Volkswagen'e yerli ortakla faaliyet gösterme şartıyla yatırım yapmasına izin verilmiş; SAIC firması altında Volkswagen Çin pazarına girebilmiştir (Volkswagen Group China, 2024). Bir diğer örneğe Amerikan IBM şirketidir. ABD'nin sembolik şirketlerinden olan IBM şirketi, 1993'te Çin pazarına China Great Wall Computer Group ile ortaklık yapmak suretiyle Çin'de faaliyet göstermesine izin verilmiştir (Liu & Jiang, 2024). General Motors, Boeing ve Intel gibi firmalar karşılıklı ticaret anlaşmalarının konusu olmuşlar ve bu firmaların sunduğu eğitim ve tecrübe aktarımı programları sayesinde Çin'de lisans alabilmişlerdir. Amerikan gücünün asıl kası olarak da tarif edilebilen finans şirketleri yine aynı yıllarda Çin'e açılmışlardır (Naughton, 2018). Morgan Stanley, Goldman Sachs ve Citibank gibi ABD'nin önde gelen finans kuruluşları Çinli firmalara finansal destek sağlamak şartıyla kabul edilmişlerdir (USCC, 2019).

Grafik 1. Dünya Ticaretinin Gelişimi, 1950-2022 (milyar \$)

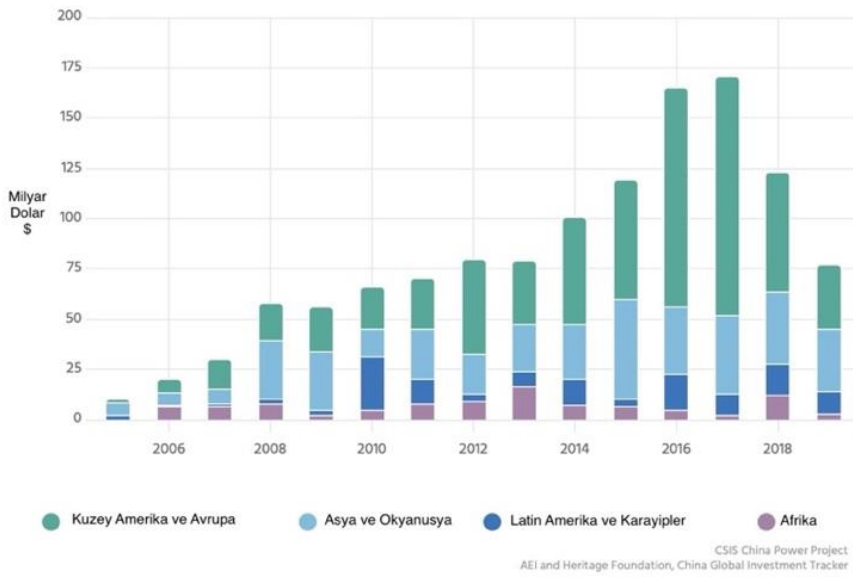

(World Bank, 2024) Batılı sermayenin bu atılımı, tüm küresel ticarete de yansımıştır. Neoliberal anlayışın iki ana kurumundan olan IMF'nin Mart 2002 raporuna göre dünya ticaretindeki bariyerler kademeli olarak da azalmış; bu azalış sayesinde yıllık 250 ila 680 milyar dolar arasında bir refah artışı gözlemlenmiş; bu artışın üçte biri gelişen ekonomilere yönelik gerçekleşmiştir (IMF Staff, 2001). Bu iddia irdelenmesi gereken bir iddiadır zira hem bu kadar geniş bir aralıkta rakam verilmesi hem de artışın üçte ikisi gelişmiş ülkelerde gerçekleşmişken gelişmekte olan ülkelerin vurgulanması Baudrillard'ın dediği simülakr yaratımının en somut

örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası bu geçiş sürecinde Batılı şirketler büyük karlılıklar elde etmişlerdir. Yine aynı raporda sıkça vurgulanan başta Afrika ülkeleri olmak üzere az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gümrük duvarlarının indirilmesinin fayda sağlayacağı görüşüdür. Ancak BM Latin Amerika ve Karayipler Komisyonu'nun kurucusu ve kalkınma çalışmalarının önemli ismi Paul Prebisch'e göre, ülkedeki bebek endüstriler kendi ayakları üzerinde durmadan ve birçok şirket ölçek ekonomisine gelmeden dışa açılmak, ülkeler için sadece ve sadece bağımlılık yaratmaktadır. Bu kapsamda, Afrika ülkelerinin birçoğunda yapısal sorunlara çözüm üretilememiş ve bu ülkelerde ekonomik bağımsızlık eşiği aşılamamıştır (BNDES, 2018). Sermayenin bu denli saldırgan hamleleri, neoliberal öğretinin salık verdiği deregülasyon hareketinin de hızlanarak devam etmesini beraberinde getirmiştir. Nitekim, bu durum sermayenin Batı dışı ülkelere karlılığını artırsa da Batılı ülke ekonomilerindeyse dışsal ve türev sorunları beraberinde getirmiştir. Örneğin, Amerikan finans sektöründe değersiz varlıkların değerli varlıklarla birleştirilip finansal türev ürünler oluşturulmasıyla piyasa sürülen subprime fonlar, detaylar paylaşılmaksızın finansal piyasalarda işleme sunulmuş; 2007 yılında patlak veren mortgage krizi sebebiyle gayrimenkul sektöründeki değersiz varlıklara yönelik ödemeler dengesi sorununun ortaya çıkması 2008 Ekonomik Krizi'ni beraberinde getirmiştir. 2008 krizi, yalnızca neoliberal ekonomi anlayışına değil, ulus-devletlerin yapısal gücüne de önemli darbeler vurmuştur. Ulus-devletler, coğrafi sınırlara bağlı hareket etmek zorunda olan ve genellikle bürokratik süreçlerin yavaşlığı nedeniyle hızlı tepki verme kapasitesi sınırlı yapılarıdır. Bu dönemde, sermaye—Deleuze'ün ifadesiyle bir "savaş makinası" gibi hareket eden, her türlü engeli aşarak kar maksimizasyonu peşinde koşan bir güç—ulus-devletlere kıyasla daha hızlı ve etkili bir şekilde hareket etmiştir. Bu durum, ulus-devletleri hem ekonomik açıdan zayıflatmış hem de işlevsel olarak sıkıntıya sokmuştur. Sermayenin bu yıkıcı ve aynı zamanda yaratıcı gücü, yalnızca ulus-devletlerin yapısına zarar vermekle kalmamış, aynı zamanda "liberal dünya düzeni" olarak sunulan küresel sistemi de yapısal değişimlere zorlamıştır. Bu nedenle, 2008 krizi sadece bir ekonomik kriz olarak değil, hem ulus-devletlerin hem de küresel düzenin temel dengelerini sarsan bir dönüm noktası olarak değerlendirmek, oldukça yerinde bir tespit olacaktır.

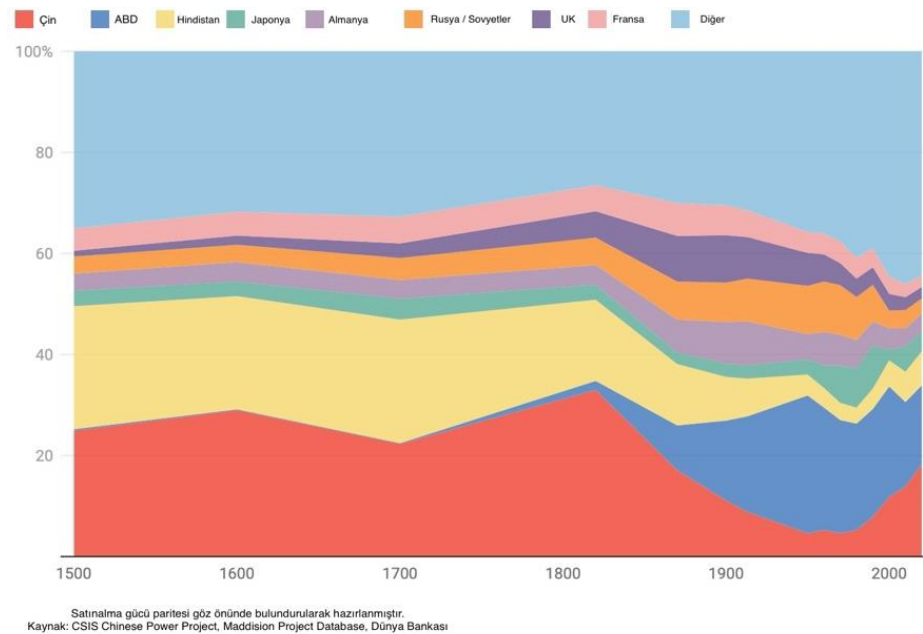
Liberal Dünya Düzenin Dönüşümü ve Ulus-Devlet ile Sermaye Rekabeti

2008 Ekonomik Krizi birçok açıdan uluslararası sistemi büyük bir dönüşüme sevk etmiştir. Micheal Cox'un sıkça üzerinde durduğu devletlerin artık ekonomik araçlara daha çok başvurmasına sebebiyet veren de 2008 Ekonomik Krizi'nin artçı sarsıntılarının, sisteme daha fazla güç elde etmek isteyen Çin'e büyük bir hareket alanı açmıştır (Womack, 2017). Aşağıdaki grafik de Çin'in yatırımlarındaki artışı göstermektedir.

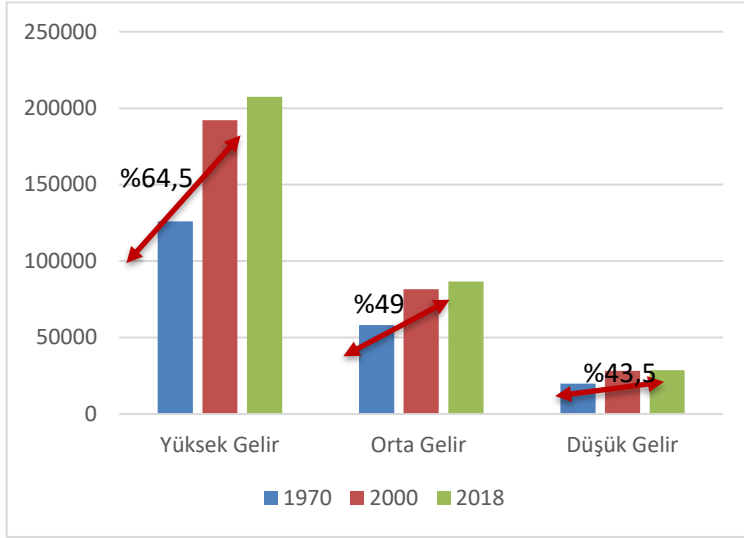
Grafik 2. Çin Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı

Çin ile ilişkili yorumlarda Çin'in Afrika'daki yatırımlarının birçok ülkede hoşnutsuzluk yarattığına ilişkin değerlendirmelerine rağmen, Çin kaynaklı yatırımların büyük çoğunluğu gelişmiş ekonomilere yönelik gerçekleşmiştir. Bu da bize 2008 Ekonomik Krizi'nin sistem açısından ne denli etkili olduğunu göstermektedir zira başta Batılı ülkeler olmak üzere ulus-devletler, piyasaların ihtiyaç duyduğu likiditeyi sağlayamamışlardır. Sermaye açısından bakıldığında paranın kaynağından ziyade iş yapılabilirlik önem arz etmektedir. Bu sebepten ötürü ulus-devlet gölgesinde serpiyen Batılı şirketler, Çin rakip olarak görülse dahi Çin menşeli finansmana hayır diyememişlerdir. Huawei, Tencent ve Alibaba'nın da içerisinde

olduğu Çin'in beş teknoloji firması 2019 yılında ABD'de 1.8 milyar dolarlık satın alma ve yatırımda bulunmuşlardır (ASPI, 2021). Yandaki grafikte 1500'den itibaren dünyadaki gayrisafi yurtiçi hasıla dağılımı gösterilmektedir. Bu grafiğe göreyse özellikle 2008 krizinden itibaren Çin'in GSYH içerisinde aldığı pay hızla artmaktadır.

Grafik 3. 1500'den İtibaren Küresel GSYH'dan Ülkelerin Aldığı Pay

Bu iki veri bizlere 2008 krizinin Batı dünyası için yarattığı bozucu etkiyi apaçık bir biçimde göstermektedir. Sistemin kurucuları olan Anglo-Sakson gelenek son 2000 yıldır ilk defa Batı dışı bir aktörün böylesine dişli bir rakip olmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Michael Cox'un da sıkça belirttiği üzere, artık ulus-devletler uluslararası politika ekonomi merkezli düşünmek mecburiyetinde kalmışlardır (M. Cox, 2013) zira Anglo-Sakson geleneğin temel dayanağı olan ticaret ve müzakere masasında ilk defa kendileri kadar güçlü bir aktörle karşı karşıya kalmışlardır. Bu gerçeklik sebebiyle artık dünya siyasetinde ulus-devletlerin dış politikaları kurgulanırken iktisadi çıkarlar ve nitekim iktisadi araçlar birincil

Grafik 4. ABD Ortalama Gelir Dağılımı (\$)

öncelik maddeleri arasına girmiştir. Klasik realist, neo-realist ve neo-klasik realist düşüncenin aksine politika süreçlerinde iktisat yüksek politikanın konuları arasında zikredilmektedir. Bu değişimin en belirgin örneği de 2014'te Rusya'nın Kırım'ı ilhaki neticesinde ABD'nin izlediği politikalarda görülmektedir. Nitekim, Rusya'nın uluslararası hukuka aykırı tek taraflı kararı sonrasında ABD'li politika yapımcılar, silaha sarılmak yerine SWIFT sistemi ve ambargolar rejimini devreye sokmuştur. Bu noktada Mikael Wigell'e göre, ABD'nin dış politika yapım sürecindeki değişim sistemdeki değişimin de tetikleyicisi olmuştur (Wigell et al., 2020). Evvelce sadece şirketlere ayrılan ve dış politika yapım sürecinde ikincil önem atfedilen ticaret diplomasisi ve özellikle ticaret yolları üzerindeki pazarlıklar bu dönemde yoğunlaşarak artmaktadır. Ulus-devletleri şirketlerle beraber çalışmaya iten bir sebepten kurulan BM sisteminden

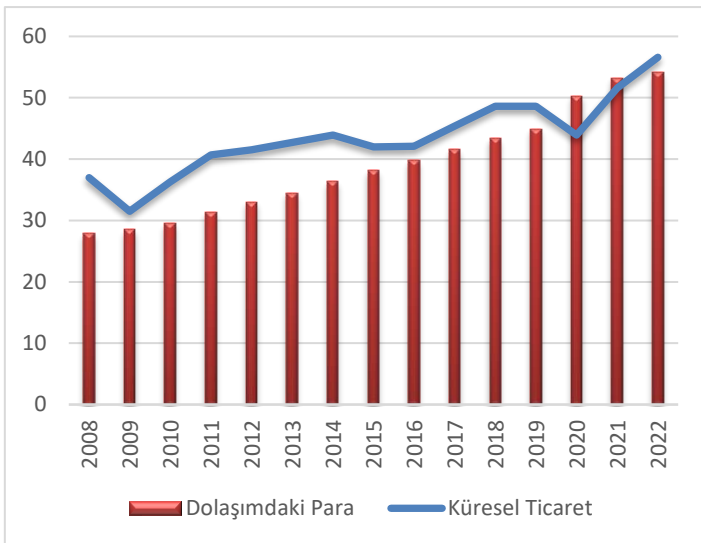
ileri gelmektedir. Öyle ki BM Şartı'nda yer alan ikinci maddeye göre kuvvet kullanımının ve savaş yasaklanması, devletleri savaş dışı yolları tercih etmeye itmiştir. Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu düzende kutuplar arasında doğrudan bir çatışmanın dehşet dengesi sebebiyle mümkün olmaması ve Soğuk Savaş sonrası dönemde de ABD'nin hem siyasi hem de iktisadi açıdan benzersiz konumda olması, sistemde savaş olarak nitelendirilebilecek durumların ortaya çıkmasını engellemiştir. Çok kutuplu dünyanın emarelerinin görülmeye başladığı 2008 ve sonrası dönemdeyse askeri araçların caydırıcılık dışında dış politika kullanılamaz hale gelmesi ekonomik enstrümanlar çerçevesinde siyasi emeller elde etme yolunu yegâne yol olarak karşımıza çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu durumsa bilhassa sermayenin dış politika yapım süreçlerinde etkisini artmıştır (Choer Moraes & Wigell, 2022b). Mesela, Obama hükümetinde Pritzker Reality Group'un CEO'su Penny Pritzker Ticaret Bakanı, JPMorgan Chase'in yöneticisi William Daley Obama'nın Özel Kalemci ve Google'ın eski CEO'su Eric Schmidt ise teknoloji ve inovasyondan sorumlu baş danışman olarak görev almışlardır (Woodward, 2011). Küresel siyasette ABD'ye en yakın olarak nitelendirilen Çin'de de Xi Jinping döneminde Çin İnşaat Bankası CEO'su Wang Qishan Başkan Yardımcısı ile Dongfeng Motor Corporation'ın başkanı Miao Wei Sanayi ve Bilişim Teknolojileri Bakanı olarak görev almışlardır (Flint & Xiaotong, 2019). Kısacası, ulus-devletler XVII. yüzyılda gördüğümüz gibi savaş makinalarını devlet aygıtının içerisinde eritmek mecburiyetinde kalmışlar, bir bakıma sermaye sahipleri ve sermayeyi politika yapım süreçlerine de dahil etmek suretiyle bir uzlaşma bulmaya çalışmışlardır. Ulus-devlet ve sermaye arasındaki uzlaşmanın ulus-devletin dış politika tercihlerini artırsa da ulus-devletin kurucu üç unsurundan biri olan vatandaşlarının gelir seviyesini koruyamamıştır.

Yandaki grafikte açıkça görüldüğü üzere, altın yıllar olarak tarif edilen ve neoliberal öğretinin kurgulandığı yıllar olan 1970'ten 2018'e kadar olan dönemde düşük gelir grubunun geliri %43,5 oranında artarken yüksek gelir grubunun geliri %64,5 oranında artmıştır. Diğer bir deyişle ulus-devletin kurucu unsurlarından olan vatandaşlar arasındaki gelir adaletsizliği neoliberal öğretinin çerçevesinde derinleşmiştir. 2000 sonrası yüksek gelir grubunun geliri %8 oranında artarken düşük gelir grubunun %2'nin altında kalmıştır (Horowitz et al., 2020).

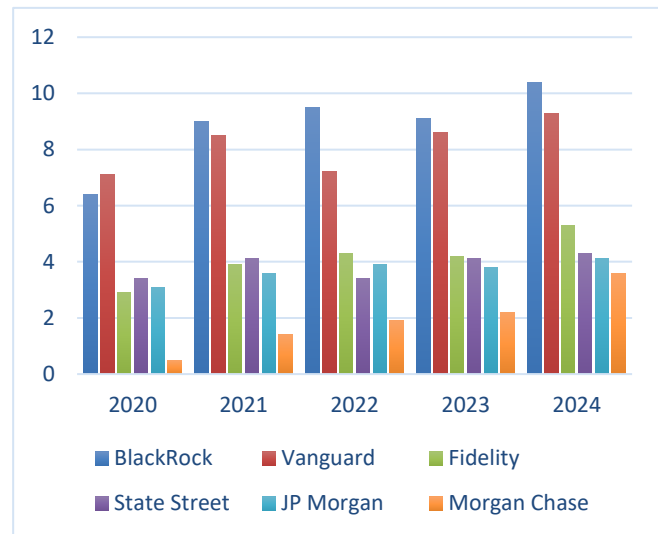
Ulus-devlet ile sermaye arasındaki uzlaşmayı zedeleyen en önemli sebeplerden birisi bu gelir adaletsizliğinin körüklediği yükselen milliyetçilik ve popülizm olmuştur. Düşük ve orta gelir gruplarındaki geride bırakılmış hissi ve bu hissini yarattığı ulus-devletlerin kendilerini temsil etmediği duygusundaki artış aşırı milliyetçi ve popülist politikaları beraberinde getirmiştir. Örneğin, 30 Haziran 2016'da Birleşik Krallık halk oylaması neticesinde AB'den ayrılma kararı almış; popülist olarak nitelendirilen Boris Johnson başbakan olarak seçilmiştir. 2017'de ABD başkanlık seçimlerinde Hillary Clinton karşısında popülist politikaları tercih eden Donald Trump da ABD'de başkan seçilmiştir. (Inglehart & Norris, 2017, p. 449) Kısacası Anglo-Sakson gelenek içerisinde sermayedarlar ve ulus-devlet arasındaki mutabakat sekteye uğramıştır. Nitekim, Trump döneminde bu 'savaş makinası' dizginlenmeye çalışılmış; General Motors, Apple ve Ford gibi önde gelen Amerikan şirketlerinin ABD'ye geri dönmesi istenmiştir. Bununla da kalmamış, Trump döneminin en çarpıcı kararlarından olan Müslüman Yasağı (*Muslim Ban*) başta teknoloji devleri Google, Apple, Amazon ve Microsoft olmak üzere birçok büyük sermaye grubu tarafından eleştirilere maruz kalmış; bu şirketlerin Amerikan Yüksek Mahkemesi'ne başvurusu sonrası Trump'ın başkanlık kararı uygulanmadan sona erdirilmiştir. Ulus-devlet ile sermaye arasındaki ilişkinin rekabetçi bir doğaya dönüşmesindeki bir diğer sebepten jeo-ekonomiye yükselmesine de imkân sağlayan çok kutuplu dünyanın doğusudur. ABD'nin önderliğindeki liberal

uluslararası düzenin ABD'nin görece ekonomik gücünün bu sistemi devam ettirmeye yetememesi, dünyanın birçok noktasında güç merkezlerinin doğuşu ve son olarak Anglo-Sakson geleneğin ekonomik sebepler kaynaklı erozyona uğraması sonrası liberal uluslararası düzende bir değişime gidilmesine yol açmıştır. Bu dönemde ulus-devletlerin ekonomiyi ön plana alarak hamlelerde bulunma gerekliliği de sermayenin uluslararası alanda daha etkin biçimde hareket etmesine yol açmıştır. İlave olarak, tek kutuplu dünya düzenin Kantçı dünya toplumu emeliyle sermayenin sınır tanımaz doğasının birbirleriyle uyumlu olması, çok kutupluluğun getirdiği rekabet ve sınır duvarlarının yükselmesi ulus-devlet ile sermaye arasındaki uyumsuzluğu körüklemiştir. Sermayenin ulus-devlete nispetle ön plana çıkmasını hatta ve hatta siyasi tarihte ilk defa sermayenin ulus-devletin politikalarına muhalif olarak hareket edebilmesine imkân sağlayan kırılma anıysa Covid-19 pandemisi ve pandeminin getirdiği artçı etkilere sahiptir. Pandemi döneminde ulus-devlet kurucu unsurlarından biri olan vatandaşlarının sağlığını ya da diğer bir ifadeyle kamu sağlığını ve refahını koruma amacıyla ekonomik aktivitesini sınırlandırma yolunu tercih etmiştir. Ekonomik aktiviteler sınırlandırılırken başta FED ve Avrupa Merkez Bankası olmak üzere gelişmiş ekonomilerde çok düşük faiz oranlarıyla piyasa likidite pompalanması, vatandaşların refahının korunmasını sağlamakla birlikte sermaye sahiplerine de tarihi bir fırsat sunmuştur. Ucuz kredi imkânı sayesinde karlılık oranlarını yükselten sermaye, bu gelişim sayesinde ulus-devletlere kafa tutabilecek bir ekonomik büyüklük seviyesine erişmişlerdir.

Grafik 5. Küresel Ticaret ve Dolar Arzı 2008 – 2022 (Trilyon, \$)

Grafik 6. En Büyük 5 Varlık Yönetim Şirketi 2020 - 2024 Trilyon \$

Yukarıdaki tablolara bakıldığında sermayenin gücünü pandemi sonrası dönemde ne denli artırdığını göstermektedir. Bu da bizleri 2014 sonrası dönemde sermayenin ulus-devlet karşısındaki güç artırma periyodundan artık ulus-devletlere meydan okuma dönemine geçtiği evre olan Covid-19 sonrası döneme sevk etmektedir. Nitekim, bu dönemde açıkça görülebileceği üzere küresel ticaretteki artış ve modern finans dünyasının tabiri caizse büyük güçleri olan varlık yönetimi şirketlerinin güçlenmesi sonrası artık bazı devletlerden ekonomik manada daha güçlü bir konuma yükselmişlerdir.

Tablo 1. Ekonomik Büyüklük – 2024 Trilyon \$, Nominal

ABD	28,7
Çin	18,5
BlackRock	10,4
Vanguard	9,3
Fidelity	5,3
Almanya	4,59
State Street	3,4
Japonya	4,11
JP Morgan	4,1
Hindistan	3,9

Yandaki tabloda ulus-devletler ve varlık yönetimi şirketlerinin karma beraber ele alındığı tabloyu görmeye itmektedir (O'Neil, 2024; Statista, 2024). Ulus-devlet ve sermayeyi aynı gördüğümüz takdirde dünyanın en büyük 10 ekonomisi içerisinde beş ulus-devlet yer alırken beş sermaye grubu yer almaktadır. Daha da ilginç Anglo-Sakson geleneği tamamen benimsemiş üç ülke (ABD, Almanya ve Japonya) bu tabloda kendilerine zar zor yer bulurken Çin ve Hindistan ise gelişmekte olan dünyayı yani liberal uluslararası düzeni savunmayan ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası, ulus-devletler arasında doğal bir rekabet hasil olurken sermaye

gruplarının sınırlardan münezze ve yıkıcı olduğu kadar yaratıcı savaş makinasını temsil etmesi, sermayeyi ulus-devletlerin önüne geçirmiştir. Nitekim, pandemi sonrası dönemde Wigell'in sıkça vurguladığı ulus-devlet ve sermaye arasındaki çıkarların birbirine içerisine geçmesi durumu, hatta ve hatta bazı durumlarda sermaye gruplarının çıkarının ulus-devletin dahi önüne geçmesi hali uluslararası sistemdeki büyük dönüşüme de işaret etmektedir. Sistemdeki iki süper güçten biri olan ABD, başta Orta Doğu olmak üzere Afrika ve Latin Amerika politikalarında ExxonMobil şirketinin etkili olduğuna ilişkin yayınlar mevcuttur (LeVine, 2012). Bu iddiaları destekleyen en büyük kanıtı Trump dönemi Dışişleri Bakanı Rex Tillerson'ın bu görevden önce ExxonMobil'de CEO görevini icra etmesidir (Montanaro & Kelemen, 2017). Yine aynı şekilde FBI ve CIA'nin baskıları ve ABD Yüksek Mahkemesi'nin kararlarına rağmen Apple, Amazon ve Facebook kullanıcı verilerini terörle mücadele kapsamında Amerikan devletiyle paylaşmayı reddetmiştir (Nakashima, 2021). Bu örnekler bizlere ulus-devletlerin artık sermaye gruplarına söz geçiremediği hatta ve hatta bazı durumlarda sermayenin ulus-devletin iradesine rağmen hareket edebildiğinin emareleridir.

Sonuç

Ulus-devlet konsepti, uluslararası ilişkiler disiplinde uzun süre bir sabite olarak kabul edilmiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bu konsept, disiplin içinde tartışılmaya başlanmıştır. Tarih ve sosyoloji gibi diğer disiplinlerde ise ulus-devlet kavramı uzun zamandır sorgulanmaktadır; materyalist tarih anlayışında bile ulus-devlet, bir kurmaca olarak ele alınmıştır. Küresel siyasetteki gelişmeler, uluslararası ilişkilerde temel aktörlere ilişkin tartışmaları derinleştirmiştir. Bu çalışmada, ulus-devlet kavramını tarihsel, antropolojik ve sosyolojik perspektifler doğrultusunda incelenmiş ve ulus-devletin, pozitivist uluslararası ilişkiler teorilerinde ele alındığı gibi bir 'kara kutu' olmadığı, aksine çeşitli baskı grupları ve gelişmeler çerçevesinde inşa edilmiş bir siyasi varlık olduğu izah edilmeye çalışılmıştır. Bu baskı grupları arasında, ulus-devletin ilk evrelerinden itibaren sermayenin önemli bir unsur olduğu ortaya konmuştur. Fransız siyasi tarihindeki gelişmelere odaklanıldığında, ulus-devletin oluşumunda sermayenin başlangıçta destekleyici bir unsur olduğu ve ulus-devletin merkezîyetçilik ve standartlaşma hareketleri sayesinde sermayenin gücünü artırdığı görülmüştür. Ulus-devlet ile sermaye arasındaki ilişki her ne kadar karşılıklı çıkar ilişkisi olarak görülse de iki farklı varlığın doğalarından kaynaklanan farklılıklar zaman zaman çatışmalara neden olmuştur. Bu çatışma dönemlerinde, Anglo-Sakson düşüncenin müzakere ve uzlaşma geleneği bağlamında, Deleuze'ün 'savaş makinası' kavramı çerçevesinde ulus-devlet ile sermayenin zamanla birbirleri içinde eridiği gözlemlenmiştir. Anglo-Sakson gelenekten türeyen neoliberal doktrin ile birlikte, 1970'lerden itibaren ulus-devletin işlevinde değişim yaşandığı ve sermaye karşısında göreceli olarak gücünün azaldığı gözlenmiştir. 2008 Ekonomik Krizi'ni takip eden dönemde ulus-devletin etkinliği kademeli olarak gerilerken, başta ABD ve Birleşik Krallık olmak üzere, 2014'ten itibaren sermayenin elinde bulundurduğu ekonomik enstrümanlar dış politika yapım sürecinde ana araçlar haline gelmiştir. Sermaye, dış politika alanında daha yetkin bir aktör olarak tecrübe kazanmaya başlamıştır. 2020 Kovid-19 pandemisinin ardından sermayenin gücü geometrik olarak artarken, ulus-devletin ekonomik gücü durağan kalmış ve bu durum, uluslararası sistemde sermayenin önemli bir aktör olarak öne çıkmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, küreselleşme ve neoliberal öğretiler doğrultusunda gelişen ve özerkleşen sermayenin, artık uluslararası sistemde önemli bir aktör olduğu iddia edilebilir. Bu çerçevede, ulus-devletin bir meşruiyet krizinde olup olmadığı sorusundan ziyade, ulus-devlet konseptinin doğuşundan bu yana ilk kez bir rakip ile karşı karşıya kalması, disiplindeki milliyetçilik ve küresel yönetim tartışmalarına katkı sağlayabilir.

Yazar Katkıları: Fikir-S.K.; Tasarım- S.K.; Denetleme- S.K.; Kaynaklar- S.K.; Veri Toplanması ve/veya İşlenmesi S.K.; Analiz ve/ veya Yorum- S.K.; Literatür Taraması- S.K.; Yazıyı Yazan- S.K.; Eleştirel İnceleme- S.K.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept - S.K.; Design- S.K.; Supervision- S.K.; Resources- S.K.; Data Collection and/or Processing- S.K.; Analysis and/or Interpretation- S.K.; Literature Search- S.K.; Writing Manuscript- S.K.; Critical Review- S.K.; Other- S.K.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Abulafia, D. (2013). *The great sea: A human history of the Mediterranean*. Oxford University Press.
- Akram, S. M. (2024, January 22). The failures of the UN in the Israel-Palestine conflict [NGO]. *Open Global Rights*.
<https://www.openglobalrights.org/failures-un-israel-palestine-conflict/>
- ASPI. (2021). *Mapping China's tech giants* [Think-tank]. The Australian Strategic Policy Institute.
- Attar, M. A. (2018). Economic development in Turkey and South Korea: A comparative analysis. *Bogazici Journal*, 32(1).
<https://doi.org/10.21773/boun.32.1.1>
- Auribeau, P., & Pevel, P. (2021). *L'héritage de Richelieu*. Gallimard.
- Baudrillard, J. (1985). *Le miroir de la production ou l'illusion critique du matérialisme historique*. Éd. Galilée.
- Baudrillard, J. (Ed.). (2002). *L'esprit du terrorisme*. Galilée.
- Baudrillard, J. (2016). *Le système des objets: Essai*. Gallimard.
- Baudrillard, J. (2017). *Simulacres et simulation*. Éditions Galilée.
- Baudrillard, J., & Turner, C. (2004). *Fragments: Conversations with François L'Yvonnet*. Routledge.
- Becker, P. (Director). (2018, June 20). *Cardinal de Richelieu: Le ciel peut attendre* [Documentary]. In *Secrets d'Histoire*. France
 2. <https://www.youtube.com/watch?v=eNGDzfnUD0Q&t=2049s>
- Beckett, J. (2014). The glorious revolution, parliament, and the making of the first industrial nation. *Parliamentary History*, 33(1), 36–53. <https://doi.org/10.1111/1750-0206.12088>
- Blackbourn, D. (2023). *Germany in the world: A global history 1500–2000*. Liveright Publishing Corporation, a division of W.W. Norton & Company.
- BNDES. (2018, November). *Trade patterns in a globalized world: The case of Brazil* [Regional Organisation]. The Brazilian Development Bank.
https://web.bndes.gov.br/bib/jspui/bitstream/1408/16100/1/PRLiv_Trade%20patterns%20in%20a%20globalized%20world_compl_BD.pdf
- Bose, N., & Widiyanto, S. (2022, November 15). Biden and Xi clash over Taiwan in Bali but Cold War fears cool [News Agency]. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/ahead-tense-g20-summit-biden-xi-meet-talks-2022-11-14/>
- Burchill, S. (Ed.). (2013). *Theories of international relations* (5th ed.). Palgrave Macmillan.
- Buzan, B., & Cox, M. (2022). The end of Anglo-America? In T. B. Knudsen & C. Navari (Eds.), *Power transition in the anarchical society* (pp. 83–102). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-97711-5_4
- Carr, E. H., & Cox, M. (2021). *Nationalism and after* (New ed.). Palgrave Macmillan.
- Carraz, D. (2012). *Les templiers et la guerre*. Lemme edit.
- Cerlioli, L. (2024). Neoclassical realism, global international relations, and the unheard echoes of realist practices from the South. *The British Journal of Politics and International Relations*. <https://doi.org/10.1177/13691481241230858>
- Choer Moraes, H., & Wigell, M. (2022a). Balancing dependence: The quest for autonomy and the rise of corporate geoeconomics. In M. Babić, A. D. Dixon, & I. T. Liu (Eds.), *The political economy of geoeconomics: Europe in a changing world* (pp. 29–55). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-01968-5_2
- Choer Moraes, H., & Wigell, M. (2022b). Balancing dependence: The quest for autonomy and the rise of corporate geoeconomics. In M. Babić, A. D. Dixon, & I. T. Liu (Eds.), *The political economy of geoeconomics: Europe in a changing world* (pp. 29–55). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-01968-5_2
- Cox, M. (2013). Power and the liberal order. In R. Friedman, K. Oskanian, & R. P. Pardo (Eds.), *After liberalism?* (pp. 103–116). Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/9781137303769_7
- Cox, M. (2018). *The post-Cold War world: Turbulence and change in world politics since the fall*. Routledge.
- Cox, M., & Stokes, D. (Eds.). (2018). *US foreign policy* (3rd ed.). Oxford University Press.
- Cox, R. W. (1981). Social forces, states and world orders: Beyond international relations theory. *Millennium: Journal of International Studies*, 10(2), 126–155. <https://doi.org/10.1177/03058298810100020501>
- Crouch, C. (2019). *The globalization backlash*. Polity Press.
- Deleuze, G., Guattari, F., & Deleuze, G. (1994). *Anti-Oedipus: Capitalism and schizophrenia* (7th print). University of Minnesota Press.
- Deleuze, G., Guattari, F., & Massumi, B. (1986). *Nomadology: The war machine*. Semiotext(e).
- Dumézil, B. (2023). *L'empire mérovingien: Ve-VIIIe siècle* (1st ed.). Passés-composés.
- Elias, N., Dunning, E., Goudsblom, J., & Mennell, S. (2000). *The civilizing process: Sociogenetic and psychogenetic investigations* (Rev. ed.). Blackwell Publishers.

- Éthier, D. (2010). Les acteurs des relations internationales. In *Introduction aux relations internationales* (pp. 61–111). Presses de l'Université de Montréal. <https://doi.org/10.4000/books.pum.6398>
- Flint, C., & Xiaotong, Z. (2019). Historical–geopolitical contexts and the transformation of Chinese foreign policy. *The Chinese Journal of International Politics*, 12(3), 295–331. <https://doi.org/10.1093/cjip/poz011>
- Goldgeier, J. M., & McFaul, M. (2003). *Power and purpose: U.S. policy toward Russia after the Cold War*. Brookings Institution Press; JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt1gpccth>
- Golubkov, K., Rose, M., & Kumar, M. (2023, September 10). Delhi G20 summit confirms isolation of Russia, Macron says [News Agency]. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/russia-says-g20-declaration-balanced-summit-moves-final-day-2023-09-10/>
- Gowan, R. (2023, November 9). How the world lost faith in the UN: Regaining it will require accepting a diminished role for an age of competition [Magazine]. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/israel/how-world-lost-faith-united-nationsgaza>
- Haag, M. (2013). *Les Templiers de la légende à l'histoire*. Ixelles.
- Hollis, M., & Smith, S. (1996). A response: Why epistemology matters in international theory. *Review of International Studies*, 22(1), 111–116. JSTOR.
- Holzgrefe, J. L. (1989). The origins of modern international relations theory. *Review of International Studies*, 15(1), 11–26. <https://doi.org/10.1017/S0260210500113051>
- Hubert, É. (2001). La fiscalité des villes au Moyen Âge (Occident méditerranéen). *Histoire Urbaine*, 4(2), 189–191. <https://doi.org/10.3917/rhu.004.0189>
- IMF Staff. (2001, November). *Improving market access: Toward greater coherence between aid and trade* [Intergovernmental Organisation]. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/external/np/exr/ib/2002/032102.htm>
- Inglehart, R., & Norris, P. (2017). Trump and the populist authoritarian parties: 'The silent revolution' in reverse. *Perspectives on Politics*, 15(2), 443–454.
- Izvekov, A. I. (2018). Breakdown of the Anglo-Saxon model of globalization. *Journal of History Culture and Art Research*, 7(5), 103. <https://doi.org/10.7596/taksad.v7i5.1904>
- Labarrière, D. (2024). *Philippe IV dit le Bel: Le roi de fer, le pape, les Templiers*. Éditions Lanore.
- Lawder, D. (2024, September 14). US locks in steep China tariff hikes, some industries warn of disruptions [News Agency]. *Reuters*. <https://www.reuters.com/business/us-locks-steep-china-tariff-hikes-many-start-sept-27-2024-09-13/>
- LeVine, S. (2012, April 27). Not the CIA, not bin Ladin—Exxon is the toughest nut [Magazine]. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2012/04/27/not-the-cia-not-bin-ladin-exxon-is-the-toughest-nut/>
- Liu, J., & Jiang, J. (2024, August 27). IBM is the latest Western firm to retreat from China [News]. *CNN International*. <https://www.cnn.com/2024/08/27/business/china-ibm-layoffs-us-tensions-intl-hnk/index.html>
- Lopez, R. S. (1998). *The commercial revolution of the Middle Ages: 950–1350* (Repr.). Cambridge University Press.
- Martin, S. (2004). *The Knights Templar*. Pocket Essentials.
- Mearsheimer, J. J. (2019). Bound to fail: The rise and fall of the liberal international order. *International Security*, 43(4), 7–50. https://doi.org/10.1162/isec_a_00342
- Minois, G. (2016). *La guerre de Cent Ans: Naissance de deux nations* (Nouvelle éd.). Perrin.
- Montanaro, D., & Kelemen, M. (2017, February 1). Trump gets his man at the State Department [News]. *NPR*. <https://www.npr.org/2017/02/01/512856220/trump-gets-his-man-at-the-state-department>
- Mudge, S. L. (2008). What is neo-liberalism? *Socio-Economic Review*, 6(4), 703–731. <https://doi.org/10.1093/ser/mwn016>
- Myers, S. L. (2016). *The new tsar: The rise and reign of Vladimir Putin* (Paperback ed.). Simon & Schuster.
- Nakashima, E. (2021, April 14). The FBI wanted to unlock the San Bernardino shooter's iPhone. [Newspaper]. *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/technology/2021/04/14/azimuth-san-bernardino-apple-iphone-fbi/>
- National Archives. (2019, January 25). Truman Doctrine, March 12, 1947 [Text]. *IDCA*. <https://iowaculture.gov/history/education/educator-resources/primary-source-sets/cold-war-vietnam/truman-doctrine-march-12>
- Naughton, B. (2018). *The Chinese economy: Adaptation and growth* (2nd ed.). MIT Press.
- Okur, M. A. (2012). *Emperyalizm, hegemonya, imparatorluk: Tarihsel dünya düzenleri ve Irak'ın işgali*. Ötüken Nesriyat.
- O'Neil, A. (2024, September 19). The 20 countries with the largest gross domestic product (GDP) in 2024 [Private]. *Statista*. <https://www.statista.com/statistics/268173/countries-with-the-largest-gross-domestic-product-gdp/>
- Petitfils, J.-C. (2021). *Louis XIV*. Perrin.

- Radio France. (n.d.). Jean Baudrillard ou le réel assassiné [MP3]. *France Culture*. Retrieved August 17, 2024, from <https://www.radiofrance.fr/franceculture/podcasts/les-nuits-de-france-culture/les-nuits-le-jour-jean-baudrillard-ou-le-reel-assassine-7013556>
- Rose, G. (1998). Neoclassical realism and theories of foreign policy. *World Politics*, 51(1), 144–172. <https://doi.org/10.1017/S0043887100007814>
- Sarantaki, A.-M. (2024). Frontex: Transcending the EU borders. *Journal of Borderlands Studies*, 1–21. <https://doi.org/10.1080/08865655.2024.2356786>
- Sibertin-Blanc, G. (2016). *State and politics: Deleuze and Guattari on Marx* (A. Hodges, Trans.). Semiotext(e).
- Smith, S. (1997). Epistemology, postmodernism and international relations theory: A reply to Østerud. *Journal of Peace Research*, 34(3), 330–336. JSTOR.
- Statista. (2024, September). Largest asset managers worldwide [Private]. *Statista*. <https://www.statista.com/statistics/322452/largest-asset-managers-worldwide-by-value-of-assets/>
- Steinmetz, G. (2015). *The richest man who ever lived: The life and times of Jacob Fugger*. Simon & Schuster.
- The British Government. (2022, October 13). Huawei legal notices issued [Public]. *The Government of the UK*. <https://www.gov.uk/government/news/huawei-legal-noticesissued#:~:text=Huawei%20technology%20must%20be%20removed,broadband%20and%20mobile%20operators%20today>
- The United Nations Office in Geneva. (2022, September 10). Switzerland marks 20 years at the United Nations [International Organisation]. *UN Geneva*. <https://www.ungeneva.org/en/news-media/news/2022/09/74490/switzerland-marks-20-years-united-nations>
- Tilly, C. (2015). *Coercion, capital, and European states, AD 990–1992* (27th pr.; Rev. paperback ed.). Blackwell.
- USCC. (2019, February 25). *Chinese companies listed on major U.S. stock exchanges* [Government]. U.S.–China Economic and Security Commission. <https://www.uscc.gov/sites/default/files/Chinese%20Companies%20on%20U.S.%20Stock%20Exchanges.pdf>
- Vercueil, J. (2018). Taming the bear while riding the dragon? Central Asia confronts Russian and Chinese economic influences. *Revue de La Régulation*, 24. <https://doi.org/10.4000/regulation.13626>
- Vergé-Franceschi, M. (2005). *Colbert: La politique du bon sens*. Payot.
- Vihma, A. (2018). Geoeconomic analysis and the limits of critical geopolitics: A new engagement with Edward Luttwak. *Geopolitics*, 23(1), 1–21. <https://doi.org/10.1080/14650045.2017.1302928>
- Volkswagen Group China. (2024). About VGC [Private]. *Volkswagen Group China*. <https://volkswagengroupchina.com.cn/en/volkswagengroupchina/aboutvgc>
- Voutsas, M. E., & Borovas, G. (2015). The operation of the Bretton Woods institutions in the modern globalized environment: Problems and challenges. *Procedia Economics and Finance*, 33, 168–180. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01702-5](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01702-5)
- Waltz, K. N. (2010). *Theory of international politics* (Reiss.). Waveland Press.
- Wigell, M., Scholvin, S., & Aaltola, M. (Eds.). (2020). *Geo-economics and power politics in the 21st century: The revival of economic statecraft*. Routledge.
- Wigell, M., & Vihma, A. (2016). Geopolitics versus geoeconomics: The case of Russia's geostrategy and its effects on the EU. *International Affairs*, 92(3), 605–627. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12600>
- Williamson, J. (2004). The strange history of the Washington consensus. *Journal of Post Keynesian Economics*, 27(2), 195–206. JSTOR.
- Womack, B. (2017). International crises and China's rise: Comparing the 2008 global financial crisis and the 2017 global political crisis. *The Chinese Journal of International Politics*, 10(4), 383–401. <https://doi.org/10.1093/cjip/pox015>
- Woodward, B. (2011). *Obama's wars* (1st Simon & Schuster trade paperback ed.). Simon & Schuster.
- World Bank. (2024). *World trade volume and growth* [Intergovernmental Organisation]. The World Bank: IBRD-IDA. <https://data.worldbank.org/topic/21>

Extended Abstract

The international system has experienced profound transformations, fundamentally altering its structure and the actors within it. The rise of the modern nation-state, catalysed by the Peace of Westphalia in 1648, institutionalised diplomatic mechanisms that positioned the state as the primary unit of international relations. However, as the state consolidated its sovereignty, the expanding influence of capital groups began to challenge its authority. By the late 19th century, the emergence of international corporations profoundly influenced foreign policy, heightened interstate competition, and fostered protectionist policies that contributed to the outbreak of World War I.

The aftermath of the First World War, shaped by Wilsonian Principles, marked a significant transition from empires to nation-states. The subsequent rise of the United States and the Soviet Union as superpowers post-World War II entrenched a bipolar global structure during the Cold War, wherein international corporations gained increasing influence. This influence expanded exponentially following the Cold War's conclusion, as neoliberalism accelerated the transnationalisation of corporations. Crises such as the 2008 Economic Crisis and the 2020 COVID-19 pandemic further highlighted the vulnerabilities of nation-states while simultaneously enhancing the power of capital. Currently, the international system is transitioning to a multipolar order, moving beyond state-centric realist frameworks towards pluralistic paradigms advanced by the Coxian school. This study critically examines the evolution of the nation-state, its interaction with capital, and the implications of globalisation through the lenses of critical theory and postmodern philosophy, particularly the works of Michael Cox, Jean Baudrillard, and Gilles Deleuze.

This study adopts an interdisciplinary theoretical approach. Critical theory, rooted in the Frankfurt School, examines the power dynamics between nation-states and capital within the neoliberal global order. Postmodern thinkers such as Baudrillard and Deleuze contribute further insights into the fluid and dynamic interactions that characterise the international system. Baudrillard's concepts of simulacra and hyperreality elucidate how constructed narratives and perceived realities influence global governance. For instance, hyperreal constructions such as "terror states" have legitimised interventions, blurring the boundaries between genuine security concerns and geopolitical strategies. Deleuze's theories of the "society of control" and "social machines," particularly the "social war machine," conceptualise capital as a non-state actor that transcends territorial boundaries while interacting symbiotically with state mechanisms. This interaction illustrates both the creative and disruptive capacities of global capital, as it simultaneously challenges and depends on state regulatory frameworks.

The modern nation-state, a relatively recent construct, emerged from socio-political changes in late medieval Europe. Centralised authority under monarchs such as Louis XIV of France and administrative reforms by figures like Cardinal Richelieu laid the foundations of sovereign states. These developments were reinforced by economic expansion driven by early capitalism and colonial ventures. Throughout the 19th and 20th centuries, the evolution of the nation-state remained deeply intertwined with capital. The Industrial Revolution amplified the role of economic actors within the state system, fostering a symbiotic yet contentious relationship. This dynamic spurred the adoption of mercantilism, colonial expansion, and eventually the establishment of international financial institutions to manage global economic interdependence.

Globalisation, particularly under neoliberalism, has redefined the boundaries of state sovereignty. Transnational corporations have transcended geographical constraints, becoming pivotal in shaping policy agendas. While globalisation has been enabled by frameworks like the Bretton Woods institutions, it has also constrained state autonomy. Deregulation and privatisation, hallmarks of neoliberalism, have empowered capital to operate with increasing independence, often challenging state authority. Major disruptions such as the 2008 Economic Crisis exposed the structural vulnerabilities of the global economic system and underscored the dominance of capital over state mechanisms. The crisis highlighted the insufficiency of state-centric solutions, as global financial institutions and corporate actors played critical roles in crisis management. Similarly, the COVID-19 pandemic revealed the dependency of states on private capital for vaccine development and distribution, further emphasising the asymmetry of power between states and transnational corporations.

The unipolar order dominated by the United States after the Cold War is gradually giving way to a multipolar system. Emerging powers like China and India are reshaping global economic and geopolitical dynamics, challenging the dominance of Western-led institutions. This shift has significant implications for the interplay between nation-states and capital. While capital continues to transcend national borders, its interactions with rising powers often align with distinct state-led agendas. For instance, China's Belt and Road Initiative demonstrates how capital can be strategically employed as a tool of statecraft. Conversely, in liberal democracies, private capital frequently operates independently of national priorities, complicating traditional notions of sovereignty and governance.

This study underscores the transformative interaction between nation-states and capital within the context of globalisation. The evolution of the international system, viewed through critical theory and postmodern perspectives, highlights a shift from state-centric to more decentralised and pluralistic global structures. Baudrillard's hyperreality and Deleuze's social machines provide robust frameworks for understanding the complexities of this transition, where constructed realities and fluid networks increasingly define power dynamics. The growing influence of capital, exemplified by transnational corporations and financial institutions, poses challenges to traditional state sovereignty while simultaneously creating new opportunities for cooperation and conflict. As the world progresses towards multipolarity, nation-states must adapt to their evolving roles, balancing the demands of capital with the imperatives of sovereignty and public welfare. This study contributes to ongoing scholarly debates on the future of the international system, emphasising the necessity of nuanced theoretical frameworks to address its intricacies.

19. Yüzyıl Sömürgecilik Faaliyetlerinde İngiltere'nin Rolü: Afrika Kıtası Örneği

The Role of England in 19th Century Colonialism Activities: The Case of the Continent of Africa

Cihan DABAN

Mersin Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Uluslararası Siyaset Ana Bilim Dalı,
Mersin, Türkiye

Geliş Tarihi/Received 26.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted 25.12.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 30.12.2024

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
Cihan DABAN

E-mail: dabancihan@gmail.com

Cite this article:

Daban, C. (2024). The Role of England in 19th Century Colonialism Activities: The Case of the Continent of Africa. *Journal of International Relations Studies*, 4(2), 92-107.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Öz

Bu çalışma, küresel siyasetin gündemini meşgul eden ve temel sorunlardan biri haline gelen Afrika kıtasındaki sömürgecilik faaliyetlerini konu almaktadır. Doğuşu milattan öncesine dayanan; ancak etkisi bugünlere kadar devam eden sömürgeciliğin hangi aktörler tarafından nasıl ve ne şekilde Afrika kıtasında yayıldığını irdelemektedir. Afrika sömürgeciliği üzerine yazılmış çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışma daha çok İngiltere'nin Afrika'da izlediği ve uyguladığı sömürgecilik faaliyetlerine ve siyasetine odaklanmaktadır. Her ne kadar 19. yüzyıla odaklanılsa da bu yüzyılın tarihsel arka planına da değinilmektedir. Ayrıca, 19. yüzyıl İngiliz yayılmacılığında önemli bir rol oynayan kâşifleri analiz etmeyi de amaçlamıştır. Analiz yöntemi olarak yorumlayıcı bir değerlendirme kullanılmıştır. Bu çalışma özünde İngiltere'nin Afrika'ya nasıl dahil olduğunu, imtiyazlı şirketler ile kontrollü ve dolaylı yönetim sistemi aracılığıyla nasıl etkili bir güç haline geldiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sömürgecilik, İngiltere, Afrika, İmtiyazlı Şirketler ve Denetimli-Dolaylı Yönetim Sistemi

ABSTRACT

This study focuses on the colonial activities on the African continent, which have become one of the main problems to busying the agenda of global politics. It analyses how and by which actors colonialism, the birth of which dates back to before Christ but whose impact continues to this day, has spread on the African continent. There are many studies on African colonialism. This study focuses more on the colonial activities and policies that Britain pursued and implemented in Africa. Although the focus is on the 19th century, the historical background of this century is also touched upon. It also aimed to analyse the explorers who played an important role in 19th-century British expansionism. An interpretative evaluation has been used as the method of analysis. In essence, this study shows how Britain became involved in Africa and became an influential power through concessionary companies and a system of controlled and indirect rule.

Keywords: Colonialism, England, Africa, Privatized Companies and Controlled-Indirect Management System

Giriş

Kolonyalizm kavramı Türkçe literatüre 'sömürgecilik' olarak geçmiştir. Ancak sömürgecilik kavramı, kolonyalizme göre daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Kavramsal açıdan kolonyalizm; kolonyalist güçlerin kendi sınırları dışında bulunan toprakları ele geçirme ve o topraklarda egemenlik tesis etme anlamına gelmektedir. Tesis edilen egemenlik doğrultusunda o topraklara halk topluluklarından oluşan ve adına koloni denilen bu toplulukları bölgeye yerleştirmek ve o bölgede hüküm sürmek anlamlarını da karşılamaktadır (Loomba, 1998, s. 19).

Sömürgecilik; sömürgeci güçlerin egemenliklerini tesis ettikleri bölgelerde o bölge halklarının sosyokültürel değerlerinden eko-politik sistemlerine, coğrafi zenginliklerinden yerel ve dini inançlarına kadar müdahale etme bunları yönetme biçimidir. Bölgenin hem coğrafi yapısının değişmesine hem de toplumsal hayatın dönüşmesine önyak olunmasıdır (Başkaya, 2010: 9). Kısacası sömürgecilik; sömürge altında yaşayan halkların dinsel ve dilsel açılardan asimile edilerek öz değerlerinden arındırılması, aynı sınırlarda birlikte yaşayan halkların bölünmesi, ayrı sınırlarda olması gereken halkların sömürgecilik faaliyetleri kapsamında bir arada tutulması sürecidir (Mazrui, 1993, s. 11-13).

Sömürgeciliğin etkin olduğu bölgelerden biri de Afrika coğrafyası olmuştur. Sömürgecilik faaliyetleri kapsamında sömürge bölgelerindeki iktisadi kaynaklar maksimum düzeyde sömürgecilerin egemenliğinde denetim altına alınmıştır. Söz konusu bu denetimler sömürgeci güçlerin izledikleri ve uyguladıkları politik faaliyetlere göre değişmiştir. Portekiz, Fransa ve Belçika çok katı bir sömürü politikası yürütürken İngiltere ise bu sömürgeci güçlere kıyasla daha ılımlı bir sömürü politikası yürütmüştür. Sömürgecilik faaliyetleri 19. yüzyılın sonlarında en zirve noktasına ulaşmıştır. Bu yüzyılın sonlarında neredeyse Avrupa'daki tüm sömürgeci güçler, Afrika'nın çeşitli bölgelerinde egemenliklerini inşa etmiş ve bayraklarını dalgalandırmayı başarmışlardır (Rodney, 2013, s. 226).

Bazı sömürgeci güçler kısa vadeli planlar yaparak hüküm sürdüğü toprakların zengin ham madde kaynaklarını alarak kendi ülkelerine götürmüşlerdir. Bazıları ise uzun vadeli planlar doğrultusunda elde ettikleri ham madde kaynaklarının gelirlerinden bir kısmını hem sömürge coğrafyalarına hem de toplumlarına ayırarak yatırımlarda bulunmuşlardır. Bu yatırımların hedefinde ise bölgenin siyasi yönetimini ele geçirme politikası etkili olmuştur. Başka bir ifadeyle işgal etmekten ziyade yönetme politikası ön planda tutulmuştur (Gilbert-Reynolds, 2016, s. 477).

Sömürgeci güçlerin Afrika kıtası üzerindeki nihai hedefleri, her ne kadar ekonomik sömürü, siyasi veya kültürel üstünlük sergileme isteğini içerse de sömürgeci güçler genellikle bu amaçlarını gizlemek için, sömürgeciliği yardımseverlik bağlamında meşrulaştırmayı amaçlamışlardır. 'Beyaz adamın yükü'¹ anlamındaki İngiliz nosyonu ya da 'medeniyet misyonu'² anlamındaki Fransız konsepti, aslında sömürge bölgelerinde yaşayan halklara 'geri kalmışlık' seviyelerini Batı kültürünü ve teknolojisini uygulatarak değiştirmeyi hedefledikleri iddia edilebilir. Bu hedefin İngiltere tarafından iyi bir şekilde işlediğinden bahsedilebilir (Gilbert-Reynolds, 2016, s. 478).

Sömürgecilik faaliyetleri süresince İngiltere³'nin uyguladığı en iyi sistem hem 'imtiyazlı şirketler' aracılığıyla hem de 'denetimli-dolaylı yönetim' sistemiyle sömürge bölgelerindeki egemenliğini uzun süre koruyabilmiştir. Bilhassa 19. yüzyıl çağında 'üzerinde güneş batmayan imparatorluk' haline gelen İngiltere, ılımlı sömürü politikaları doğrultusunda Afrika kıtasında uzun süreli kalmayı başarmıştır. Tüm bu bilgiler ışığında çalışma, ağırlıklı olarak 19. yüzyıl Afrika'sında İngiltere'nin sömürgecilik faaliyetlerinin nasıl bir etki oluşturduğunu ve kıtada ne gibi eylemlerde bulunarak yayıldığını aktarmaktadır. Bu açıdan genel olarak Afrika'da sömürgecilik faaliyetlerinin nasıl başladığına kısaca değinilmiş, ardından da sömürgeci Avrupa devletleri arasında İngiltere'nin kıta üzerindeki sömürgecilik faaliyetlerine odaklanılmıştır. Bu doğrultuda İngiltere'nin sömürgelelerdeki yönetim yapısı ve yönetim sistemindeki politikalarından da bahsedilmiştir. Çalışmanın amacı ise İngiltere'nin Afrika'daki hedeflerini gerçekleştirmek için diğer sömürgeci Avrupa devletlerinden farklı olarak nasıl bir siyaset uyguladığını ve buna bağlı olarak nasıl farklı bir sömürge ve yayılma stratejisini izlediğini ortaya koymaktır.

Sömürgecilik Üzerine Kısa Bir Anlatım

Sömürgecilik denilen olgunun tarihsel yolculuğu milattan öncesine kadar etkin bir şekilde gidebilmektedir. Sömürgeciliğin etkili olduğu coğrafyalarda çok sayıda olumsuz durumlar meydana gelmiştir. Zira sömürgecilik faaliyetlerinden

¹ Easterly, 2000, s. 3.

² Petitjean, 2005, s. 3-4.

³ Bu çalışmada 'İngiltere' ismi 'Britanya İmparatorluğu' isminin yerine kullanılmıştır.

bahsedildiğinde, Afrika kıtası ile eşdeğer tutulur bir izlenim gözlenmektedir. Oysaki sömürgecilik Afrika kıtası ile eşdeğer tutulmadan önce dünyanın farklı bölgelerinde de etkisini gösteriyordu. Güneydoğu Asya bölgesi, Latin Amerika bölgesi gibi yerler sömürgecilikle anılan yerler olmuştur (Daban, 2017, s. 27-28).

Kavramsal açıdan sömürgecilik genellikle güçlü aktörlerin zayıf veya savunmasız toplumlar üzerinde baskı kurması, kendi değerlerini inşa etmesi ve o bölgeyi kendi sınırlarının bir parçası olarak görmeye çalışmasıdır. Her dönem için sömürgecilik etkili olmuştur. Milattan öncesinden 21. yüzyılın ilk çeyreğine kadar (yani bugün dahil olmak üzere) sömürgeciliğin etkisinden bahsetmek mümkündür. Gelineen noktada sömürgecilik kavramı kullanılmıyor olsa da sömürgeciliğin kılıf değiştirerek bir isim değişikliğine gidildiğinden bahsedilebilir. Sömürgecilik faaliyetleriyle ortaya çıkan sömürge, sömürgelerin ortaya çıkmasıyla oluşan koloniler, kolonilerin ortaya çıkmasıyla da kolonizasyon veya sömürgeleştirme denilen bir sömürü faaliyetinin ortaya çıktığı gözlemlenmiştir (Magdoff, 2005, s. 140-144).

Belli zaman diliminden sonra ise kendi uluslarını inşa etmek veya tekrar egemen birer güç olarak küresel dünyada yerini almak amacıyla kolonilerin veya sömürge halklarının bağımsızlık için dekolonizasyon süreçlerine başladığı da tarihi olaylardan görülmüştür (Sylvester ve Anthony, 2014, s. 13-18). Bilhassa Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemler bu kapsamda zikredilebilir. Bu anlatımlar doğrultusunda sömürgecilik; güçlü bir devletin, güçsüz veya savunmaya muhtaç bir devletin üzerinde hâkimiyet kurarak o devletin siyasal kültürünü, sosyo-ekonomik yapılarını, kültürel değerlerini ve coğrafi sınırlarını ele geçirmesi sistemidir. Ali Mazrui'nin özetle ifade ettiği gibi sömürgecilik; *sömürülen toplumların dilsel ve sosyokültürel alanlarda asimile edilmeleri, öz değerlerinden arındırılmaları, aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşaması elzem toplumların bölünerek dağılması, ayrı toprak parçası üzerinde yaşaması elzem toplumların da sömürgecilerin realist politikaları doğrultusunda aynı topraklarda bir arada yaşamaya zorlanmaları sistemidir* (Mazrui, 1993, s. 11-13). Bu zorlanmaların yaşandığı toprak parçalarından biri de Afrika kıtası olmuştur.

Afrika'da Sömürgeciliğin Ortaya Çıkışı

Sömürgecilik denilen olgunun ilk etkisi genel kaniya göre milattan önce 9. yüzyılda Fenikeliler öncülüğünde kurulan Kartaca kolonisi ile başlamıştır. Bu süreç Roma İmparatorluğu ile devam ederek birçok coğrafi sınırların hudutlarında değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bilinmektedir. Söz konusu dönemde ham madde kaynaklarından ziyade öncelikli amaç toprak genişletme politikası ve insan gücünden yararlanma stratejisi olmuştur (Daban, 2017, s. 27).

Kartaca kolonisi çok geçmeden bir imparatorluk gücüne dönüşmüştür. Bu güç Kartaca'yı bölgede Roma İmparatorluğu ile karşı karşıya getirmiştir. İki imparatorluk arasında yaşanan rekabet Akdeniz ticaretini de etkilemiştir. Bu ticaretin etkisi ise çok geçmeden bölgede bir savaşa dönüşmüştür. Milattan önce ikinci ve üçüncü yüzyıllarda iki imparatorluk arasında Pön Savaşları yaşanmıştır. Söz konusu savaşlarda Roma İmparatorluğu Kartaca'yı mağlup etmeyi başarabilmiştir. Bu galibiyet ile Roma İmparatorluğu bölgede egemen bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Bölgeye farklı isimler veren Roma İmparatorluğu, daha çok 'Aprica' ve 'Ifrikia' isimlerini kullanmıştır. Bu isimler bugün Afrika kıtasının 'Afrika' isminin kaynağı haline gelmiştir. Bu dönem sömürgeciliğin ilk evresi olarak anılmaktadır (Ki-Zerbo, 1981, s. 2-5).

Bölgenin insanlık tarihi ve yaşamı açısından önemli bir değeri olması, bölgede farklı zamanlarda ve farklı egemen güçler arasında her daim bir çatışmaya veya savaşa neden olduğu görülmektedir. Milattan sonra 11. yüzyılda Haçlı Seferleri bu kapsamda zikredilebilmektedir. Daha açık bir ifadeyle bölge Haçlı Seferlerinin saldırılarına da maruz kalmıştır. Bu bağlamda bölge 18. yüzyıla kadar birçok aktörün sömürge alanı haline gelmiş ve sömürgeciliğin ikinci evresi olarak bilinen dönem gerçekleşmiştir. Bu süreçte birçok egemen aktörün daha doğrusu sömürgeci aktörlerin etkisi söz konusu olmuştur. Bu süreçten sonra ise sömürgeciliğin üçüncü evresi olarak dillendirilen dönem gerçekleşmiştir. Genel kaniya göre 18. yüzyıldan bugüne değin yaşanan zaman zarfı sömürgeciliğin (her ne kadar kılıf değiştirmiş ve sömürgecilik kavramı anılmıyor olsa da) üçüncü evresi olarak ifade edilmektedir. Milattan öncesinden bugüne değin gerçekleşen sömürgecilik faaliyetleri hem yapısal hem de oluşsal açılardan birbirlerinden farklı bir politik uygulamayla devam etmiş olsa da özünde aynı amaç ve hedefin olduğunu söylemek mümkündür. İlk iki evrede sömürgeciliğin etkisi doğrudan öngörülürken üçüncü evrede kuvvetle muhtemel ölçüde Avrupa'da gerçekleşen Sanayi Devrimi ile doğrudan sömürgecilik faaliyetlerinin yerini zamanla bilhassa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra emperyalizm eylemlerinin aldığı bilinmektedir (Ferro, 2011, s. 45).

Emperyalizm ile sömürgeciler ve sömürüye uğrayanlar arasında ticari denge sömürgeciler lehinde işlemiştir. Ticari ve ekonomik sömürünün yanı sıra sömürge halklarını aşağılama, dışlama, köle gibi görme ile bölgede soykırım uygulama, ayrımcılık yapma, sosyokültürel ve eko-politik değerleri sömürüye maruz bırakmışlardır. Bu sömürü yarışından Afrika coğrafyası ve halkları da etkilenmiştir (Hazar, 2009, s. 61).

Avrupa güçlerinin Afrika coğrafyasıyla ilişkilerinde seyyahların, kâşiflerin, tacir ve misyonerlerin etkisi önemli olmuştur. Bu aktörleri de istilacılar izlemiştir (Magdoff, 2006: 78). Coğrafi Keşiflerin başladığı 1400'lü yıllar itibariyle Avrupalı güçlerin farklı bölgelerde egemen olmaya çalıştıkları, bu nedenle de seyyah ve kâşiflerin gözlemlerine önem verdikleri bilinmektedir. Bu gözlemler doğrultusunda sömürü düzeninin yayılarak genişlediği ve kısa sürede birçok sömürge bölgelerinin inşa edildiği gözlemlenmiştir. Kristof Kolomb başta olmak üzere tüm kâşifler, keşfettikleri bölgeleri keşif içgüdüleriyle kaleme almaları, seferlerden elde ettikleri maddi olanaklarla seyahatlerini uzun tutmaları ve seyahat boyunca gözlemlerini saklı tutarak kendi devletlerine aktarmaları da sömürgeciliği tetikleyen eylemlerden olmuştur. Zira tüm bu gözlemler Rönesans ile birlikte bilimsel bir değer kazanmış ve dünyayı tanımanın bilimsel bir aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Luraghi, 2000, s. 217).

Bu eylemlerin yanı sıra kâşifleri harekete geçiren diğer önemli olgu ise din faktörüdür. Aslında din faktörü sadece kâşifleri değil, sömürgeci aktörleri de etkilemiştir. Sömürgecileri etkileyen din faktörü; esasında uzun yıllar boyunca en önemli sömürü politikası olmuştur. Sömürgeci güçler için zengin kaynaklara sahip Afrika kıtası, Batı değerlerinin ayrılmaz bir parçası olan Hristiyanlığın yerleşmesi ve yayılması anlamında önemli bir coğrafya olarak görülmüştür. Bu politik uygulamayla Afrika halklarının sosyokültürel ve eko-politik değerlerine kadar müdahale etmişlerdir. Geleneksel dansları, şarkıları, cinsel hayatları, giyim-kuşamları ve en önemlisi de topraklarına kadar egemenlik müdahalesi söz konusu olabilmıştır (Ataöv, 2010, s. 29).

Afrika coğrafyasına ve halklarına sömürü uygulaması ilk Portekiz İmparatorluğundan gelmiştir. 14. yüzyıldan itibaren denizcilikte önemli bir aşama kateden Portekizli denizciler, deniz yolu ile Güneydoğu Asya bölgesine kadar gidiyorlardı. Baharat ve ticaret açısından önemli bir yere sahip olan Hindistan, sömürgeciler tarafından istila edilen bölgelerin başında gelmekteydi. Buraya Afrika'nın güney bölgesinden geçen Portekizli denizciler, kısa yol bulmak adına Atlantik Okyanusunu araştırıyorlardı. Zira bu dönemde ismi çokça dillendirilen altın dağıtan imparator olarak söylentilere konu olan Mali İmparatoru Mansa Kankan Musa'nın varlığı da sömürgeci güçlerinin kıtanın iç kesimlerine doğru hareket etmesine neden olmuştur (Chomsky, 2001, s. 20-21).

Bu dönemde Azorlar, Madeira ve Kanarya takımadaları başta olmak üzere plantasyon sisteminin de uygulanmaya çalışıldığı bir sömürgecilik dönemine geçilmiştir. 1434 yılında Gill Eannes; Bojador Burnu'nu geçmeyi başararak Portekiz İmparatorluğunun keşiflerini bir adım daha ileriye taşıyabilmiştir. Eannes sonrası dönemde ise Kolomb'un başarılı keşif gezileri doğrultusunda Batı Afrika sahilleri Portekiz'in önde gelen köle ticareti merkezi haline dönüşmüştür (Devisse-Labib, 1984, s. 662).

Avrupa sömürgeciliği tam anlamıyla Afrika'da başlamadan önce bölgeyi din bağlamında koruyan ve İslam Dininin yayılmasını sağlayan Osmanlı İmparatorluğu vardı. Osmanlı İmparatorluğunun yanı sıra Afrikalı toplumlar arasında da güçlü bir örgütlenme ve askeri yapılanma vardı. Bu nedenle 'modern' veya 'medenî' olarak tanımlanan Avrupalıların, 'barbar' veya 'ilkel' olarak yansıtılan Afrikalılarla karşılaşmaları hakkında ifade edilen bu gibi popüler tanım ve yansımaların aksine, Avrupalı aktörlerle Afrika halkları arasındaki ilk temasların diplomatik ve barışçıl olduğu bilinmektedir (Gilbert-Reynolds, 2016: 228). Osmanlı'nın özellikle kuzey, doğu ile azda olsa orta, batı ve güney bölgelerindeki sultanlıklarla, krallıklarla ve şehir yapılanmalarıyla ikili ilişkiler içerisinde olması sömürgecilerin bu bölgeye girmelerini geciktirmiştir. Bu nedenle Portekizlilerin kıtaya yönelik ilk temasları genel anlamda ticari ilişkiler bağlamında gerçekleşmiştir. Sonrasında ise bu ticari ilişkilerin yerini adım adım 'doğrudan sömürgecilik' faaliyetleri almıştır. Bilhassa giderek keşfedilen veya fark edilen zenginlikler sömürgeci güçleri harekete geçirdiği gibi kıtada var olan olumlu havanın adım adım olumsuz bir havaya dönüşmesine de sebebiyet vermiştir. Kısacası doğrudan müdahale sistemiyle askerler sahaya gönderilmişlerdir. Zira sömürgeleştirilen bölgelerdeki çıkarları korumak adına kapitalist sömürgecilerin başvurduğu en son ve önemli aşama silahlı güçtür. Bu güç ise geri dönülmez acımasız ve istenmeyen olaylara yol açmıştır (Rodney, 2013, s. 150-151).

Sömürü eylemleri Batı Afrika kıyılarında 1444 yılında Portekizli denizci Lancarote de Lagos ve adamlarının Senegal Nehri'nde bir grup Afrikalıyı esir almalarıyla başlamıştır. Esir alınan Afrikalıların köle olarak satılması ise Afrika kıtası için yeni bir dönemin yani köle merkezli bir ticaretin habercisi olmuştur. Aslında hem kölelik hem de köle merkezli ticaret sistemi Afrika için yeni bir gelişme değildi. Bu sistem Afrika'da Portekizlilerden önce de vardı; sadece sömürgeci güçler için yeni bir politik uygulama haline dönüşmüş ve kıtanın kaderi anlamında yeni bir başlangıç süreci olmuştur. Daha açık bir ifadeyle kıta dışına köle ticaretinin yapılmasına ve yaygınlaşmasına neden olmuştur. Buradan hem Avrupa'ya hem de Amerika kıtasına genişleyecek şekilde bir Atlantik köle sistemi başlamış oluyordu (Gilbert-Reynolds, 2016, s. 228).

1488 yılında Portekizli denizci ve kâşif olan Bartolomeu Dias'ın Hindistan'a ve Güneydoğu Asya'ya ulaştıracak bir rota bulması sömürgecileri harekete geçirmiştir. Dias'ın Afrika'nın en güneyinde bulunan Ümit Burnu'nu keşfetmesi ve ardından 1492'de İtalyan denizci ve kâşif olan Kolomb'un Amerika'yı keşfetmesi gibi eylemler sömürgeciliğin daha küresel bir boyut kazanmasını

sağlamıştır. Portekizli deniz ve kâşiflerin yanı sıra diğer sömürgeci güçlerin de sömürü yarışına katıldıkları görülmüştür. Portekiz İmparatorluğu'nun yanı sıra İspanya, Hollanda, Fransa, İngiltere ve 19. yüzyılda ulusal birliklerini tamamlayan Almanya, İtalya ve Belçika'nın da yer aldığı bir küresel sömürgecilik faaliyetleri yoğunlaşmıştır (Arnold, 1995, s. 21-22).

Portekiz İmparatorluğu ile başlayan sömürgecilik faaliyetleri çok geçmeden Avrupa'daki bazı aktörlerce de benimsenmiştir. Bu durum sadece sömürgeleştirilen bölgeler değil, aynı zamanda sömürgeciler arasında da çatışmalı bir rekabetin oluşmasına yol açmıştır. Sömürgeci Avrupa güçleri Afrika'ya yönelmek için başlangıçta din temelli bir politika uygulamayı benimsediler. Bu din temelli politik uygulamanın arka planında Afrika'daki yer altı ve yer üstü değerli ham madde kaynaklarına sahip olmak ve bu zenginlikleri kendi ülkelerine götürmek yer almıştır. Bu nedenle de misyonerler aracılığıyla Afrika coğrafyasını ve ham madde kaynaklarını keşfetmek için din temelli politikayı ön planda tutmaya çalışmışlardır. Bu politika ise çok geçmeden ideolojik bir uygulamaya dönüşmüştür (Memmi, 2014, s. 41).

Sömürgecilik eylemlerinde İngiltere'nin de din merkezli bir politika izlediği ve bunun yanı sıra köle ticaretiyle de ön plana çıktığı ileri sürülebilir. Bu nedenle Atlantik köle ticareti sisteminde İngiltere de yerini almıştır. İngiltere'nin Atlantik ticaretinden elde ettiği kârı değerlendiren Eric Williams, Atlantik köle ticareti ile plantasyonlarda köle kullanımından elde edilen kârın çok yüksek olduğu, bu yüksek kârın Sanayi Devrimi'nin maliyetini karşılayabilecek sermayeye kadar ulaştığını ifade etmektedir. Bu durumu biraz daha açarak İngiltere'nin ekonomik alandaki sömürgecilik politikalarını, 'ticaret üçgeni' modellemesiyle ön plana çıkartmaktadır. Ticaret üçgenine göre merkez ülkeden mamul mallarla (üretilecek satışı sunulan/ihtiyacı karşılayan çıktı) yola çıkan köle gemisi Afrika sahillerine ulaştığında, söz konusu malları kölelerle takas etmekteydiler. Bu köleler ise İngiltere tarafından plantasyonlarda (kahve, kakao, şeker kamışı ve kauçuk gibi tarımsal işletmelerde) belli bir kâr karşılığında sömürge ürünleriyle takas ediliyordu. Böylece elde edilen sömürge ürünleri merkez ülkeye getiriliyordu (Williams, 2014, s. 79-80). Bu ticaret üçgeni bir dereceye kadar anlamlı olsa da İngiltere'nin Atlantik coğrafyası üzerindeki sömürgecilik politikasının karmaşıklığını göz ardı etmektedir. İngiltere, egemenliği altında tuttuğu bölgelerden/sömürgecilerden ucuz maliyetten ham madde kaynakları sağlamış ve elde ettiği ürünleri yüksek kârlarla dünyanın farklı bölgelerine ihraç etmiştir. Bu yöntemle İngiltere, sömürgecilik faaliyetlerine farklı bir uygulama getirmiş ve sömürü sistemini derinleştirerek sermayesini büyütmeyi başarabilmiştir. Bu nedenle de yeni pazar yerleri elde etmek ve elde ettiği pazar yerlerinde bu yöntemi uygulayarak egemenlik alanını genişletmeyi hedeflemiştir (Başkaya, 2010: 19). Bu bilgiler ışığında Afrika coğrafyasındaki ve Hindistan bölgesindeki ticaret ağları, zaman içinde az gelişmiş diye adlandırılan ülkelerdeki endüstriye dair ne varsa, yok edecek olan İngiliz endüstrisini güçlendirmiştir (Rodney, 2013, s. 180).

Afrika'da İngiltere Yayılmacılığı ve Diğer Sömürgeci Güçlerle Olan Rekabeti

Afrika'da sömürgeci güçler arasında İngiltere, Afrika'nın kuzeyinden güneyine kadar geniş bir çizgide sömürge sahibi olan bir imparatorluktu. İngilizler sömürge yönetimlerinde diğer Avrupalı sömürgecilerden daha farklı uygulamalar gerçekleştirmiştir. İngilizler bir yere hâkimiyet kurmak istediklerinde ilk önce bölgeye kâşiflerini ve tüccarlarını, ardından da donanmalarını göndermiştir (Tamçelik, 2017, s. 605).

18. yüzyıldan önce İngiliz sömürgeciliğinde daha çok ticari amaçlı unsurlar ön plana çıkmış ve azami kâr elde etme anlayışına dayanmıştır. Dolayısıyla bu dönemde İngiliz sömürge anlayışında, herhangi bir bölgeyi ele geçirme ve orada egemenlik tesis etme politikası güdülmemiştir. Bu hususta 16. yüzyılda İngilizler Batı Afrika Bölgesinden altın, fildişi ve baharat gibi ürünleri alarak ülkelerine dönmeleri örnek gösterilebilir (Tamçelik, 2017, s. 608).

Zira sömürge bölgelerini oluşturarak geniş topraklara sahip olmaya başlayan diğer sömürgeci aktörlerin varlığı İngiltere'yi tedirgin etmiştir. Bu tedirginlik çok geçmeden Afrika'da ciddi bir rekabet ortamına dönüşmüştür. Rekabet sonucu ortaya şiddetli çatışmalar ve savaşlar çıkmıştır. 16. yüzyılda ağırlıklı olarak İspanya, 17. yüzyılda Hollanda ve 18. yüzyılda ise daha çok Fransa ile çatışan ve savaşan İngiltere, önemli başarılar elde etmiştir. Bu başarılar İngiltere'nin hem denizaşırı topraklara sahip olmasını hem de güçlü bir imparatorluğa dönüşmesini sağlamıştır (Watts, 2007, s. 547).

İngiltere, sömürgecilik faaliyetlerinde benimsediği bazı politik uygulamalar sayesinde Avrupa'nın iç bölgelerindeki ticaret ağında egemenlik kurmayı ve ele geçirdiği bölgeleri güçlendirmeyi başarmış ve bu başarı ile demiryollarının inşa edilmesine ve buharlı gemilerin bölgeye ulaşmasına ön ayak olabilmıştır. Bu durum İngiltere'nin diğer Avrupa sömürgecilerine karşı üstünlüğünü göstermiştir (Magdoff, 2006, s. 78). Zira İngiltere'nin hem Avrupa'da hem de Amerika kıtasında girdiği savaşlar gücünü azda olsa zayıflatmıştır; ancak Afrika kıtasına yönelmesine fırsat tanımıştır. Bu kapsamda 18. yüzyılda gerçekleşen ve Yedi Yıl Savaşları olarak bilinen 1756-1763 savaşları İngiltere ve Fransa arasında yaşanan sömürge yarışından kaynaklı iken Avusturya ve Prusya için ise Orta Avrupa hegemonyasından kaynaklı olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemden itibaren Fransa'ya karşı üstünlük elde eden İngiltere hem Hindistan üzerinde egemenlik tesis edebilmiş hem de Uzak Doğu Bölgesinde önemli

sömürge bölgelerine sahip olmuştur (Akalin-Çelik, 2003, s. 23). Diğer önemli olay ise Amerikan Bağımsızlık Savaşı (1775-1783) olmuştur. Söz konusu savaş ile Atlantik'in öte tarafında kalan sömürgelerini kaybetmesi, aslında İngiltere'nin Afrika kıtasıyla daha yakından ilgilenmesine yol açmıştır (Magdoff, 2006, s. 35).

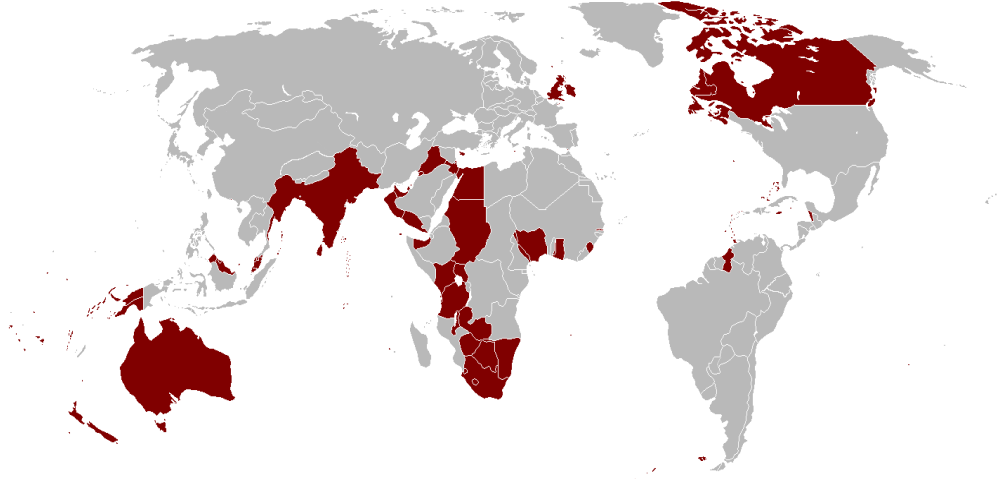
18. yüzyılın sonlarına doğru sömürgecilik faaliyetlerinin yoğunlaştığı, bu yoğunlaşmayla birlikte sömürgeciliğin hem şiddetli bir yarış ortamına hem de çatışmalı bir güç mücadelesine dönüştüğü görülmüştür. Bu güç ortamında İngiltere, sömürge bölgelerini korumak ve elinde tutmak amacıyla daha etkili yapılar geliştirme fikrine ihtiyaç duymuştur. 19. yüzyıl ise geride kalan tüm yüzyıllar arasında rekabetin en yoğun olduğu, bu yönüyle de şiddetli çatışmaların ve savaşların yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu yüzyılda İngiltere'nin sömürü politikası daha çok Afrika kıtasına yöneliktir. İngiltere'nin Afrika kıtasına yönelik bir politik uygulama izlemesinde Osmanlı'nın zayıf düşmesi de söz konusudur. 1877-78 yıllarında gerçekleşen ve 93 Harbi olarak da bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı büyük bir yenilgi almıştır. Bu yenilgiyle birlikte Osmanlı hem zayıf düşmeye başlamış hem de hâkimiyet kurduğu birçok bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır (Temizsu, 2023, s. 39-42).

Çekilmek zorunda kaldığı bölgelerden biri de Afrika kıtası olmuştur. İngiltere, Afrika'daki boşluğu fırsat bilerek kıtaya yönelmeye başlamıştır. Dahası bu dönemde Kongo Havzası⁴ üzerine de büyük tartışmalar yaşanmaktaydı. 1876 yılında Belçika Kralı II. Leopold tarafından *Uluslararası Afrika Derneği* kurulmuştur. Bu dernek ile Kral Leopold hem Afrika'nın araştırılmasını hem de Kongo'yu keşfeden Henry Morton Stanley ile birlikte çalışılmasını hedeflemiştir. Stanley'in teklifi kabul etmesiyle kıtaya yönelik çalışmalar artmış ve çok geçmeden *Uluslararası Kongo Derneği*'nin kurulması da sağlanmıştır. Kral Leopold'un tüm bu girişimleri Afrika'da etkili, Kongo üzerinde de hâkimiyet alanlı bir bölge oluşturmak istemesidir. Hem Osmanlı'nın yenilgiye uğraması nedeniyle bölgede bir boşluğun oluşması hem de Kral Leopold'un rahatsız eden girişimleri İngiltere'yi Afrika kıtasına yönelten diğer faktörlerdir. Zira 1884-85 yıllarında toplanan Berlin Batı Afrika Konferansı ile Kongo Havzası üzerine yapılan tartışmaların son bulmaya çalışması ve kıtanın sömürgeciler arasında paylaşılmasına karar verilmesi de İngiltere açısından önemli bir gelişme olarak kaydedilmiştir. Bu konferans ile sömürgeci güçler 'dolaylı işgalden fiili işgale geçiş' ilkesini de benimsemiş oldular (Burbank-Cooper, 2011, s. 335-336).

İngiltere, Sanayi Devrimi'nden ve Amerikan Bağımsızlığından sonra ürettiği ürünlerini satışı sunacak yeni pazar yerlerini aramaya, ticari hacmini artıracak yeni ticaret ağlarını bulmaya çalışmıştır. Bu arayış İngiltere'yi önce koloni arayışlarına sonra da koloniler üzerinden yeni pazar yerlerini bulmaya sürüklemiştir (Johnston, 2008, s. 173). İşbu durumdan kaynaklı olarak da İngiltere Afrika coğrafyasına yönelmiştir. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde İngiltere'nin Afrika'daki egemenlik alanı büyük ölçüde genişlemiştir. Doğu Afrika'da Somali, Kenya, Rodezya (Zimbabve ile Zambiya), Botsvana, Zanzibar, Malavi ve Buganda gibi yerlerde egemenlik tesis etmiştir. Batı Afrika Bölgesinde Gana, Sierra Leone ve Nijerya gibi önemli topraklarda hâkimiyet kurmayı başarmıştır. Afrika'nın kuzey bölgesinde ise Mısır ve Sudan'ı ele geçirmiştir. Böylece İngiltere dünyanın birçok bölgesinde sömürge sahibi olabilmıştır. Bu durum ise İngiltere'ye *güneşi batmayan imparatorluk* adının verilmesini sağlamıştır (Woodruff, 2002, s. 82-85). Harita 1'e bakıldığında İngiltere'nin neredeyse her bölgede sömürge sahibi olduğu, bu nedenle de üzerinde güneşin batmadığı bir imparatorluk olarak anıldığı görülmektedir.

Harita 1. 19. Yüzyıl Çağında İngiliz Sömürgeleri

⁴ Kongo Nehri Afrika'da Nil Nehri'nden sonra ikinci büyük nehirdir.

Kaynak: <https://www.stratejikortak.com/2016/07/somurge-devletleri-somurge-haritalari.html>. (Erişim Tarihi: 25.08.2024).

İngiltere'nin Afrika'daki sömürgecilik eylemleri neredeyse tüm bölgelerde etkili olmuştur. Büyük bir kısmı Afrika'nın doğu, kuzey ve güney bölgelerinde olsa da Batı Afrika Bölgesinde de etkili olduğu görülmektedir.

Batı Afrika'da İngiltere Yayılmacılığı

Afrika'ya ilk ayak basanlar kâşifler olmuştur. Kâşiflerden sonra ise bölgeye istilacılar yerleşmeye başlamıştır. Batı Afrika'nın ünü 14. yüzyılda Mali İmparatoru Mansa Musa ile yayılmıştır. İmparator Musa, kıtanın en zengin ve en cömert imparatoru olarak biliniyordu. Söz konusu ismi ve zenginliği birçok çalışmaya konu olmuştur. Bu isim hem kâşifler hem de istilacılar tarafından uzun yıllar boyunca dillendirilerek devam etmiştir. İmparatorluğun bulunduğu bölgenin zenginliği dillere destan idi. Timbuktu şehri de bu bölgenin bir parçasıydı. Bölgede altın zenginliğinin yanı sıra nehir ve diğer coğrafi tarım alanları anlamında da zenginliği söz konusuydu. Nijer Nehri⁵ de bu zenginliğin bir parçasıydı. Bu gibi zenginlikleri araştırmak ve elde etmek amacıyla İngiltere, 1788'de Londra'da, Nijer Nehri'ni bulup incelemek için *Afrika Derneği*'ni kurmuştur. Nijer Nehri, İngilizler için Arap tüccarlarının bahsettiği bir efsaneydi. Nijer Nehri gizeminin çözülmesi kâşif Mungo Park sayesinde gerçekleşmiştir. Nehri geçerken yaşadığı maceraları kaleme alan Park Timbuktu'ya varma hedefini gerçekleştirmeden Avrupa'ya geri dönmüştür (Park, 2017: 251). İngiltere Hükûmeti Mungo Park gibi kâşiflere gereken desteği vermiş ve ilgilileri teşvik etmek için ciddi çabalar sarf etmiştir (Luraghi, 2000, s. 218).

18. yüzyılın sonlarından itibaren Batı Afrika'da İngiltere'nin gücü hızla artarken Hollanda ve Danimarka gittikçe zayıflamaktaydı. Portekiz ise çoktan bu güçler tarafından Batı Afrika'dan dışlanmıştı (Gilbert-Reynolds, 2016, s. 417). İngiltere sömürgecilik faaliyetlerine ilk olarak 1792'de Batı Afrika'da Freetown Kraliyet Kolonisini (Modern Sierra Leone'nin başkenti) kurarak başlamıştır (Tamçelik, 2017, s. 615). Özellikle bu dönemde devletler arasında, Altın Sahili kıyılarında yapılan altın ve köle ticareti önemli bir rekabet konusuydu. Bu ticaret sisteminin Afrika tarafında ise birbirleriyle rekabet halinde olan Ashanti İmparatorluğu (bugünkü Gana bölgesi) ve Fante Şehir Devletleri (bugünkü Gana ve çevresi) vardı. Bu iki siyasal sistemin gelirlerinin büyük bir kısmı bu Avrupalılar ile yapılan altın ve köle ticaretine dayanmaktaydı (Sanders, 1979, s. 349-353). Bu süreçte endüstrileşmenin gerekleri, pazara hükmetme iradesiyle başa baş gidiyordu. Ama hükmetme zorunluluğu daha fazla öne çıktı. 1807 yılında İngiltere'nin köle ticaretini yasaklamasıyla birlikte Aşanti İmparatorluğu zamanla en önemli gelir kaynağını kaybetti (Williams, 2014: 202). Bu da Fante devletleri ile olan rekabet dengesini değiştirerek iki siyasal sistemi daha eşit bir konuma getirmiş oldu. Aşanti, İngiltere'nin Fante'yi desteklemesinden dolayı Fante'yi mutlak bir şekilde mağlup edemiyordu; ancak girdiği birçok savaştan da galip çıkmıştır. Başka bir ifadeyle Aşanti İmparatorluğu, İngiltere desteğindeki Fante ile yaptığı savaşları (1811, 1814, 1824-1831 ve 1863) kazanmış ve Fante'yi işgal edebilmiştir (Gilbert-Reynolds, 2016, s. 417-420). 1870'lerde diğer sömürgeci devletlerin bölgeden tasfiyesi ile birlikte İngilizler, ticarete gümrük vergisi uygulamasını getirmiştir. Bu uygulama İngiltere ile Aşanti İmparatorluğu arasında yeni bir savaşın yaşanmasına neden olmuştur. İngilizler 1874'te Aşanti'nin başkenti Kumasi'ye ilerlediler. Kumasi düştüyse de devletin bağımsızlığı devam etmiştir. Fakat 1886 yılı ile birlikte Aşanti tamamen İngiliz sömürgeciliğinin bir parçası oldu (Magdoff, 2006, s. 79).

⁵ Nijer Nehri, Afrika'da Nil ve Kongo Nehirlerinden sonra üçüncü büyük nehirdir.

İngiltere 17. ve 18. yüzyıllarda Afrika'nın kıyı kesimlerinde genellikle köle ticareti ile ilgilenirken 19. yüzyılda kıyından içeriye doğru yayılma ile birlikte bu stratejisini değiştirmiştir. Bu stratejinin değişmesini etkileyen faktörler arasında bulunduğu gibi 1876'da Kongo üzerine yapılan araştırmalar, 1877-78 yıllarında Osmanlı'nın zayıf düşerek kıtadan çekilmeye başlaması ve diğer sömürgeci güçlerin sömürgecilik faaliyetlerini artırmaları yer almaktadır. İngiliz Hükûmeti Sudan'da bulunan altın yataklarını elde etmeyi köle ticaretinden daha kârlı görmeye başlamış ve köle ticareti yerine meşru ticaret faaliyetleri ile Afrika'nın zenginliklerine ulaşmayı hedeflemiştir. Altın Sahilinde kurulan kolonilerden sonra İngiltere, Nijerya'yı işgalden önce Lagos'u 1861'de kendine bağlayarak işe başlamıştır (Johnston, 2008, s. 176).

İngiltere'nin Lagos kolonisi ve Nijer Deltası sahilleri egemenliği, Berlin Afrika Konferansı'nda da diğer sömürgeci devletler tarafından resmen tanınmıştır. Sonrasında bu bölgedeki sömürgecilik faaliyetlerini idare etme yetkisi Royal Niger Company'e (Kraliyet Nijer Şirketi) verilmiştir. Şirket, bir ticari yapılanma olmasının yanı sıra aynı zamanda polis ve ordu birliklerine sahip bir idari yapılanmaydı. Fakat Şirket tüm yetkilere sahip olmasına rağmen gücü sınırlıydı. Bu yüzden Afrika'nın paylaşılmasındaki hızı dikkate alan İngiliz Hükûmeti, sömürgecilik politikalarının daha etkili bir işgalle yürütülmesi kararını almıştır. Ardından 1897'de *Batı Afrika Sınır Gücü*'nü (WAFF) oluşturarak, 1900'de şirketi devre dışı bırakıp şirketin tüm yetkilerini üzerine almıştır (Johnston, 2008, s. 320-326).

İngiltere'nin kıyından iç kesimlere doğru ilerlemesinin önündeki en büyük engel Nijerya'nın kuzeyindeki Sokoto Devleti'di. 1812 yılında Osman b. Fudi ve takipçileri tarafından kurulan Sokoto, Afrika'nın en büyük siyasi yapılanmalarından biri haline gelmiştir (Özköse, 2004, s. 79). İngiliz yayılcılığına karşı ciddi bir direnç gösteren Sokoto Devleti, 1903'te İngiliz ordusuyla girdiği savaşı kaybetmiştir. Devam eden süreçte İngiltere 20. yüzyıla girerken Nijerya'nın işgalini tamamlayarak bu topraklarda dolaylı yönetim sistemini kurmuştur.

Güney ve Doğu Afrika'da İngiltere Yayılmacılığı

Nijer Nehri'nin esrarı İskoçyalı Mungo Park tarafından *Londra Derneği*'ne anlatılmıştı. Bu durum İngiltere'nin Batı Afrika Bölgesinde yol katetmesini sağlamıştı. Afrika'nın güney ve doğu bölgelerine girmeye çalışan İngiltere, buradaki faaliyetlerini de yine İskoçyalı bir kâşif olan David Livingstone sayesinde yürütmüştür. 1841'de Afrika'nın güney bölgesinden iç kesimlere doğru hareket eden Livingstone, 1860'lı yıllara kadar Afrika'nın birçok yerini dolaşmayı başarmıştır (Roberts, 2014, s. 383). Güneyden kuzeye doğru yol alan Livingstone 1851 yılında Matabelelerin⁶ tam ve çıkarsız desteğiyle Zambezi Nehri'nin⁷ ortalarına kadar ulaşabildi. Zambezi Nehri üzerinden önce Atlantik kıyılarına sonra da Hint kıyılarına gitmeyi ve iki okyanusu birbirine bağlayacak yolu keşfetmeye çalıştı. Ancak Atlantik taraflarında Portekiz sömürgeciliğinin etkileri ve var olan salgın hastalıklar Livingstone ve arkadaşlarının gidişlerine engeldi. Yine de Livingstone, Zambezi Nehri'nin ortalarına kadar ulaştı ve burada yerlilerin 'gürleyen duman' adını verdikleri Zambezi Şelalelerini keşfetti. Livingstone bu şelalelere Viktorya şelaleleri adını verdi. Buradan hareket eden Livingstone ve arkadaşları Hint Okyanusu'na doğru yani Mozambik topraklarına doğru yol almış ve sonunda okyanusa varmışlardır. Livingstone önce güney bölgesini daha sonra da orta ve doğu bölgelerini dolaşarak Zambezi Nehri, Viktorya Şelaleleri ile buradan Hint Okyanusu'na giden yolu bulmuştur. Biraz daha kuzeye giden Livingstone burada Büyük Niyassa Gölünü, Zengibar ve Tanganika Gölü'nü bulmuştur. Livingstone, keşfettiği tüm yerleri İngiltere'ye bildiriyordu. Buradan da Nil Nehri'nin⁸ gerçek kaynağı olan Viktorya Gölünün yer altı kaynaklarını bulmak istiyordu. Bu istek O'nun Kongo Nehrine dökülen Lualaba Nehrine ulaştırdı. Bu bölgeye ulaşan Livingstone bir yıl boyunca yol yürümüş, bitkin ve hasta düşmüştü. Kendi yaptığı kulübede 1873 yılında ölü bir vaziyette arkadaşları tarafından bulundu. Böylece İngiltere için çok önemli çalışmalar yürüten Livingstone da hayata veda etmiş oldu. Ancak Livingstone'nın tüm bu keşifleri İngiltere için kıtayı içten işgal ve ilhak etme konusunda önemli bir yol haritası olmuştur (Luraghi, 2000, s. 221-227).

İngiltere'nin Güney Afrika Bölgesinde çatıştıkları toplumlardan biri de Boer halkı idi. Boerler Hollanda asıllı olup bu bölgeye yerleşmişlerdir. Hollandalı Boerler İngiliz egemenliğinden kaçarak Oranj Nehri'nin kuzeyine doğru yayılmaya başladılar. Oranj Nehri; Namibya, Güney Afrika Cumhuriyeti ile Lesotho'dan geçer. Boerler 1854 yılında Orange Bağımsız Devleti'ni ve Transvaal bölgesinde de Güney Afrika Cumhuriyeti'ni kurdular. Fakat 1867'de Orange Bağımsız Devleti'nde elmas, 1880'lerde Transvaal'de altın bulunmasıyla bölgede her şey değişmiştir (Gilbert-Reynolds, 2016, s. 380-390). Bu süreçte sömürgeci güçlerin kıtaya akın etmeye başladığı, ulusal birliklerini tamamlayan Almanya, İtalya ve Belçika'nın sömürgecilik faaliyetlerine

⁶ Matabele veya Ndebele halkı olarak bilinen bu topluluğun yaşadığı bölge bugünkü Zimbabwe ve çevresidir.

⁷ Zambezi Nehri, Afrika'da Nil, Kongo ve Nijer nehirlerinden sonra gelen en büyük dördüncü nehirdir.

⁸ Afrika'daki en büyük nehirdir.

hızla başladığı bir dönem olarak da bilinmektedir. İngiliz sömürgeciliğinin yayılmasında Cecil John Rhodes'in etkisi oldukça büyüktür. Verem hastalığına yakalandığı için henüz 16 yaşlarında okulu bırakmak zorunda kalan Rhodes, Güney Afrika'ya İngiliz kolonisi olan Natal'a tedavi görmek için gitti. Buraya tedavi görmenin yanı sıra pamuk çiftliği işleten ağabeyinin yaşıyor olmasından dolayı da gitmiştir. Hasta olmasına rağmen hedefini büyük tuttu. Bölgenin havası Rhodes'e iyi geldiği için burada kalmaya devam etti. Bölgeyi araştıran Rhodes, bölgede elmas ticaretinin yapıldığını, bu nedenle de maden şirketlerinin çoğunlukta olduğunu gözlemledi. Kimberley bölgesine geçen Rhodes, Hollandalı göçmen De Beers'in küçük çiftliğini satın alarak hedefine ulaşmaya çalıştı. O'nun hedefi hem İngiliz gücünü yaymak hem de toprak kazanarak sömürge bölgelerini oluşturmaktı. Elmas işine giren Rhodes *De Beers Madencilik Şirketi*'ni kurdu. Hem ticaret hem de siyasetle uğraşan Rhodes çok geçmeden zengin olmayı ve Cape Town Parlamentosu'na seçilmeyi başarabildi. Ekonomik ve siyasi güç Rhodes'i bölgede önemli bir güç haline dönüştürdü. Rhodes, Güney Afrika sınırlarının ortasından başlayarak Hint Okyanusu'na dökülen ve uzunluğu 1750 kilometre olan Limpopo Nehri'nin kuzey tarafını ele geçirmek ve İngiliz korumasına almak istiyordu. Bu hedef doğrultusunda harekete geçen Rhodes, önce Bechuanaland (bugünkü Botswana) sınırlarını sonra da Rand'da altın bulunmasından dolayı bu bölgeyi İngiliz korumasına aldı. Altının bulunmasıyla 1887 yılında *Güney Afrika Altın Madenleri Şirketi*'ni kuran Rhodes, durmadan İngiliz gücünü yaymaya çalıştı. Söz konusu maden şirketinin yanı sıra 1889 yılında *İngiliz Güney Afrika Şirketi*'ni de kurdu. Şirket güney ve orta Afrika bölgelerinde ticari ve idari haklar edinme konusunda yetkilere sahip oldu. Bu esnada yerli halklarla da iyi geçinmeye çalışan Rhodes, Matabele halkının kralı Lobengula ile anlaşarak ondan maden arama izni aldı. Bu izin Rhodes'e maden araması, işletmesi, fabrika kurması gibi yetkiler verdi. Bu yetkiler doğrultusunda Rhodes İngiliz yayılcılığını daha geniş bölgelere yaymayı başarabildi. Tanganyika Gölüne (bugünkü Tanzanya'nın büyük bir kısmı) ve Nyasaland'a (bugünkü Malavi toprakları) kadar uzanan bir bölgede İngiliz yayılcılığını yerleştirdi. Tanganyika ve Nyasaland'ın yanı sıra bugünkü Uganda topraklarını da ele geçirmiş ve hem güneyde hem de doğu Afrika bölgelerinde İngiliz gücünün etkisini gösterebilmiştir (Akalin, 2017, s. 141). Rhodes'in girişimleri sayesinde İngiltere bölgede demiryolu inşasına başladı ve bugünkü Kenya topraklarında Doğu Afrika Kraliyet Bölgesini oluşturdu (Magdoff, 2006, s. 80-81). Bu süreçte Boerler ile olan mücadelelerine devam eden İngiltere, 1902 yılında Boerleri mağlup ederek Orange ve Transvaal Cumhuriyetlerini Güney Afrika Birliği ile birleştirdi. Bölgenin yönetimini ise tekrar Boerlere bıraktı. Yönetimi Boerlere bırakmış olsa da bölgenin egemenliğinde İngilizler etkili oldu (Luraghi, 2000, s. 240-241). Güney ve Doğu Afrika bölgelerinde etkili olan İngiltere, Kuzey Afrika Bölgesini de boş bırakmadı.

Kuzey Afrika'da İngiltere Yayılcılığı

İngiltere'nin Kuzey Afrika ile ilgilenmeye başlaması, Fransa'nın 1798'de Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır vilayetini işgali ile başlamıştır. Yedi Yıl Savaşları'nda İngiltere tarafından mağlup edilen ve Hindistan sömürgelerini kaybeden Fransa, İngiltere'nin doğudaki sömürgelerini tehdit etmek için Mısır'ı bir üs olarak kullanmayı planlamıştır. Fakat Fransa'nın Mısır'ı işgali kısa ömürlü olmuştur. İkmal malzemelerinin ve takviye birliklerinin İngiltere tarafından yok edilmesi ile Fransa 1801'de Osmanlı-İngiliz ortak kuvvetine teslim olmak zorunda kalmıştır (Gilbert-Reynolds, 2016, s. 326).

19. yüzyılın başlarında Mısır, Avrupa tarzı modernleşmeyi gerçekleştirmeyi amaçlayan Mehmet Ali Paşa liderliğinde gittikçe Osmanlı denetiminden uzaklaşmaya başlamıştır. Mısır için asıl dönüm noktası ise Süveyş Kanalı projesinin hayata geçirilmesi olmuştur. Mısır bu projeye büyük ölçüde finansman ve işgücünü aktarmıştır. Fakat aynı dönemde vergi ve ihracat gelirlerindeki düşüş yüzünden, kanalın tamamlanması ve devletin modernleştirilmesine dair yapılan harcamalar için Fransa ve İngiltere'den borç alınmıştır (Burbank-Cooper, 2011, s. 322).

Kanal küresel ticarete bir devrim yaratmıştır. Fakat Mısır, aldığı borçları ödeyememiş ve 1876'da iflas ettiğini açıklamıştır. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa borçlarını tahsil etmek bahanesiyle Mısır'ın mali işleri ve dış ilişkilerinde ikili bir kontrol mekanizması kurmuşlardır (Buchanan, 1997, s. 37-40). Mısır alacaklarının eline düşmüş ve ekonomisinin can damarları vesayet altına alınmıştır. 1882 yılında Mısır'da Avrupa devletlerinin baskısına karşı ayaklanmalar başlamıştır. İngiltere bölgedeki çıkarlarını korumak ve bu ayaklanmaları bastırmak için 1882 yılında Mısır'ı işgal etmiş ve Afrika'nın kuzeyine yerleşmiştir (Ferro, 2011, s. 127).

1821'de Mısır'ın sömürgeci haline getirilen Sudan ise Mısır'ın İngiliz işgali ile birlikte doğrudan İngiltere'nin hâkimiyet alanına dâhil olmuştur. Sudan, tahminlerin ötesinde İngilizler için elde edilmesi zor bölgelerden olmuştur (Özdağ, 2017: 120). Sudan'da ortaya çıkan Mehdi Hareketi'nin lideri Muhammed Ahmed'in dini ve siyasi öğretileri bölge halklarının İngiliz işgaline direnmesinde önemli bir faktördür. Nitekim o dönemde emperyalist bir güç olan İngiltere, Sudan'a 1882-85 yılları arasında girmiş olmasına rağmen Muhammed Ahmet'in taraftarlarının kendi topraklarını savunmasıyla başarısızlığa uğramıştır. Fakat sonuç değişmemiş, İngiltere 1898'de Sudan'ın tamamını işgal ederek Kuzey Afrika Bölgesinde de etkin bir güç olabilmıştır.

İngiltere'nin sömürgeleştirdiği bölgelerin başında güney ve doğu Afrika bölgeleri yer almaktadır. Batı Afrika ile Kuzey Afrika'nın bir kısmını sömürgeleştiren İngiltere, Afrika kıtasında önemli bir pay sahibi olmuştur (Voll, 1979, s. 159).

İngiltere Sömürge Bölgelerinde Yönetim Uygulamaları

Sömürgecilik faaliyetleri birçok devlet tarafından yürütülmüştür. Sömürgecilik olgusu anlamsal olarak aynı tanımlarla ifade edilmiş olsa da sömürgeci aktörlerce ayrı politik faaliyetlerle gündeme geldiği görülmüştür. Portekiz sömürgeciliğinin özünde herhangi bir ırk ayrımı olmamış olsa da sömürge bölgelerine verdikleri zararın büyüklüğü ölçülemez mahiyettedir. Zira sömürge bölgelerinde tek tür tarımı ön plana çıkartmakla, yerlilere işkence yapmakla, yerlileri eğitimsiz bırakmakla, sonuna kadar insan ticareti yapmakla ve katı bir diktatörlük altında sömürge toplumlarını inletmekle bilinen bir sömürü politikası izlemiştir. Fransa'nın sömürgecilik faaliyetlerinin özünde; bütün Afrikalıları ırk ve etnik ayırım yapmaksızın herkesi Fransız yurttaşı olarak kabul etmiştir. Bu nedenle sömürge bölgelerindeki çocuklar Fransız okullarında Fransız çocuklarıyla birlikte okuyabiliyordu. Afrikalı gençler Fransız ordularında askerlik yapabiliyorlardı. Açıkçası Fransız yönetim uygulamalarında herkes Fransız sayılmıştır. Ancak sömürge bölgelerinde var olan değeri yüksek ham madde kaynakları merkez Fransa'ya götürülmüştür. Bu nedenle sömürge toplumlarının ekonomik ve coğrafi kalkınmışlıklarına önem verilmemiştir (Khapoya, 2012, s. 117).

En kötü uygulamalardan biri Belçika sömürgelerinde görülmüştür. Belçikalılar kanlı olayların ve soykırım olaylarının yaşanmasına öncülük etmiştir. Afrika kıtasında çok etkili bir güç olarak yer alması da çok acımasız eylemlerde buldukları gözlemlenmiştir. Söz konusu bu uygulama İngiliz sömürge bölgelerinde rastlanmamıştır. İngiliz sömürge yönetimlerindeki uygulamalar diğer sömürgecilere göre daha iyi durumda olduğu söylenebilir. Her şeyden önce Afrikalıları kendilerini yönetmeye hazırlamıştır. Bu yönüyle de yönetici sınıfın oluşması için çaba sarfetmiştir. Bunun yanı sıra İngiliz sömürge bölgelerindeki yönetim uygulamalarında göze çarpan önemli konular arasında eğitime önem verilmesi, elde edilen ham madde kaynaklarının bir kısmı ile bölgeye yatırımlar yapılması, İngiliz gelenek ve göreneklerinin yerleşmesinin sağlanması yer almaktadır. Zira tüm bu uygulamalar İngiliz sömürgeciliğini haklı çıkartmayacağına altı da çizilmelidir (Luraghi, 2000, s. 251-252).

Sömürgeci güçlerden İngiltere hariç neredeyse bütün sömürgeciler Afrikalıların yönetimlerde yer almalarına izin vermemiştir. İngiliz sömürge bölgelerinde Afrikalılar yönetimde yer almışlardır; ancak bu yönetimin üst düzeyinde İngilizler yer almıştır. Sömürge kurumlarında ise daha çok Avrupa kökenli memurlara yer verilmiştir. Sömürge bölgelerinde en sık rastlanan sistem 'doğrudan yönetim' sistemi olmuştur (Gerring-Ziblatt vd., 2011, s. 378-380). Doğrudan yönetim sisteminde sömürgeciler sömürge bölgelerini yönetirken egemenliklerini gizlememişlerdir. Egemen bir güç olduklarını sömürdükleri bölgelere getirdikleri kurullarla göstermiştir. Bu durumu da 'uygarlaştırma/medeniyet misyonu' olarak ifade etmişlerdir. Doğrudan yönetim sisteminde sömürülen halklar yani sömürge halkları sistemin işleyişi içerisinde yer almamakta ve kurumsal mekanizmalara da katılamamaktaydı. Kısacası bütünüyle pasif ve edilgen bir konuma düşürülürler (Başkaya, 2010, s. 35).

İngiliz sömürge bölgelerinde uygulanan yönetim anlayışı daha çok 'denetimli-dolaylı yönetim' tarzına örnek oluşturmuştur. İngiliz sömürgeciliği önce kâşifler aracılığıyla sonra da misyonerler vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Ardından imtiyaz şirketleriyle sömürge bölgeleri oluşturulmuş ve ekonomik kalemler denetlenmeye başlanmıştır. Sonrasında ise egemenliklerine aldıkları bölgeleri idari yapılar halinde yönetmeye başladıklarından dolayı yönetimde çoğunlukla Afrikalıların katılımına önem vermişlerdir. Bu sistemle 'denetimli-dolaylı yönetim' uygulamasını hayata geçirmişlerdir. Bu uygulama hem 'imtiyaz şirketleri' aracılığıyla hem de 'denetimli-dolaylı yönetim' sistemiyle uygulanmıştır (Gilbeet-Reynolds, 2016, s. 482).

İngiltere Hükûmetinin İmtiyazlı Şirketler ile Ortak Yönetimi

Sömürgeciliğin yoğun olduğu dönemlerde imtiyazlı şirketlerin sayısı da fazlaydı. İmtiyaz sahibi şirketlerin arka planında sömürgeci güçler bulunuyordu. Zira Rhodes'in Matabele halkının kralından izin alması ve iznin olumlu olması sonucu maden arama, fabrikalar kurma, şirketini büyütme ve ham madde kaynaklarından sağlanan gelirleri İngiliz Hükûmeti için harcama gibi faaliyetlerin arka planında kurmuş olduğu imtiyazlı şirketi ve bu şirketi destekleyen İngiliz gücü vardı. Bu sistemle sömürgeci güçler sömürge bölgelerini maksimum düzeyde genişletmeye çalışmışlardır (Gilbert-Reynolds, 2016, s. 479). Bu şirketlere örnek olarak İngiliz Kraliyet Nijer Şirketi, İngiliz Doğu Afrika Şirketi, İngiliz Güney Afrika Şirketi gösterilebilir. Bu şirketlerin aktif olduğu bölgelerde sistem çok iyi ilerlemiştir; ancak bazen ilerlemelerde yetersizlikler yaşanabilmiştir. Şirketlerin yetersiz olduğu durumlarda ise şirketlere verilen tüm haklar geri alınıp bölge üzerindeki sorumluluk sömürgeci güçlerce yürütülmüştür (Topuz, 1971, s. 54).

George Goldie'nin kurduğu Kraliyet Nijer Şirketi'nin Nijerya sahilinden iç kısımlara doğru genişlemesi uzun süren bir süreçti. Şirket ancak 1897 yılında Güney Nijerya'yı ve Benin Krallığı'na karşı zafer kazanabilmişti. Fakat daha kuzeye ilerlemeyi başaramamıştır (Gueye, 1985, s. 135). Bunun üzerine İngiltere 1900 yılında Nijerya bölgesinde Fransa'nın ilerleyişini durdurmak için yetersiz bulunduğu şirketin sömürgeler üzerindeki tüm haklarını kaldırarak bölgenin sorumluluğunu doğrudan üstlenebilmiştir (Betts-Asiwaju, 1985, s. 318). Zira Rhodes'in kurduğu İngiliz Güney Afrika Şirketi ile William Mackinnon'un kurduğu İngiliz Doğu Afrika Şirketleri buldukları bölgelerde başarılı olmuştur. Bu şirketler aracılığıyla Rodezya⁹ (bugünkü Zimbabve), Nysaland (bugünkü Malavi), Kenya ve Uganda bölgeleri ele geçirilmiş ve İngiltere egemenliğine bırakılmıştır (Akalin, 2017, s. 141).

İmtiyaz sahibi şirketler arkalarındaki sömürgeci güçleri bildiklerinden ve kendilerine yetki verdiklerinden kaynaklı olarak sömürge bölgelerinde acımasız politikalar yürütebilmişlerdir. Önceliğin maddi kaynaklara verilmesi ile uzun vadeli yatırımlar ve bölgede var olma politikası yerine kısa vadeli kazançlar sağlamayı tercih ettiklerinden dolayı ihracat ürünlerinin üretiminin kotalarını doldurmaya zorlamak amacıyla yerel halka işkenceler yapıp çalışma koşullarını zorlaştırmışlardır (Gilbert-Reynolds, 2016, s. 481). Bu durum ise genel bir rahatsızlığa sebebiyet vermiştir. 19. yüzyılın sonlarında *İngiliz Güney Afrika Şirketi'*ne karşı Ndebele halkının direnişi bu kapsamda ortaya çıkmıştır. Direniş İngiltere tarafından çok acımasız bir şekilde bastırılmış ve İngiltere'yi şirketler konusunda yeni yaklaşımlar sergilemesine yöneltmiştir. Bu yöneliş çok geçmeden şirketlerin lağvedilmesini ve yetki dışında bırakılmasını sağlamıştır. Bunların yerine ise önce askeri yönetimler sonra da kanunlarla meşrulaştırılan bir idari yönetim tarzı tercih edilmiştir. Başka bir ifadeyle 'denetimli-dolaylı yönetim' sistemine geçilmiştir.¹⁰

Denetimli-Dolaylı Yönetim Sistemi

İngiltere, Afrika sömürgeciliğinde önce kaşifler ve şirketler aracılığıyla sonra da doğrudan ve denetimli-dolaylı yönetimlerle sömürge bölgelerini elde etmiştir. Bu elde etme politikası hem çatışarak hem de savaşarak kazanılmıştır. Çatışma ve savaş dışında diplomatik ilişkilerle de sömürgeler elde edilmiştir. Kâşiflerin girişimleri sonucunda bölgeye giren İngiltere, bölgede sömürü şirketlerinin kurulmasında öncülük etmiştir. Başlangıçta sömürge halklarının direnişiyle karşılaşmamak adına herhangi bir sistematik baskı uygulamayan İngiltere, uzun vadede iktisadi ve ticari kazançlara odaklanmıştır. Bu odaklanma denetimli-dolaylı yöntemlerle sürdürülmüştür. Başka bir ifadeyle bu yönetim stratejisine bağlı olarak kurulan ve hukuki açıdan bir zemine oturtulan yönetim sistemiyle sömürgelerinde hem siyasi hem de iktisadi denetimi sağlamaya çalışmıştır (Gerring-Ziblatt vd., 2011, s. 388).

Denetimli-dolaylı yönetim sistemiyle İngiltere; Afrika'daki otorite ve yönetim mekanizmalarını ortadan kaldırmayı değil, var olan otorite ve yönetimi bir şekilde denetim altına alarak yönetmeyi hedeflemiştir. İngiltere'nin bu sistemini en iyi şekilde Nijerya sömürsünde etkin rol oynayan General Frederick Lugard'ın uyguladığı iddia edilebilir. Lugard söz konusu denetimli-dolaylı sistem aracılığıyla Nijerya'nın kuzeyinde hüküm süren Sokoto Devletini hedef almıştır. Sömürge öncesi dönemde ya da İngiltere egemenliği öncesinde bölgedeki en büyük güçlerden biri Fulani halkı tarafından kurulan Sokoto Devleti idi. Bu devlet, gelişmiş bir yönetim sistemine ve şeriata dayalı yerleşmiş bir hukuk sistemine sahipti. Bu durum Lugard tarafından bilindiği için önce doğrudan bir müdahale yöntemi yerine denetimli-dolaylı yönetim sistemiyle adım adım kendi sistemlerini bölgeye yerleştirmeye ve sonrasında da bölgede egemenlik tesis etmeye çalışmıştır (Apata, 1990, s. 145-148).

İngiltere, denetimli-dolaylı yönetim sistemiyle önce kabile şeflerine ve yerli aydınlara söz hakkı tanımıştır. Yerlilerle iyi geçinmeye ve iş birliği içerisinde olmaya özen göstermiştir. Bu denetimli-dolaylı yönetim sistemini kâşiflerle başlatan İngiltere, sonrasında önemli bir sömürü politikası yürüten Rhodes ile de devam ettirmiştir. Aslında Rhodes'in girişimleri sonucunda İngiltere'nin egemenliği geniş bir bölgede tesis edilmiştir. Yerlilerle denetimli-dolaylı ilişkiler kuran Lugard, yerlilerden oluşan bir idari kadronun ortaya çıkmasına öncelik vermiştir. Bu idari yapılanma ise İngiliz Kabinesine üye olan sömürge sekreteri sıfatıyla İngiliz Sömürge Bürosu'na kayıtlı valiler tarafından idare edilmiştir (Khapoya, 2012, s. 118). Yerlilerden oluşan idari kadronun/yapılanmanın başında ise yine yerlilerden seçilen bir şef bulunmuştur. Şef seçimi de yerli halkın kendi geleneksel yöntemleri dikkate alınarak uygulanmış ve yine geleneksel yöntemlerine uygun bir demokratik konsey oluşturularak bölgede denetimli-dolaylı yönetim sisteminin yerleştirilmesine özen gösterilmiştir. Ancak seçilen şef her ne kadar yerliler tarafından seçilmiş olsa da İngiltere'nin siyasi ve iktisadi çıkarlarına ters düşen faaliyetlerde bulunduğu takdirde sömürge yönetimi

⁹ Rodezya ismi daha sonra Kuzey Rodezya (Zambiya) ve Güney Rodezya (Zimbabve) ile Nyasaland (Malavi) birleştirilerek 'Rodezya-Nyasaland Federasyonu' olmuştur.

¹⁰ ___ *The British South Africa Company: Historical Catalogue & Souvenir of Rhodesia, Empire Exhibition, Johannesburg*, 936-37, <http://bsac.greatnorthroad.org/bsac.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.09.2024).

tarafından bu duruma müdahale edilebilmiş ve yeniden bir seçim yapılmasına karar verilebilmiştir (Crowder, 1964, s. 197-200).

İngiliz sömürge memurlarının sömürge bölgelerinde uzun süre bulunma ve yerli dili öğrenme zorunlulukları vardı. Aynı zamanda İngilizler Afrikalılara, özellikle de merkezi sömürge yönetimi memurları seviyesinde eğitim verilmesi için çabalamış, bir Avrupalı Afrikalı sınıfının kurulması için cesaretlendirmiştir (Crowder, 1964, s. 205). İngilizler tarafından yapılan bu teşvik İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz sömürgeciliğine karşı bir bağımsızlık mücadelesine dönüşmüştür. Sömürge yönetiminde istihdam edilmek için eğitilen Afrikalı bu bireyler de bu bağımsızlık mücadelesinin öncüleri olmuştur (Oran, 1997, s. 115).

Denetimli-dolaylı yönetim sistemi, İngiltere'nin Afrika'da uzun vadede yer almasına olanak tanımıştır. Zira sistemin mümkün olan her yerde Afrika yönetim sistemleriyle harmanlanması ise İngiltere'nin kıtada yer alması açısından hem önemli bir süreç olmuş hem de maddi avantajlar sağlamıştır. Çünkü bu sistemle tüm işleyiş sadece İngiltere'ye yüklenmemiştir hem yönetim yükünün az olmasına hem de az maliyetle yönetimin içinde ve kıtada yer almasına fırsat vermiştir. Daha da önemlisi ise İngiltere misyonlarının yerli halk nezdinde sosyokültürel bir fetih ya da işgal olmadığı izleniminin verilmesini sağlamış, bu yönüyle de adım adım sömürdükleri bölgelerin moderniteye doğru gitmelerinin yolunu açan bir sistemin oluşmasını ve kendi sömürge yönetimlerini genişletmede başarılı bir strateji izledikleri görülmüştür. Zira 19. yüzyılda çok iyi işleyen bu sistem 20. yüzyılın başlarından itibaren bilhassa Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasıyla birlikte giderek etkisi azalmış ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan sömürgelelerde bağımsızlık hareketleri süreciyle de yerini emperyalizm olgusuna bırakmıştır (Gilbert-Reynolds, 2016, s. 489).

Sonuç

Sömürgeciliğin yoğun bir şekilde etkisini gösterdiği yüzyıllardan biri 19. yüzyıldır. Bu yüzyılın sonlarında toplanan Berlin Batı Afrika Konferansı, önce Afrika kıtasının coğrafyasını sonra kıta üzerinde yaşayan halkların sosyokültürel değerlerini ve ekopolitik sistemlerini olumsuz bir şekilde derinden etkilemiştir. Söz konusu konferansta yer alan sömürgeci güçlerin neredeyse tümü kendilerine pay edilen alanları ya hiç görmemişlerdir ya da bildikleri halde hiç ayak basmamışlardır. Bu bölgelerde hangi etnik kökenden halkların yaşadıklarını, hangi yerel veya kutsal dine inandıklarını, ne gibi gelenek ve göreneklere sahip olduklarını bilmeden bu bölgelerin sahipleri olmuşlardır. Bu bilinmezlik doğrultusunda başlatılan sömürgecilik faaliyetlerinin sonuçları da Afrikalılar açısından çok ağır olmuştur.

Sömürgeci güçler konferansta imzaladıkları anlaşmalarla sınırları diledikleri gibi değiştirmişler ve kendilerinin 'böl ve yönet' politikasına uygun bir duruma getirmişlerdir. Bu süreçte dilleri ve dinleri birbiriyle farklı ve belki de savaş halinde olan uluslar, kabileler bir arada yaşamaya, dilleri ve dinleri aynı olanlar ise ayrı yaşamaya zorlanmıştır. Sokoto Devleti'nin olduğu bölge ile bu devletin güneyinde yer alan sınırlar, o dönem İngiliz ordusunda görevli Lugard tarafından denetimli-dolaylı yönetim sistemi uyarınca birleştirilme süreci başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Birleştirilen bu topraklara Lugard'ın, gazeteci eşi Lady Lugard Nijerya ismini vermiştir. Yeni kurulan Nijerya'nın kuzey bölgesinde dini olarak çoğunluğunu Müslümanlar oluştururken güney bölgesinde ise daha çok Hristiyanlar ve yerel dinlere inanan toplumlar oluşturmuştur. Etnik olarak ise Nijerya sınırlarında iki yüzden fazla etnik kökenli topluluk oluşmuş oluyordu. Hem dini hem de etnik kökeni dikkate alınmayan toplulukların tek bir çatı altında daha önce hiç duymadıkları ve görmedikleri yabancı kültürlerle bir arada yaşamaya zorlanmıştır. Bu durum aslında sömürgeciliğin örtülü bir "soykırım" stratejisini oluşturduğu ileri sürülebilir. Nijerya özelinden hareketle Afrika'nın neredeyse tüm devletlerinde bu durum söz konusudur.

İngiltere'nin denetimli-dolaylı yönetim stratejisinde idari, adli ve askeri yapılar oluşturulurken, bir arada yaşamaya zorlanan kabilelerin bazılarında iktidardan pay verilirken diğerleri tamamen dışlanmıştır. İktidar ve kaynak paylaşımındaki bu adaletsizlik ve ayrımcılık sadece sömürgeci güçler ve yerliler arasında değil; aynı zamanda yerliler arasında da anlaşmazlıkların ve çatışmaların çıkmasına neden olmuştur. İngiltere, dini ve kabile kimliklerini ön plana çıkararak ülke içindeki halkların sömürge yönetimine karşı birleşmelerini engellemeye çalışmıştır. Başka bir ifadeyle 'böl ve yönet' stratejisi ile sömürge halklarını dindirmeyi, parçalamayı ve kendine muhtaç etmeyi sağlamıştır.

İngiliz sömürgelelerdeki bu kabilecilik anlayışı, bağımsızlıklarından sonra bile Afrika devletlerinin siyasi, sosyokültürel ve ekonomik hayatını şekillendiren en önemli ideolojydü. Bağımsızlığı destekleyen siyasi partiler ve bağımsızlıktan sonra yeni devleti yönetmek için öne çıkan siyasi kadronun geneli belirli bir ırk ya da kabilenin temsilcisi oldu. Bu da birleşmiş bir ulus bilincinin önündeki en büyük engel olarak varlığını hala devam ettirmektedir. Günümüze taşınan bu anlayış, kabileler arası çatışmalar, iç savaş ve kimi yerlerde soykırıma varan faaliyetlerin gerçekleşmesinin en önemli sebebidir.

Yazar Katkıları: Fikir-C.D.; Tasarım- C.D.; Denetleme- C.D.; Kaynaklar- C.D.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- C.D.; Analiz ve/ veya Yorum- C.D.; Literatür Taraması- C.D.; Yazıyı Yazan- C.D.; Eleştirel İnceleme- C.D.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept - C.D.; Design- C.D.; Supervision- C.D.; Resources- C.D.; Data Collection and/or Processing- C.D.; Analysis and/or Interpretation- C.D.; Literature Search- C.D.; Writing Manuscript- C.D.; Critical Review- C.D.; Other- C.D.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Akalın, D., & Çelik, C. (2003). XIX. yüzyılda Doğu Akdeniz’de İngiliz-Fransız rekabeti ve Osmanlı Devleti. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), 21–45.
- Akalın, D. (2017). İngiltere’nin Imperial British East Africa Company’dan Uganda’yı alması ve Osmanlı Devleti’nin bölgeye bakışı (1887-1894). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36(62), 133–172.
- Apata, Z. O. (1990). Lugard and the creation of provincial administration in Northern Nigeria 1900–1918. *African Study Monographs*, 11(3), 143–152.
- Arnold, D. (1995). *Coğrafi keşifler tarihi* (O. Bahadır, Çev.). Alan Yayıncılık.
- Ataöv, T. (2010). *Emperyalizmin Afrika sömürüsü*. İleri Yayınları.
- Başkaya, F. (2010). *Sömürgecilik, emperyalizm, küreselleşme*. Maki Basın Yayınları.
- Betts, R. F., & Asiwaju, M. (1985). Methods and institutions of European domination. In A. Adu Boahen (Ed.), *General history of Africa VII: Africa under colonial domination 1880–1935* (pp. 312–345). UNESCO Publishing.
- Buchanan, D. S. (1997). *The British invasion of Egypt and the political press, 1882* (Unpublished Master’s thesis). University of Texas Tech.
- Burbank, J., & Cooper, F. (2011). *İmparatorluklar tarihi: Farklılıkların yönetimi ve egemenlik* (A. A. Çağlayan, Çev.). İnkılap Kitabevi.
- Chomsky, N. (2001). *Sömürgecilikten küreselleşmeye* (M. E. Sakınç, Çev.). Ütopya Yayınevi.
- Crowder, M. (1964). Indirect rule—French and British style. *Africa*, 34(3), 197–205. <https://doi.org/10.2307/1158021>
- Daban, C. (2017). *Dekolonizasyon süreci ve sonrası Afrika*. Açılım Kitabevi.
- Devisse, J., & Labib, S. (1984). Africa in inter-continental relations. In D. T. Niane (Ed.), *General history of Africa IV: Africa from the twelfth to the sixteenth century* (pp. 346–389). UNESCO Publishing.
- Easterly, W. (2000). *The white man’s burden*. The Penguins Press.
- Ferro, M. (2011). *Sömürgecilik tarihi: Fetihlerden bağımsızlığa, 13. yüzyıl–20. yüzyıl* (M. Cedden, Çev.). İmge Kitabevi.
- Gerring, J., Ziblatt, D., Van Gorp, J., & Arévalo, J. (2011). An institutional theory of direct and indirect rule. *World Politics*, 63(3), 377–433. <https://doi.org/10.1017/S0043887111000104>
- Gilbert, E., & Reynolds, J. T. (2016). *Dünya tarihinde Afrika: Tarihöncesinden günümüze* (A. Demirkaya, Çev.). Küre Yayınları.
- Gueye, M., & Boahen, A. A. (1985). African initiatives and resistance in West Africa, 1880–1914. In A. Adu Boahen (Ed.), *General history of Africa VII: Africa under colonial domination 1880–1935* (pp. 214–261). UNESCO Publishing.
- Hazar, N. (2009). *Uluslararası politika ve uygarlıklar*. USAK Yayınları.
- Johnston, H. A. S. (2008). *Nijerya’da etnik ve dini çatışma* (K. Özköse, Çev.). Ensar Yayınları.
- Kaniki, M. H. Y. (1985). The colonial economy: The former British zones. In A. Adu Boahen (Ed.), *General history of Africa VII: Africa under colonial domination 1880–1935* (pp. 179–212). UNESCO Publishing.
- Khapoya, V. B. (2012). Colonialism and the Africa experience. In *Africa Experience*. https://catalogue.pearsoned.ca/assets/hip/us/hip_us_pearsonhighered/samplechapter/0205851711.pdf
- Loomba, A. (1998). *Kolonyalizm–Postkolonyalizm* (M. Küçük, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Luraghi, R. (2000). *Sömürgecilik tarihi* (H. İnal, Çev.). E Yayınları.
- Magdoff, H. (2005). *Sömürgesiz emperyalizm* (Ç. Çıdanlı, Çev.). Devin Yayınları.
- Magdoff, H. (2006). *Sömürgecilikten günümüze emperyalizm* (E. Usta, Çev.). Kalkedon Yayınları.
- Mazrui, A. A. (1993). Introduction. In A. A. Mazrui & C. Wondji (Eds.), *General history of Africa VIII: Africa since 1935* (pp. 1–8). UNESCO Publishing.
- Memmi, A. (2014). *Sömürgecinin ve sömürgeleştirilenin portresi* (Ş. Süer, Çev.). Versus Kitap Yayınları.
- Oran, B. (1997). *Az gelişmiş ülke milliyetçiliği: Kara Afrika modeli*. Bilgi Yayınevi.
- Özdağ, A. (2017). Doğu Afrika’da İngiliz emperyalizmi: İngiltere’nin Sudan’ı işgali (1896–1898). *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 42, 117–148.
- Özköse, K. (2004). *Sufi davet’ten devlete: Osman B. Fudi ve Sokoto Halifeligi*. Gelenek Yayıncılık.
- Park, M. (2017). *Afrika’nın derinliğine yolculuk: 1795–1797* (H. Birsal, Çev.). IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Petitjean, P. (2005). Science and the “civilizing mission”: France and the colonial enterprise. In B. Stutchey (Ed.), *Science across the European empires: 1800–1950* (pp. 45–67). Oxford University Press.
- Roberts, J. M. (2014). *Kısa dünya tarihi* (M. T. Akad, Çev.). İnkılap Kitabevi.
- Rodney, W. (2013). *Avrupa Afrika’yı nasıl geri bıraktı* (H. Osmanağaoğlu, Çev.). Dipnot Yayınları.
- Sanders, J. (1979). The expansion of the Fante and the emergence of Asante in the eighteenth century. *The Journal of African History*, 20(3), 349–364. <https://doi.org/10.1017/S0021853700017357>

- Sylvester, O. A., & Okpanachi, A. I. (2014). Decolonization in Africa and Pan-Africanism. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), 7–31.
- Tamçelik, S. (2017). İngiltere'nin Afrika politikası. In H. Çomak et al. (Eds.), *Afrika politikası: 21. yüzyılda güvenlik, refah ve demokrasi arayışı* (pp. 57–75). Beta Yayınları.
- Temizsu, H. (2023). İngiliz emperyalizmini tarihsel bağlamda yeniden düşünmek. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25, 29–46. <https://doi.org/10.29029/busbed.1123911>
- Topuz, H. (1971). *Kara Afrika: Bir kıtanın dünü, bugünü ve yarını*. Milliyet Yayınları.
- Voll, J. (1979). The Sudanese Mahdi: Frontier fundamentalist. *International Journal of Middle East Studies*, 10(2), 145–166. <https://www.jstor.org/stable/162124>
- Watts, C. P. (2007). Pax Britannica. In C. C. Hodge (Ed.), *Encyclopaedia of the Age of Imperialism 1800–1914* (Vol. 2, pp. 423–430). Greenwood Press.
- Williams, E. (2014). *Kapitalizm ve kölelik* (A. Tarar, Çev.). Dipnot Yayınları.
- Woodruff, W. (2002). *Modern dünya tarihi* (H. & A. Vardar, Çev.). Pozitif Yayınları.
- Ki-Zerbo, J. (1981). General introduction. In J. Ki-Zerbo (Ed.), *General history of Africa I: Methodology and African prehistory* (pp. 1–18). UNESCO Publishing.
- The British South Africa Company. (1936–1937). *Historical catalogue & souvenir of Rhodesia: Empire exhibition*. <http://bsac.greatnorthroad.org/bsac.pdf>

Extended Abstract

The study entitled 'The Role of England in 19th Century Colonial Activities: The Case of the African Continent' focuses mainly on England's colonial activities and policies on the African continent. England's interest in the continent began to be institutionalized first through explorers and then through both missionaries and concession companies. The role and influence of explorers in the spread of England's colonialism initiated on the continent has been great. The explorers, who spent their lives researching the cultures and geographies of unfamiliar lands outside their own countries and the societies living in these lands, reported these researches to the governments of their own countries. In this situation, it was observed that England expanded its colonial activities and tried to enter the interior of the continent. Of course, Britain did not begin its colonial activities with only explorers, missionaries and concession companies, but it was through these three groups that it was able to expand its colonial activities. The main purpose of Britain's colonial activities was both to gain territory outside its borders and to have colonies, and to gain valuable raw material resources within the borders it colonized. It aimed to become an economically strong empire by moving the resources obtained to the Centre of England and to prove that it was a strong empire in the colonial race. The scope of the study is limited to the 19th century. The reason for limiting it to this century is that it was a century in which British colonialism was at its height. As a matter of fact, 19th-century England's colonialism history has been called 'the empire on which the sun does not set'. However, while researching this century, the study was not limited to this century in a narrow sense. It has also written the historical background of 19th century colonialism. A qualitative method was used to write the study. Mainly articles, books, internet sources, and book chapters were utilized. The method of England colonialism, which is the focus of this study, has also been highlighted. The method followed by England in the field of colonialism: It has been determined that first applied a 'controlled-indirect management system' and then a 'direct intervention management system' and a 'divide and rule' strategy with the notes of explorers, the activities of missionaries, and the assets of concessionary companies. England's colonialism policy in Africa was more developmental and moderate compared to other colonizers. Although a moderate policy was followed, this does not justify England's colonialism. France recognized the peoples of its colonial territories as French citizens without discrimination. It therefore ensured that they had the rights of French citizens. However, in the sociocultural context, it followed a strict policy of interfering in the religion, language and living spaces of the colonial peoples. The aim was to bring almost all of the colonies' natural resources to France, leaving the people financially poor and deprived of products and raw materials. The Belgian policy in the Congo will never be forgotten. The extent to which their policies in the Congo and Rwanda were genocide is well known. Germany, which was in Africa for a very short time, also had a strict colonialism policy. It has played a role in the division of the peoples by making them offend each other and fueling conflicts and fights between tribes. The most brutal and bloody acts were seen in Portuguese colonialism policies. It carried out negative activities such as leaving the colonial peoples uneducated, taking away all underground and above-ground resources in the colonies until they were destroyed, and implementing a strict dictatorship system. In short, the colonialism policy implemented by England also caused serious damage to Africa and its peoples; however, it carried out a more moderate policy compared to other colonialists.

Sovyetler Birliği Açısından Arap-İsrail Anlaşmazlığı

The Arab-Israeli Conflict from the Soviet Union's Perspective

Mehmet Erkan KILLIOĞLU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi,
Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Çanakkale, Türkiye

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Birleşmiş Milletler (BM), öncelikli konuları arasına girmesi sebebiyle, Filistin'deki İngiliz İdaresinin durumunu tartışmak üzere toplanmıştır. Yapılan toplantı sonrasında İngiltere, bölgedeki idaresini sonlandırma kararı almış ve bölgenin İsrail ve Filistin adı altında kurulacak iki devlet arasında pay edilmesini öngören Taksim Planı kabul edilmiştir. Filistin'deki Yahudiler bu gelişmeyi memnuniyetle karşılarken, Araplar ise bu duruma karşı çıkmış ve kabul etmemiştir. Zira Arap yönetimleri, nüfus çoğunluğunun Araplardan yana olduğu Filistin'de, azınlık durumundaki Yahudilerin ayrı devlet kurmasının kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir. Ancak 1948 yılı Mayıs ayında Yahudiler Filistin'de, İsrail adı altında bir devlet kurduklarını ilan etmişlerdir. Bu ilan üzerine Arap-İsrail anlaşmazlığı ve ilk Arap-İsrail Savaşı da resmen başlamıştır. Ortaya çıkan bu anlaşmazlık ve neden olduğu savaşlar 20'inci yüzyılın ikinci yarısında bölgeyi ve dünya siyasetini şekillendirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde dünyanın iki büyük devlet ve İkinci Dünya Savaşı'nın da galipleri arasında olan ABD ve Sovyetler Birliği arasında rakip kamplara ayrılması Ortadoğu'yu ve Arap-İsrail anlaşmazlığını da etkilemiştir. ABD ve Sovyetler Birliği ile onların müttefikleri olan devletler arasında başlayan ve Soğuk Savaş adı verilen rekabet ve gerginlik bölgeye de taşınmıştır. Bunun sonucunda iki büyük devlet Arap-İsrail anlaşmazlığında da taraf olmak durumunda kalmıştır. Bu rekabette Araplara destek vermesine rağmen Sovyetler Birliği yönetimi, İsrail'i yok etmenin Arap-İsrail anlaşmazlığının tek çözüm yolu olduğu düşünmemiştir. Ancak Araplar arasında dillendirilen bu söyleme itiraz da edilmemiştir zira mevcut durum Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da varlık göstermesi ve etkin olmasını kolaylaştırmıştır. İşte bu çalışmada bu anlaşmazlık ve Sovyetler Birliği'nin bu anlaşmazlığa yönelik tutumu ve dâhli mercek altına alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sovyetler Birliği, ABD, Soğuk Savaş, Arap-İsrail Anlaşmazlığı, 1967 Altı Gün Savaşı, 1973 Ramazan/Yom Kippur Savaşı

ABSTRACT

After the Second World War, the United Nations (UN) convened to discuss the situation of the British Administration in Palestine. After the meeting, Britain decided to end its rule in the region and the Partition Plan, which envisaged dividing the region between two states to be established under the name of Israel and Palestine, was accepted. While the Jews in Palestine welcomed this development, the Arabs opposed this situation. The Arab leaders stated that it was unacceptable to established them a sovereign state in Palestine, because the Jews are a minority. However, in May 1948, the Jews declared independence. With this declaration, the Arab-Israeli conflict and the first Arab-Israeli War officially began. This resulting conflict and the wars it caused shaped the region and world politics in the second half of the 20th century. In the post-World War II period, the world divided into two rival camps between the United States and the Soviet Union, two great powers and the winners of the Second World War. The rivalry and tension called the Cold War, which started between the USA and the Soviet Union and their allies, also affected the region. As a result, the two great powers had to take sides in the Arab-Israeli conflict. In this study, Soviet Union's the attitudes and involvement towards this dispute will be critized.

Keywords: Soviet Union, USA, Cold War, Arab-Israeli Conflict, Six Days War of 1967, Ramadan/Yom Kippur War of 1973

Geliş Tarihi/Received 25.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted Yayın 29.12.2024
Tarihi/Publication Date 30.12.2024

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
Mehmet Erkan Killioğlu

E-mail: mehmeterkan@comu.edu.tr

Cite this article

Killioğlu, M. E. (2024). The Arab-Israeli Conflict from the Soviet Union's Perspective. *Journal of International Relations Studies*, 4(2), 108-124.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

29 Kasım 1947'de yeni kurulan Birleşmiş Milletler (BM), Filistin'deki İngiliz Manda İdaresi'nin durumunu tartışmak üzere toplanmıştır. Toplantı sonrasında İngiltere, bölgedeki idaresini sonlandırma kararı almış ve bölgenin Arap ve Yahudi devleti adı altında kurulacak iki devlet arasında pay edilmesini, Kudüs'ün ise özel bir uluslararası rejime tabi olmasını öngören Taksim Planı kabul edilmiştir (Bileydi Koç, 2006: 56-57). Filistin'deki Yahudiler bu gelişmeyi memnuniyetle karşılarken, Araplar ise bu duruma karşı çıkmış ve kabul etmemiştir. Zira Arap yönetimleri, nüfusun büyük kısmını Arapların oluşturduğu bir bölgede kendilerine sınırların dayatılmasının kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir (Louis ve Shlaim, 2012, s. 3). Bunu takiben 1948 yılı Mayıs ayında Filistin'deki Yahudilerin İsrail adı altında bir devlet kurduklarını ilan etmelerinin akabinde Arap-İsrail anlaşmazlığı ve ilk Arap-İsrail Savaşı da resmen başlamıştır. Ortaya çıkan bu anlaşmazlık ve neden olduğu savaşlar 20'inci yüzyılın ikinci yarısında bölgenin kendisini ve dünya siyasetini derinden etkilemiştir. Bu dönemde dünyanın iki büyük devlet ve İkinci Dünya Savaşı'nın da galipleri arasında olan ABD ve Sovyetler Birliği arasında rakip kamplara ayrılması Ortadoğu'yu ve Arap-İsrail anlaşmazlığını da etkilemiş, iki devlet arasındaki Soğuk Savaş adı verilen rekabet ve gerginlik bölgeye de taşınmıştır. Bunun sonucunda iki büyük devlet Arap-İsrail anlaşmazlığında da taraf olmak durumunda kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına kadar geçen dönemde Arap-İsrail anlaşmazlığı, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabet alanlarından biri olmuştur. Bu dönemde ABD'li siyaset yapıcılarının görüşüne göre Sovyetler Birliği, ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerinin Ortadoğu'daki etkisini kırmak veya yok etmek için sıklıkla Arap-İsrail anlaşmazlığını kullanmaya çalışmıştır (Slater, 1990/1991, s. 557). Bu yüzden bölgedeki Sovyetler Birliği etkisi ve fiili varlığı, Batı dünyası tarafından anlaşmazlığın makul ve her iki tarafın da kabul edebileceği bir çözüme ulaşmasına en büyük engel olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden ABD, Sovyetler Birliği'nden gelen ve Ortadoğu'daki sorunlara çözüm amaçlı olduğu iddia edilen önerilerin neredeyse tamamına muhalif olmuş ve Sovyetler Birliği'ni diplomatik girişimlerden dışlamaya çalışmıştır. Bu olaylar ve girişimlere verilebilecek en önemli örnekler 1967 Altı Gün Savaşı ve 1973 Ramazan/Yom Kippur Savaşı ile 1967-1970 yılları arasında cereyan eden Yıpratma Savaşı'dır (Rizvi, 1989, s. 22-24; Kochavi, 2024, s. 223-248). ABD'nin bu politikası kısmen de başarılı olmuş ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkisi sınırlandırılmıştır. Aynı tutumu Sovyetler Birliği de ABD'ye karşı sergilemiştir.

Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği, önemli doğal kaynakları ve stratejik konumu sebebiyle aralarındaki rekabeti Ortadoğu'ya da taşımış ve bu bölgede de kıyasıya rekabete girmişlerdir. Bu rekabeti şiddetlendiren ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki mevcudiyet talebinin arkasında yatan temel sebep Batılı devletleri Ortadoğu enerji kaynakları ve bu kaynakların kontrolünden uzaklaştırmak ve bölgeden geçen ulaşım hatlarının denetimini eline geçirmekle sınırlı değildir. Bu sayılanlara ek olarak Sovyetler Birliği bölgedeki mevcudiyetini sağlam temellere dayanmasını istemiş ve bu sebeple bölge ülkeleri nezdinde etki tesis etmeye de çalışmıştır. Bu yüzden başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler bölgedeki Sovyet varlığını kendileri ve çıkarları açısından bir tehdit olarak görmüşlerdir. Bu sebeple Sovyetler Birliğinin faaliyetlerini sabote etmeye ve Ortadoğu'da etkili olmalarını önlemeye gayret göstermişlerdir (Freedman, 1987, s. 170). Bu da taraflar arasındaki rekabeti arttırmıştır. Ancak bu rekabet her zaman kesintisiz bir güç yarışı şeklinde cereyan etmemiştir. Bu duruma en güzel örnek BM'de kabul edilen Filistin paylaşım planıdır. Sovyetler Birliği, 1947 yılında BM'de İsrail kuruluşuna destek vermiştir. Bu dönemde Sovyetler Birliği Siyonist söylemle de yakından ilgilenmiştir (Krammer, 1973, s. 103). Zira Sovyet yönetimi, ABD'deki Yahudi nüfusun lobi faaliyetleri ve siyasi nüfuzunun etkisi ile ülke yönetimini etkileyeceğini ve İsrail'in tanınmasını sağlayacağını öngörmüştür. Bu noktada İsrail'in tarafsızlığını sağlamak ve Batı dünyası ile yakınlaşmasını önlemek için Sovyetler Birliği, İsrail'i tanımıştır. Sovyetler Birliği, İsrail'i kendi yanına çekme adına Çekoslovakya üzerinden ülkeye silah temin etmiştir. Ancak yine de İsrail'in Batı ile yakınlaşmasına engel olamamıştır (Krammer, 1973, s. 107-108).

İsrail ve Ortadoğu konusunda rekabet halinde olan ABD ve Sovyetler Birliği, 1956 Süveyş Krizi'nde Ortadoğu'daki dengenin tamamen bozulmaması için Fransa-İngiltere-İsrail grubuna karşı denge kurmaya çalışmıştır (Cohen, 1990, s. 199-222; Gerges, 1994, s. 64-71; Ovendale, 1996, s. 140-177; Sayıgı ve Shlaim, 1997, s. 156-185; McNamara, 2003, 207-239; Petersen, 2006, s. 1-19 ve 60-92; Smith, 2012, s. 42-66; Doran, 2016, s. 186-214). Bu kapsamda dönemin ABD Başkanı Eisenhower, İsrail'i Mısır'a saldırmaması için açıktan uyarmıştır (Giancola, 2013, s. 21). İki devlet ayrıca bir sonuca ulaşmayacağını farkında olmalarına rağmen karşılıklı görüşmelerde bulunmuştur zira taraflar bu görüşmelerin, özellikle sıkıntılı konularda kendilerini istemedikleri bir doğrudan çatışmaya girmekten koruduğunu da görmüştür (Suri, 2003, s. 245-259; Daigle, 2012, s. 19-25; Tudda, 2015, s. 67-93; Jackson, 2019/2020, s. 129-162). Bu yüzden bu yöntem tüm Soğuk Savaş dönemi boyunca uygulanmıştır. 1970'li yıllardan itibaren, özellikle de Yom Kippur Savaşı'ndaki kısmi başarıdan sonra, Arap dünyasının önemli ülkelerinden ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden birisi olan Mısır, Sovyetler Birliği ile arasına mesafe koymaya başlamıştır (O'Ballance, 1997). Mısır'ın bu tutumu Sovyetler Birliği'ni Ortadoğu'da askeri ve diplomatik alanda yalnızlaştırmıştır. Bu durum 1978 yılında imzalanan Camp David Antlaşması ile tescil edilmiştir. Ancak ABD, Sovyetler

Birliği'nin Arap-İsrail çatışmasındaki niyeti ve amaçlarını yanlış yorumlamıştır.

ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerinden birisi olarak İngiltere'nin dünya siyasetindeki yeri ve hâkim konumunu almaya istekli olmuş, bu kapsamda özgür dünyanın savunucusu ve Batı dünyasının lideri olma iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Karşısına ise bir diğer galip devlet olan Sovyetler Birliği rakip olarak çıkmıştır. Hâkim güç olma iddiasında bulunan bu iki devlet arasında ortaya çıkan rekabet ise her geçen gün artmış, önce Avrupa'da daha sonra da Ortadoğu'da varlığını hissettirmiştir. Bu durumu normal karşılamak icap eder zira dönemin ABD Başkanı D. Eisenhower, Ortadoğu'yu dünya üzerindeki en önemli stratejik bölge olarak nitelendirmiştir. Oysa aynı dönemde Sovyetler Birliği açısından Ortadoğu öncelik sıralamasında en başta gelmemektedir. Sovyetler açısından öncelikli odaklanması gereken bölgeler, ülkenin sınır komşusu olan Avrupa ve Uzakdoğu olmuştur (Campbell, 1972, s. 127). Ortadoğu bölgesi ülkenin bölgeler arası öncelik sıralamasında en sırada yer almamıştır (Freedman, 1987, s. 176-177).

ABD, kendisi açısından önemli bir bölge olan Ortadoğu ile ilgili Sovyet yaklaşımlarını doğru değerlendiremediği için bu bölgede Sovyet etkisi ve varlığını istememiş, bölgedeki Sovyet varlığını Batı dünyasının güvenliği ve istikrarına doğrudan bir tehdit olarak görmüştür. Bu durum Ortadoğu enerji kaynakları ve ulaşım yolları sebebiyle daha da belirgin ve kritik bir hale gelmiştir. Yukarıda sayılanlar sebebiyle ABD'nin bakış açısından özgür dünyanın ayrılmaz bir parçası olan Ortadoğu'da Sovyet etkisinin tesisinin önlenmesi hayati önemde olmuş, Sovyetlerin girişimleri de saldırganlık ve yayılcılık olarak okunmuştur. Oysa Sovyetler Birliği de ABD'ye benzer saiklerle harekete geçmiştir. Güneye doğru yayılmayı ve Akdeniz'e inmeyi öngören geleneksel Rus politikası sebebiyle Rus devleti 200 yıldan fazla bir süre Osmanlı Devleti ile savaşmıştır. Bu politika Sovyetler Birliğine de miras kalmıştır. Bu politika ve ona dayanılarak geliştirilen stratejiler savunma amaçlı yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Politikanın temel amaçlarından birisi Akdeniz'deki ticaret yollarına kesintisi bir erişim olduğu kadar Rus topraklarına güneyden gelebilecek bir saldırının Rus topraklarına ulaşmadan Akdeniz'de karşılanmasını da amaçlamıştır (Kılıoğlu, 2023, s. 480-499). Bu kapsamda Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde askeri ve siyasi güç ve etkisini komşu ülkeler ve bölgelere taşımış, özellikle Doğu Avrupa'da yaptığını Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da da tekrar etmeyi denemiştir fakat Batı dünyasından gelen şiddetli tepki üzerine daha ileri gitmemiş ve Ortadoğu için Batı ile bir savaşı göze almamıştır (Campbell, 1972, s. 127). Bunun yerine Sovyetler Birliği dolaylı bir tutum izlemeyi tercih etmiş ve Batı dünyası ile doğrudan karşı karşıya gelmemeye çalışmıştır. Bu kapsamda izlenen dolaylı tutumun sahaya yansımaları bölge ülkeleri arasından kendine sadık kalacak müttefikler aramak ve olası müttefikleri kendi ile işbirliğine ikna etmek için askeri yardımda bulunmak şeklinde olmuştur. Askeri yardımı çoğunlukla ekonomik yardım seçeneği takip etmiştir (Freedman, 1987, s. 177).

Ancak başta ABD olmak üzere Batı dünyası, Sovyetlerin bu savunma odaklı yaklaşımını yayılcılık isteği olarak değerlendirmeye devam etmiştir (Freedman, 1987, s. 176-177). Yanlış anlaşılma da bu noktada ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın kapsamını da bu yanlış anlaşılma yüzünden takınılan tavır ve tutumlar sonucunda Soğuk Savaş'ın ve ülkeler arasındaki rekabetin şiddetlenmesi oluşturmaktadır. Yine bu hatalı yorumlamalar iki blok, birkaç defa savaşın eğişinden dönmüştür. Tüm bunlar yüzünden Arap-İsrail anlaşmazlığı daha da karmaşık bir hal almıştır. Bu noktada ortaya çıkan soru, Sovyetler Birliği'nin gerçekten Batı dünyasını tamamen Ortadoğu'dan tasfiyesine mi odaklanmış olduğudur? Yoksa makul bir çözüme de ikna olabilir miydi? Çalışmanın aydınlatmaya çalışacağı noktalardan biri de bu sorular olacaktır. Zira özellikle 1960'lı yıllarda Ortadoğu'da, Suriye üzerinden Sovyetler Birliği'nin etkisi oldukça güçlü olmuştur. Bu olaylar dizisinin literatüre eklenen ve ortaya çıkan yeni kaynak, bilgi ve belgelerin analizi ile incelendiği bu çalışmada tarihsel bir yaklaşım takip edilmeye çalışılmış, kronolojik bir anlatım kullanılmıştır. Konu ile ilgili birincil ve ikincil kaynakların bir arada kullanıldığı çalışma ile konunun daha detaylı bir analizi ile mevcut literatüre katkı yanında, araştırmacılara ve konu ile ilgili okuyuculara detaylı bir anlatım sağlayan bir kaynak sunulması çalışmanın amacı olmuştur.

Sovyetler Birliği, Ortadoğu ve Arap-İsrail Anlaşmazlığı

1946-1947 yıllarının ilk başlarındaki dönemde Sovyetler Birliği, Ortadoğu'daki Arap bağımsızlık hareketlerini ve Batılı sömürgeci devletlerin bu bölgeden çekilmesi taleplerini desteklemiştir. Ancak 1947 yılı Mayıs ayında bu durum birden bire değişmiş ve Araplara 30 yıldır desteği bir anda çeken Moskova, Siyonist hareketin Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması talebine desteğini açıklamış ve herkesi şaşırtmıştır (Krammer, 1973, s. 102). Sovyet politikasındaki bu ani değişim merak uyandırmış ve sebepleri sorgulanır hale gelmiştir. Bu noktada daha sonra ortaya çıkan bilgilerin gösterdiği üzere, yaşanan değişiklikte Siyonist Hashomer Hatzair (Genç Muhafızlar) hareketinin kurucuları arasında yer alan Mordechai Oren'in etkisinin olduğu görülmektedir. Oren daha sonra konu ile ilgili olarak yaptığı açıklamalarında Sovyetler Birliği yönetiminin İsrail ile ilgili düşüncelerinden 1944 yılından beri haberdar olduklarını söylemiştir. Bu bilgiye Sovyetler Birliği'nin Londra Büyükelçisi Fedor Gusev vasıtasıyla vakıf olduklarını ve planlarını bu bilgiye göre yaptıklarını, 1947 yılında ABD'nin İsrail'i tanımasına rağmen silah ambargosu uygulayacağını ilan etmesi de üzerine silah temini için Sovyetler Birliği ile ilişkilerin hızla değiştiğini ifade

etmiştir (Krammer, 1973, s. 105). Oren'e ek olarak o sırada BM'de Jewish Agency'nin temsilcileri olarak bulunan ve daha sonra İsrail Dış İşleri Bakanı olarak görev yapacak olan Moshe Shertok (Sharett), Eliahu Epstein (Elath) ve David Horowitz ve Mapam'ın siyasi sekreteri Natan Peled gibi isimler de gerek ikili ilişkiler gerekse de lobi faaliyetleri ile özellikle büyük devletlerin desteğini sağlamak için çalışmıştır. Yapılan çalışmaların sonucunda ise BM'de 1947 yılında kabul edilen Filistin Taksim Planı kabul edilmiştir. Yine bu noktada Oren, yapılan bu lobi faaliyetlerinin Sovyetler Birliği'nin BM'de yapılan oylamada İsrail lehine oy kullanmasında etkili olduğunu iddia etmiştir (Krammer, 1973, s. 105-106). Bu görüşmelerin hemen hepsinde Yahudi temsilciler Siyonist bir Yahudi Devleti'nin Ortadoğu'da Sovyet çıkarları ile en uyumlu devlet ve müttefik olacağı iddiası gündeme getirilmiştir. O dönemde Sovyetler açısından da Ortadoğu'da potansiyel müttefik olarak Yahudi Devleti de cazip bir seçenek olarak görülmüştür (Krammer, 1973, s. 107). Askeri ve stratejik sebeplere ek olarak, Sovyetler Birliği'nin öncelik sıralamasında o dönemde en üstte yer almayan Ortadoğu'da ortaya çıkan İsrail'in lider kadrosunun sosyalist ağırlıklı düşünce yapısı Sovyetler Birliği'nin Arap-İsrail anlaşmazlığının ilk başlarında İsrail'e olan sempatisinin sebebinde de açıklamaktadır (Zweig, 1969, s. 279-290; Krammer, 1973, s. 108). Tüm bu sayılanlar sebebiyle Sovyet liderliği 1950 yılı başlarına kadar olan dönemde Arap-İsrail anlaşmazlığında İsrail'e daha yakın durmayı tercih etmiştir.

Arap-İsrail anlaşmazlığı konusundaki Sovyet politikasını açıklamaya çalışan iki yaklaşım vardır (Herrmann, 1982, s. 414-470). Bunlardan yaygın kabul gören ve ABD politikalarını da yönlendiren yaklaşım, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da yayılcı amaçlara sahip olduğudur. Daha az kabul gören ikinci yaklaşım ise Sovyet politikalarının aslında savunma amaçlı olduğu yönündedir. Bu noktada ortaya çıkan başka bir soru ise ABD ve Sovyetler Birliği'nin birbirlerinin istek ve taleplerinin dikkate almada daha istekli olması halinde Ortadoğu'da ortaya çıkan durumda bir değişiklik olup olmayacağıdır (Slater, 1990/1991, s. 559). Bu soruya M. Gorbaçov 1987 yılında yaptığı bir konuşmasında açıklık getirmeye çalışmış ve bu türden bir yaklaşım tercih edilmiş olsaydı sonucun her iki taraf için de daha yapıcı olabileceğini iddia etmiştir (Gorbachev, 1987, s. 174).

1970'li yıllardan bu yana hâkim olan görüş Sovyet politikasının yayılcı temelde, ancak ihtiyatlı, pragmatik ve planlı bir yol izlediği yönündedir. Bu görüşe göre Sovyet politikası diğer taraftan da ciddi derecede de reaktiftir (Aspaturian, 1983; Hunter, 1988/1989, s. 3-21). Gerçekte Ortadoğu bölgesine yönelik Sovyet politikası, uzun vadeli ve küresel ölçekte kontrol ve yayılmayı öngören bir dizi Sovyet stratejisinin bir parçasıdır. Bu stratejinin itici gücü devrimci ideolojik söylem ve geleneksel Mesihçi inanışlarla da takviye edilmiş olan Rus emperyalizmidir. Bu noktada Rus Mesihçiliği ve emperyalizminden bahsedildiğinde ilk olarak Çarlık Rusya'sının hâkim olduğu ülkeler ve bölgelerdeki hâkim, rehberlik eden pozisyonu akla getirilmelidir. Bu yaklaşımın ana amacı kontrol altına alınan bölgelerde Rus hâkimiyetini kurumsallaştırmak ve tahkim etmektir. Bu durum Sovyet döneminde de benzer şekilde devam etse de, karşımıza bir nüans farkı çıkmaktadır. Bu da Sovyet Mesihçiliği'nin Batı'daki modellere olan benzerliğidir. Aynı Rus Mesihçiliği'nde olduğu gibi kontrol edilen bölgelerdeki hâkimiyeti pekiştirmeyi amaçlayan yaklaşım buna ek olarak, Dünya'nın geri kalan kısmını da ideolojik olarak dönüştürme ve kendisine benzetme iddiasında olmuştur. Bu duruma en güzel örnek ise eski Varşova Paktı ve Doğu Bloku ülkeleridir. Ayrıca Rus Mesihçiliği'ndeki temel amaç Rus kültürü ve medeniyetinin korunmasıdır. Bu amaçla Rusya bazen kendi özünü korumak adına dünyanın geri kalan kısmından kendisini izole edebilmekte iken aynı durum Sovyetler için vaki değildir (Curanović, 2021).

Özellikle de Sovyetler Birliği'nin güneyini hedef almış ve Çarlık Rusyası'ndan miras kalan ve tarihi olarak devam eden bu politika "Sıcak Denizlere İnme" politikası olarak adlandırılmıştır. Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemde Ortadoğu'da Batılı ülkelere boşalan yeri doldurmaya çalışmıştır. Sovyetler Birliği, Ortadoğu ve sömürgelekten yeni yeni kurtulan çoğu Üçüncü Dünya ülkesinde ortaya çıkan radikal, milliyetçi, emperyalizm ve sömürge karşıtı akımların da yardımı ile bu ülkelerle yakınlaşmıştır. Arap-İsrail anlaşmazlığını da bu kapsamda değerlendiren Sovyetler Birliği, bu sorunu da Ortadoğu'daki etkisini arttırmada kullanılabilecek bir araç olarak görmüştür (Slater, 1990-1991, s. 559).

Sovyetler Birliği'nin nihai amacının Ortadoğu'daki Batı etkisini sonlandırmak olduğu iddia edilebilir. Buna ek olarak Sovyetler Birliği, Batı için hayati önemdeki iletişim, deniz ticaret ve ulaşım hatlarını tehdit edecek NATO'yu kuşatabilecektir. Ayrıca şartların uygun olması durumunda, Ortadoğu petrolünün kontrolünü de ele geçirmeyi tali amaç olarak benimsemiştir. Bu sayede de Batı Avrupa, Japonya ve ABD ciddi bir baskı altına almayı planlamıştır (Hurewitz, 1969; Laqueur, 1969; Johnson, 1971, s. 288; Freedman, 1982; Friedgut, 1984; Ross, 1987; Spiegel, Heller ve Goldberg, 1988; Rubin, 1990). Diğer taraftan Sovyetler, nihai amaçlarına ulaşmada Arap-İsrail anlaşmazlığı ve çatışmasının kendilerine sunduğu fırsatın farkında olmuştur. Bu sayede kendi etkilerini genişletirken Batı'nın kazanımlarını ortadan kaldıracabileceklerini de fark etmişlerdir. Ancak 1967 Altı Gün Savaşı'ndan sonra Araplar ile İsrail arasındaki gerginliklerin tırmanmaya giden yolu açarak ABD ile istenmeyen bir çatışmaya yol açmasından da endişe etmişlerdir. Sovyetler Birliği bu yüzden Ortadoğu'da Batı'nın hayati çıkarlarını doğrudan hedef almaktan kaçınmıştır. Bu noktada Sovyetlerin, Arap-İsrail çatışmasında tercih ettiği senaryo sürüp giden bir

yenişememe hali olmuştur (Kolkowicz, 1973, s. 77-88; Jabber ve Kolkowicz, 1981).

Yukarıda değinilen ikinci görüşün taraftarları ise Sovyetler Birliği'nin temel amacının kendini korumak olduğunu zira Ortadoğu ülkeleri ile 4.000 km'ye yakın kara sınırı olan Sovyetler Birliği'nin bu bölgeden gelecek tehlike ve tehditlere açık olduğunu savunmuşlardır (Evron, 1973; Golan, 1977; Kass, 1978; Tillman, 1982; Breslauer, 1983; Brown, 1984; Macfarlane, 1985, s. 3-30; Karsh, 1985; MacFarlane, 1987a; MacFarlane, 1987b; MacGwire Karsh, 1987; Breslauer, 1990, s. 3-22). Ek olarak Sovyetler Birliği kapitalist bir çevreleme ile de karşı karşıyadır bu da endişelerine katkıda bulunmaktadır (Heikal, 1978, s. 91; George, 1988, s. 552). Bu çevreleme sebebiyle özellikle Karadeniz ve Türk Boğazları yoluyla sıcak denizlere ulaşma imkânının her an kesintiye uğrama ihtimali olmuştur. Yine bu çevreleme sebebiyle Baltık Denizi'nden ve Akdeniz'den geçerek Uzakdoğu'ya giden deniz yolları da tehdit altına düşmektedir (Slater, 1987, s. 105-134). ABD Donanması'nın (uçak gemileri ve nükleer denizaltıları) Akdeniz'deki mevcudiyeti de Sovyetler açısından ciddi bir tehdit unsuru olmuştur. Bu sebepten dolayı Sovyetler Birliği, 1960'lı yılların başlarından itibaren Ortadoğu bölgesinde hava-kara ve deniz üsleri kurma isteğinde ve arayışında olmuştur. Bu talebin sebebi ABD ordusu, hava ve deniz kuvvetlerinin hareketlerini izlemek ve ABD stratejik tehdidini dengeleyebilmektir (Slater, 1990/1991, s. 561). Ayrıca Sovyetler Birliği, bu hamleleri ile ABD ve Batı dünyasına kendilerinin de bir süper güç olduğunu tasdik ettirmeyi de amaçlamıştır (MacFarlane, 1987; Breslauer, 1990, s. 17). Bu yaklaşıma göre Ortadoğu'da Sovyet askeri gücünün mevcudiyeti ABD 6'ncı Filosu'nun sağladığı askeri ve diplomatik etkinin bir benzerini Sovyetlere sağlayacaktır. Bu sayede Sovyetler Birliği, Ortadoğu'da etkisini güçlendirecek, müttefiklerine yönelecek tehditleri caydıracak, bölge ülkeleri nezdinde saygınlığı artacak ve gerekirse zorda kalan müttefiklerine destek için krizlere doğrudan müdahale edebilecektir (Harkavy, 1979).

Bölgede iki büyük devlet arasındaki ilişkileri geren en önemli sebeplerden biri de petrol yatakları konusu olmuştur. Sovyetler bu kaynakların kontrolünü doğrudan ele geçirmek ve Batı'nın bu kaynaklara erişimini engelleme konusunda doğrudan müdahil olmamaya ve Batı dünyasının öfkesini çekmemeye çalışmıştır. Zira böyle bir hamle sonucunda ciddi bir gerginliğin ortaya çıkacağı aşikârdır (Heikal, 1978, s. 98). Ancak Sovyetler, her ihtimale karşı kendilerinin de Ortadoğu'nun petrol kaynaklarına olan erişimlerinin kesilmesini de önlemeye çalışmıştır. Bunun için ilk adım olarak ticari ilişkilerin geliştirilmesi yoluna gidilmiştir (Primakov, 1988, s. 387-407). Diğer taraftan, Arap-İsrail anlaşmazlığı Sovyetler Birliği açısından sadece fırsat değil, tuzakları da bünyesinde barındırmıştır. Zira Sovyetler Birliği'nin anlaşmazlığın içine çekilme ihtimali de olmuştur. Bu tuzığa düşmemek adına Sovyetler Birliği uzlaşmacı bir yol izlemeye çalışmıştır (Slater, 1990-1991, s. 562).

Sovyetler Birliği'nin Arap-İsrail Anlaşmazlığında Taraf Olması

Sovyetler Birliği sanılan aksine, Arap-İsrail anlaşmazlığının başlarında pro-Arap bir tutum içerisinde olmamıştır. 1948 yılında Sovyetler Birliği, BM'de yapılan oylamada İsrail'in kuruluşu lehine oy kullanmış ve İsrail'i de jure olarak tanımıştır. Bu sayede siyasi ve askeri alanda İsrail'i aktif bir biçimde desteklemiş, ülkeye olan Yahudi göçünü serbest bırakmış, silah yardımıyla dahi bulunmuştur. Bu yardım özellikle Çekoslovakya üzerinden yapılmıştır (Krammer, 1974, s. 54-123; Sachar, 2010, s. 56). Pek çok araştırmacı bu dönemdeki Sovyet desteğinin temel sebebinin Ortadoğu'daki İngiliz etkisinin kırılmasını hızlandırmak olduğu iddiasında olmuştur. Bu amaçla İngiliz Manda İdaresi'ne karşı Yahudiler desteklenmiştir. Buna ek olarak Sovyetler Birliği Batı'daki etkili örgütlerde kendini destekleyecek isimler bulmaya çalışmıştır. Yahudi yerleşimciler içindeki Sosyalist kanadı da desteklemiş ve kurulacak devletin de Sosyalist çizgide olmasını sağlamaya çalışmıştır. Ancak bu destek kısa sürede sonlanmıştır. Zira Sovyetler Birliği, İsrail'e verdiği destek sonucunda bölgede çoğunlukta olan Arapların husumetini üzerine çektiğini fark etmiştir. Keza İsrail'deki İşçi Partisi iktidarından beklediği kazanımları elde edememiştir. Ek olarak Sovyet Yahudileri arasında artan Siyonizm taraftarlığı ve Stalin'in de politika değişikliği, Sovyetler'in İsrail'e olan tutumunu değiştirmesine neden olmuştur (Laquer, 1959; Krammer, 1974; Klinghoffer, 1985). İsrail'i kendi yanına çekmekte başarılı olamayan ve bölgedeki Arap devletleri ile fiilen savaş halinde olan ve marjinalleşen İsrail yerine Arap ülkeleri ile yakı ilişkiler kurmaya çalışmak Sovyetler Birliği yönetimi açısından daha uygun bir politika olarak görülmüştür.

1950'li yılların başlarında Sovyetler Birliği, Arap ülkeleri ile açıktan yakınlaşma yoluna gitmiştir. Arap ülkeleri kendilerine öncelikli tehdit halini alan İsrail'le mücadele etmek için modern silahlara ihtiyaç duymuştur. Bu silahları elde etmek için başta ABD olmak üzere Batılı ülkelere başvurmuşlardır ancak silah talepleri Batılı ülkeler tarafından olumlu karşılanmamıştır. Bu noktada 1950'li yıllardan itibaren İsrail'e karşı tutumunu değiştiren Sovyetler Birliği, Arap devletleri nezdinde bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Bu tutum değişikliğinin bir sonucu olarak Mısır, Suriye gibi Arap ülkeleri Sovyetler Birliği'ni kendilerine tehdit olarak değil, davalarına destek olacak bir güç, güçlü bir müttefik olarak görmeye ve Batı'ya ve İsrail'e karşı bir denge unsuru olarak kullanmaya çalışmışlardır (Atabay, 2016, s. 143). Bu konuda genel kabul gören yaklaşıma göre Arap ülkelerine, Sovyetler Birliği tarafından 1955 yılından sonra verilen destek sebebiyle Arap-İsrail anlaşmazlığı da Soğuk Savaş'ın bir parçası olmuştur. Yine bu sebepten dolayı Ortadoğu büyük güçlerin rekabet alanlarından birisi haline gelmiştir. Soğuk Savaş,

Sovyetler Birliği'ni Ortadoğu'ya çekmiştir. Arap ülkeleri de Sovyetler Birliği çıkarlarına en uygun müttefik olarak gördükleri için bu ülke ile yakınlaşmayı tercih etmiştir. Sovyetler Birliği'nin bu seçimi yaparken göz önüne almış olduğu noktalardan biri de, İsrail'in 1950'lerin başında ABD'den silah tedarik etmeye çalışması olmuştur. İsrail'in bu hamlesi Sovyetler Birliği yönetimi nezdinde güvensizliğe neden olmuştur. Her ne kadar ABD, İsrail'e doğrudan silah temin etmeye yanaşmayıp, Fransa ve İngiltere'den silah almasına yardımcı olsa da bu durum Sovyetler Birliği'nin İsrail'le ilgili düşüncesini değiştirmesine yetmiştir (Slonim, 1979, s. 495-514; Shlaim, 1987, s. 50-76; Calhoun, 2007, s. 22-32; Zamir, 2010, s. 17-58; Ziv, 2012, 406-429; Swarc, 2011, s. 159-187). Bundan birkaç ay sonra İsrail Başbakanı David Ben-Gurion, Sovyetler Birliği'nin tepkisine karşılık olarak Kore Savaşı'nda Batılı ülkeleri destekleme kararını açıklamıştır. Tüm bu gelişmeler Sovyetler Birliği'nde büyük bir öfkeye ve hayal kırıklığına sebep olmuştur (Brecher, 1974; Safran, 1981, s. 338-340).

Keza Eisenhower yönetimi 1950'li yılların başlarındaki dönemde Sovyetler'i Çevreleme Politikasını Ortadoğu'ya taşımıştır. Bunu da Bağdat Paketi vasıtasıyla kurumsallaştırmaya çalışmıştır. Bilindiği üzere ABD kendisi Bağdat Paketi'na bizzat katılmamıştır ancak İngiltere, Türkiye, Irak, İran ve Pakistan pakt bünyesinde bir araya getirilmiştir. Paktın perde gerisinde ABD'nin olduğunun en temel ispatı silah ve finans desteğini sağlamış olmasıdır. ABD, Bağdat Paketi vasıtasıyla NATO ve Batı ittifak sistemini Ortadoğu'ya taşımaya amaçlamıştır. Bu sayede Sovyetler Birliği'nin etrafında Avrupa, Güneydoğu Asya ve Ortadoğu'da Batı yanlısı ve ABD'nin müttefiklerinden oluşan bir ülkeler ve ittifaklar kuşağı oluşturmayı ve bu kuşak vasıtasıyla Sovyetler'i çevrelemeyi amaçlamıştır. Bu yüzden Sovyetler Birliği, NATO gibi Bağdat Paketi'ni da kendisine doğrudan bir tehdit olarak değerlendirmiştir. Bu kapsamda sınır komşusu olduğu ülkeler ve Ortadoğu ülkelerinin topraklarında yabancı ülkelerin askeri üslerinin kurulmasını da kendi güvenliğine yönelik açık bir tehdit olduğunu Sovyetler Birliği keza ilan etmiştir (Karsh, 1988, s. 1). Bu uyarılarla eş zamanlı olarak Sovyetler Birliği, NATO'ya göre daha güçsüz bir pakt olması ve ABD'nin paktın üyesi olmaması ve bu sebeple ABD ile doğrudan çatışma ihtimali olmaması sebebiyle yıpratıcı faaliyetlerini Bağdat Paketi üzerinde yoğunlaştırmıştır. Sovyetler Birliği yönetimi, ABD'nin Bağdat Paketi'na katılması halinde bu duruma karşı önlem alacağını ve harekete geçeceğini ilan etmiştir. Sovyet yönetimi durumun daha kötüye gitmemesi için her iki tarafın da kendilerine yakın olan ülkeleri silahlandırmaktan vazgeçmesi, ABD ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu bölgesindeki silah varlığını sınırlandırmasını, son olarak da Ortadoğu bölgesinin silahlardan arındırılmasını teklif etmiştir (Heikal, 1978, s. 168; Klinghofer, 1985, s. 39). Ortadoğu bölgesine sınır komşusu olan Sovyetler Birliği'ne bölgenin teslim edilmesi anlamına gelen bu teklifi ABD yönetimi kabul etmemiştir. Zira bölgedeki silahların sınırlandırılması bu bölgeye sınırı olmayan ABD'nin olası bir kriz halinde bölgeye silah sevkiyatı için vakit kaybetmesine sebep olacaktır. Ortadoğu ve Yakın Doğu bölgesine sınır komşusu olan Sovyetler Birliği bu noktada stratejik avantajı ele geçirecek, silahsızlandırılmış Ortadoğu bölgesi ise fazla direnç görmeden Sovyetler'in kontrolü altına girebilecektir. Bu sebeplerden dolayı ABD bu teklife olumlu yaklaşmamıştır ve Bağdat Paketi'na olan desteğini sürdürmüştür (Slater, 1990/1991, s. 564).

Bağdat Paketi'nin hedeflerinden biri de Mısır lideri Cemal Abdünnasır'dır. Nasır, milliyetçi ve sömürge karşıtı bir söylemi olan bir liderdir. Ortadoğu bölgesinde yükselen Arap Milliyetçiliği ve Batı karşıtlığına önderlik etmektedir. Ek olarak izlediği politika ile Ortadoğu ve Arap dünyasındaki Batı yanlısı hükümetleri de istikrarsızlaştırmaya da çalışmıştır. Zira Nasır, ABD'yi en büyük rakip ve Yakın Doğu'daki Batı emperyalizminin yeni yüzü olarak görmüştür (James, 2012, s. 57). Bu yüzden ABD açısından öncelikli tehdit, Sovyetler Birliği açısından da en uygun müttefik olmuştur. ABD, bu noktada durumun daha da kötüye gitmemesi için Bağdat Paketi vasıtasıyla Ortadoğu'da İngiliz etkisini yeniden tesis etmeyi ve Mısır'ı izole etmeyi uygun bir çözüm olarak görmüştür. Mısır'ı izole etmek için de onunla Arap dünyasının liderliği için çekişen Irak'ın desteklenmesi yoluna gidilmiştir. Bu gelişmeler yüzünden Mısır izole olmamıştır ancak etrafındaki çevrelemeyi kırmak için Sovyetler Birliği ile ilişkilerini daha geliştirme yoluna gitmiştir. Bu durumda sadece Bağdat Paketi değil, İsrail'le olan anlaşmazlığının da etkisi olmuştur (Slater, 1990/1991, s. 564). Mısır-Sovyetler Birliği arasında işbirliği teklifi de Sovyetlerden değil Mısır'dan gelmiştir. Her ne kadar Ortadoğu'daki etkisini arttırmak istese de Sovyetler Birliği bu teklife temkinli yaklaşmıştır ve atacağı adımların Arap-İsrail anlaşmazlığında nasıl yansımaları olacağını hesaplamaya çalışmıştır (Laquer, 1959, s. 190; Heikal, 1978, s. 197, 276; Ra'anan, 1980, s. 172). Bu hareket tarzından da görüleceği üzere Sovyet politikası proaktif değil, daha ziyade reaktiftir ve savunmaya yöneliktir.

ABD ve Sovyetler Birliği'nin Artan Müdahalesi ve Bölgesel Savaşlar

Bağdat Paketi ve Eisenhower Doktrini ile ABD, Ortadoğu'daki müttefiklerini bir tehdit veya saldırı halinde korumak için tek taraflı hareket ederek gerekli önlemlerini alacağını uluslararası kamuoyuna, özellikle de Sovyetler Birliği'ne ilan etmiştir. Ancak 1958 Irak'ta yaşanan darbe ile Bağdat Paketi'nin sonu gelmiştir. Darbe ile ülkedeki Batı yanlısı yönetim devrilmiş, yerine Batı karşıtı bir cunta yönetimi gelmiştir. Bunun sonucunda çevreleme kuşağında bir gedik açılan ABD, çevreleme politikasını daha sertleştirmiş, Sovyetler Birliği'nden gelen tekliflerin hepsini toptan reddetmiştir. Takip eden 15 yıllık dönemde de, Arap-İsrail çatışmaları sebebiyle ABD ve Sovyetler Birliği tam 4 kez karşı karşıya gelmiştir; 1956 Süveyş Krizi, 1967 Altı Gün Savaşı,

1970 Yıpratma Savaşı ve 1973 Ramazan/Yom-Kippur Savaşı. Bunlardan 1967 ve 1973 yıllarında iki taraf sıcak çatışmaya girmeye oldukça yaklaşmıştır (Slater, 1990/1991, s. 564-565).

1956 yılında İsrail, Sina'dan gelen Filistinli Fedayiın saldırıları ve Sovyetler Birliği'nin Mısır'a yaptığı silah satışları sebebiyle Gazze Şeridi ve Sina Yarımadası'ndaki Mısır güçlerine karşı baskın bir saldırı düzenlemiştir. İsrail'in saldırısının amacı askeri olmaktan öte psikolojiktir. Mısır lideri Nasır'ı itibarsızlaştırmayı amaçlayan saldırısı sonrasında yenilen Nasır'ın devrileceği umulmuştur. Saldırı sebebiyle Sovyetler'in Ortadoğu'daki en önemli müttefiki tehlikeye düşmüştür. Ortadoğu'da durumu zora sokacak olan bu saldırıya ABD karşı çıkmış ve İsrail'in saldırıyı bir an önce durdurması için ekonomik yaptırım uygulamıştır. Sovyetler Birliği ise İsrail'i saldırının uzaması halinde kendi varlığının da tehlikeye gireceğini ifade ederek tehdit etmiştir. Batı istihbaratının elde ettiği bilgiler de bu tehdidin ciddi olduğunu, İsrail'in BM'nin ateşkes önerisine uymaması halinde müdahale etmeye hazırlandığını göstermiştir. Durumun ciddiyetini fark eden İsrail yönetimi de harekâtı durdurmuş ve Sina Yarımadası'ndan çekilmiştir (Slater, 1990/1991, s. 564-565).

Sina Yarımadası'nın işgalinden sonra, 1956 ve 1957 yıllarında Sovyetler Birliği, iki büyük gücün Ortadoğu ülkelerinin içişlerine müdahale etmemesi yönündeki antlaşma teklifini yeniden gündeme getirmiştir. Antlaşma kapsamında güç kullanımından feragat edilmesi, Ortadoğu ülkelerine silah satışının yasaklanması gibi öneriler getirilmiştir (Jabber, 1981, s. 41). ABD bir kez daha konuyu görüşmeyi kabul etmemiştir (Heikal, 1978, s. 76-77). ABD'nin bu tutumu diplomatik süreci imkânsız hale getirdiği için her iki taraf da müttefiklerine olan desteği attırma yoluna gitmiştir. Bunun sonucunda bölgedeki kutuplaşma daha da artmıştır. 1956-1967 yılları arasındaki dönemde Sovyetler Birliği, Araplara çatışmalarda kaybettikleri silahların daha fazlası ve daha modern olanlarını temin etmiştir. Ancak Mısır'ın İsrail'e baskın bir saldırı yaparak büyük bir kriz çıkarmasını önlemek için Sovyet yönetimi, bu ülkeye olan uçak ve tank satışını hep sınırlı tutmuştur (Glassman, 1981, s. 32-33). ABD ise aynı dönemde İsrail'e uçak, tank ve uçaksavar sistemleri tedarik etmeye başlamıştır (Slater, 1990/1991, s. 565).

1967 Altı Gün Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin rolü, Mısır ve Suriye'ye verdiği taahhütlerin bir sonucudur. 1967 Baharında Filistinli gerillaların İsrail'e yönelik saldırılarında yaşanan artış, İsrail'in karşı saldırılarına sebep olmuştur. Bunun sonucunda taraflar arasında hızlı bir askeri tırmanma yaşanmıştır. Dönemin İsrail Başbakanı Levi Eşkol ve Genelkurmay Başkanı İzak Rabin, saldırıların durdurulması, aksi halde İsrail'in Suriye'ye karşı ciddi bir karşı saldırıya girişeceğini, hatta Suriye rejimini devirmek için Şam'a dahi yürüyeceklerini ifade etmiş ve Suriye'yi tehdit etmiş, Sovyetler Birliği'ni de uyarmıştır (Rubenberg, 1986, s. 105).

Mayıs ayı başlarında Sovyetler, Mısır ve Suriye'yi, İsrail'in Suriye sınırına yığınak yaptığı ve 17 Mayıs'ta topyekûn bir saldırıya hazırlandığı konusunda uyarmıştır. Bunun üzerine Mısır, 1956 yılından bu yana ilk kez Sina Yarımadası'nda yığınak yapmaya başlamıştır. Ancak gerek bu konuda ortaya çıkan belgeler gerekse de ABD istihbarat raporları, Sovyetler'in askeri harekât raporlarının sahadaki gerçeği tam olarak aksettirmedeğini göstermiştir. Sovyetlerin saldırı beklentisi ve tahminleri doğrudur, ancak toplanan bilgiler yeterli değildir. Bu yüzden olası bir savaşı önlemek adına Mısır'ı harekete geçirerek hem İsrail'i caydırmak hem de Mısır'ın Suriye'ye olası bir saldırı halinde destek vaadini yerine getirmesi için yaptıkları girişimler savaşı önlemede yeterli olmamıştır (Johnson, 1971, s. 289; Aronson, 1978; Glassman, 1981; Jabber ve Kolkowicz, 1981; Safran, 1981; Neff, 1984, s. 59). Sovyetlerin bu girişimi de savunma amaçlı olduğu belirtilebilir. Olası bir savaşı önlemeye, Suriye ve Mısır'ı bir yenilgiden korumaya çalışmışlardır (Slater, 1990/1991, s. 566). Zira bu iki devletin yenilmesi halinde Sovyetler Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerini kaybetmek ve bölgede etki kurma yarışından çekilmek zorunda kalacaklardır. Bunun sonucunda ise Sovyetler Birliği'ni çevreleme planı gerçekleşecek olan ABD stratejik açıdan avantaj elde edecektir. Bu yüzden Sovyet yönetimi Ortadoğu'da gerginliği arttıran Filistinli gerillalar ve Suriye'nin onlara olan desteğinden pek memnun olmamıştır (Johnson, 1971, s. 289; Aronson, 1978; Glassman, 1981; Jabber ve Kolkowicz, 1981; Safran, 1981; Neff, 1984, s. 59).

Tüm çabalara rağmen 6 Haziran'da cereyan eden İsrail saldırısı önlenememiştir (Sadat, 1977; Heikal, 1978). Bu saldırı sonucunda iki süper güç bir kez daha hiç beklemedikleri bir anda karşı karşıya gelmiştir. İsrail birliklerinin BM'nin ateşkes çağrısını görmezden gelerek Golan Tepeleri'ni işgal edip, Şam'a doğru ilerlemeye başlaması üzerine Sovyetler Birliği, ABD'ye, İsrail'i durdurmak için askeri seçenek de dâhil olmak üzere tüm gerekli adımları atmanın eşliğinde olduğunu bildirmiştir (Bar-Simon-Tov, 1987, s. 142). ABD de Sovyet tehdidine aynı şekilde karşılık vermiş ve Sovyetler Birliği'ni müdahil olmaması konusunda uyarmıştır. Akdeniz'deki görev gücü olan 6'ncı Filo alarma geçirilmiştir. Ancak ABD, eş zamanlı olarak İsrail'i de daha fazla ilerlememesi konusunda uyarmıştır. ABD baskısı sonucunda İsrail ilerlemesi durmuştur (Slater, 1990/1991, s. 567).

1967'den 1973'e kadarki dönemde ise Sovyetler Birliği, Arap-İsrail anlaşmazlığında iki yönlü bir yaklaşım takip etmiştir. Bunlardan ilki 1967'deki baskın saldırıda ağır kayıp veren Mısır ve Suriye ordularının toparlanmasının sağlanması olmuştur.

Bu sayede ülkelerini ve rejimlerini koruyabilmeleri sağlanmıştır. Araplara sadece kendilerini savunabilecekleri kadar silah sağlanmıştır. Bu sayede saldırı gücüne erişerek İsrail'e saldırımları ve bölgede gerginliğe sebep olmalarının önü alınmaya çalışılmıştır. Yine bu kapsamda Mısır ve Suriye'ye verilen gelişmiş silahların idaresi bu ülkelerdeki Sovyet askeri danışmanlarının kontrolünde olmuştur (Sadat, 1977, s. 219-221 ve 225-231; Heikal, 1978, s. 193-202; Spechler, 1979, s. 331-365; Glassman, 1981; Halliday, 1981; Jabber ve Kolkowicz, 1981; Sella, 1981; Breslauer, 1983; Spechler, 1986, s. 435-461).

Sovyetler Birliği'nin takip ettiği ikinci yaklaşım ise Arap-İsrail anlaşmazlığının uzlaşma ve karşılıklı görüşmeler yoluyla çözüme ulaştırılması yönündedir. Bu yüzden iki taraf arasındaki ilişki zayıflamış olsa da Sovyetler Birliği 1950'li yıllardan itibaren, İsrail'in Ortadoğu'daki varlığına destek vermiş, Arap ülkeleri gibi onun Ortadoğu coğrafyasından ihraç edilmesi yönünde bir talebi olmamıştır (Talbot, 1974, s. 345; Sadat, 1977, s. 297).¹ Buna ek olarak bahsi geçen dönemde Sovyetler Birliği'nden gelen Ortadoğu'nun silahsızlandırılması teklifleri daha önce de ifade edilmiş olduğu üzere reddedilmiştir. Bu yüzden 1967 Savaşı sırasında yaşanan gerginlik Sovyetler Birliği'ne siyasi bir çözüme ulaşmanın önemi ve aciliyetini ispatlamıştır (Kass, 1978, s. 50). Ortadoğu bölgesindeki en önemli iki müttefiki olan Mısır ve Suriye'yi koruyamayan Sovyetler Birliği, İsrail'in işgal etmiş olduğu toprakları boşaltması için bir BM kararı çıkartmayı uygun ve etkili bir çözüm olarak görmüştür (Kass, 1978, s. 50). Bu amaçla harekete geçen Sovyetler Birliği, 13 Haziran 1967'de, Altı Gün Savaşı'nın sona ermesinden üç gün sonra, BM Genel Kurulu'nun 1358'inci oturumunun açılışında, Sovyetler Birliği'nin BM'deki daimi Büyükelçisi Nikolai F. Federenko vasıtasıyla bir girişimde bulunmuştur. Bu kapsamda Sovyetler Birliği'nin konu ile ilgili düşünce, çekince ve önerilerini aktaran Federenko, İsrail'i Yakın Doğu'daki güç dengesini ABD Emperyalizmi'nin çıkar ve kazanımlarının muhafazası için bozmaya çalışmak ve yine bu amaca hizmet etmek için bölgedeki Mısır ve Suriye gibi İlerici Rejimleri istikrarsızlaştırmaya çalışmakla suçlamıştır. Altı Gün savaşı sonrasında ortaya çıkan durumu protesto etmek adına hazırlanan bir karar taslağı da Federenko tarafından BM Genel Kurulu'na sunulmuştur. Sunulan karar taslağında İsrail'in saldırgan faaliyetlerinin kınanması ve işgal ettiği yerleri tahliye etmesinin sağlanması istenmiştir (Lall, 1968, s. 94-106). Elbette ki hem Federenko hem de Sovyet yönetimi bu karar taslağının kabulünün oldukça zor olduğunun farkındadır. Ancak bu girişimle elde edilmek istenen sonuç; Araplara gerek dünya gerekse de bölge siyasetinde güvenebilecekleri tek gücün Sovyetler Birliği olduğu mesajını güçlü bir şekilde vermektir (Kochavi, 2024, s. 227). Zira Moskova, BM kararı olmazsa ABD'nin sadece Ortadoğu'da değil dünya genelinde de etkisini arttıracığından endişe etmiştir (Kochavi, 2024, s. 223-224). Bu yüzden Sovyetler Birliği, Mısır Ordusunu yeniden donatırken dahi Nasır'a İsrail'le görüşmesi ve sorunun barışçı yollardan çözümü için baskıda bulunmaktan çekinmemiştir (Kass, 1978, s. 50). Zira hem Sovyetler Birliği hem de ABD, İsrail'in Altı Gün Savaşı sırasında büyük miktarda toprağı işgal etmesinin Ortadoğu'daki çatışan tarafları yeni bir savaşa sürüklemesinden korkmuşlardır (Kochavi, 2024, s. 223).

Sovyet girişimlerinin sonucunda, sorunun çözümü yönünde olumlu gelişmeler olmamış, aksine Sovyetler Birliği-Mısır-İsrail ilişkileri daha da gerginleşmiştir. Bunda Sovyetler Birliği'nin Mısır'ın istediği silahların hepsini vermemesinin de etkisi vardır. Bu yüzden 1970'li yılların başlarında Enver Sedat, Sovyetler Birliği ile yollarını ayırmaya karar vermiştir. Bu dönemde ABD de Ortadoğu'daki Sovyet etkisini kırmak için aktif bir şekilde çalışmıştır. Bu yüzden Ortadoğu'daki mevcudiyetini devam ettirmek isteyen Sovyetler Birliği, Mısır'a alternatif olarak Suriye ile olan ilişkilerini de geliştirme yoluna gitmiştir. Suriye ile geliştirilen ilişkilere ek olarak Sovyetler Birliği tek bir ülkeye bağımlı olmamak için Irak, Libya, Güney Yemen ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile ilişkilerini de geliştirmeye çalışmıştır. Bu sayılanlar Arap dünyasındaki en sert söyleme sahip ülkeler olsa da, Arap-İsrail anlaşmazlığının siyasi olarak çözülmesi ihtimaline olan ilgileri ve inançlarını muhafaza ettikleri görülmüştür. Ancak Ortadoğu'da mevcudiyeti sürdürebilmek adına ve bölgeyi tamamen ABD etkisine terk etmemek için Sovyetlerin bölgede yeni müttefikler bulması da bir zorunluluk olarak karşılına çıkmıştır (Golan, 1980; Garthoff, 1985; MacFarlane, 1987a, MacFarlane, 1987b).

Sovyetler Birliği, Ortadoğu'da cereyan edecek olası bir çatışmanın içerisine çekilmemek için Arap-İsrail anlaşmazlığına siyasi çözüm arayışlarını desteklemiştir. Ancak bu tamamen savunmada oldukları anlamına gelmemektedir. Sovyetler Birliği süper güç statüsünü Batı'ya kabul ettirme isteğinden vazgeçmemiştir bu yüzden de amacı sorunun adil bir çözüme ulaştırılması olmamıştır. Aradıkları çözüm kendilerinin Ortadoğu'daki varlığının kabul edilmesi olmuştur (Slater, 1990/1991, s. 568). Ancak 1967 Savaşı'ndan sonraki dönemde siyasi çözümün süper güçlerin üzerinde uzlaşacağı bir çözüm olması gerektiği anlaşılmıştır (Breslauer, 1983; Miller, 1987, s. 247-284; Saunders, 1988, s. 552). Bu yüzden 1967 yılı Sonbaharında ABD ve Sovyet temsilcileri olası bir siyasi çözümün temel prensipleri üzerinde fikir birliğine varmışlardır. Görüşmelerin devamının BM himayesinde yapılması da öngörülmüştür. Yapılan ön görüşmede üzerinde uzlaşılan kararlar 1967 yılı Kasım ayında BM Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) yayınladığı 242 sayılı kararla resmiyete bürünmüştür (Slater, 1990/1991, s. 569). Yayımlanan bu

¹ Dönemin CIA yetkililerin beyanlarına da yansıdığı üzere, Sovyetler Birliği yönetimi İsrail'i yok etmenin Arap-İsrail anlaşmazlığının tek çözüm yolu olduğu düşüncesini paylaşmamıştır (Kochavi, 2024, s. 228).

karara göre Ortadoğu'da adil ve sürekli bir barışın tesisi ön görülmüştür. Bunun için de İsrail'den 242 sayılı kararla İsrail'in ele geçirdiği topraklardan çekilmesi ve tarafların birbirlerinin sınırlarına saygı göstermesi istenmiştir (Slater, 1990/1991, s. 569). Daha açık ifadesi ile İsrail'den, uluslararası kabul görmüş bir barış karşılığında işgal ettiği topraklardan çekilmesi istenmiştir. Ancak bu kararla Filistin Sorunu sadece bir göçmen sorununa dönüştürülmeye çalışılmış ve Filistin Devleti'nden bahsedilmemiştir. Bu yüzden de Araplardan da beklenen destek alınamamıştır. Bu eksikliklerine rağmen 242 sayılı BMGK kararı yine de önemli bir belgedir. Sovyetler Birliği'nin taahhüdüne göre, kararın gereklerinin yerine getirilmesi halinde Araplardan İsrail'in tanınması sözü alınmıştır (Atherton, 1985, s. 692). Ancak sonuç beklendiği gibi olmamış, hem Araplar hem de İsrail 242 sayılı kararı tanımamıştır (Slater, 1990/1991, s. 569).

Bu gelişmeden sonra 1967 Eylül ayında Sudan'ın başkenti Hartum'da toplanan bir konferansta Suriye ve Mısır önderliğinde Arap ülkeleri Arap-İsrail anlaşmazlığının sona erdirilmesi noktasında siyasi bir çözümü kabul ettiklerini beyan etseler de, konu İsrail'in tanınması ve barış antlaşmasının imzalanmasına geldiğinde bu konuları tartışmayı dahi kabul etmemişlerdir. İsrail de savaş sırasında işgal ettiği yerlerden çekilmeyi reddetmiştir. Hatta bu bölgelerdeki varlığını yeni yerleşimler inşa etmeye ve iç hukukunu bu bölgelerde uygulamaya başlayarak, güçlendirme yoluna gitmiş, işgal ettiği yerleri bırakmayacağını da fiili olarak göstermiştir. Bunun sonucunda barış görüşmeleri çıkmaza girmiştir. Bu duruma çözüm bulmak adına 1968 yılı Ocak ayında Sovyetler kendi barış planını açıklamıştır. BMGK'nın 242 sayılı kararını temel alan bu barış planında; İsrail'in iki ay içerisinde işgal ettiği yerlerden çekilmesi, taraflar arasındaki savaş halinin sonlandırılması, yine taraflar arasında silahtan arındırılmış tampon bölgelerin oluşturulması ve mültecilerin durumuna çözüm bulunması, öneri olarak öne sürülmüştür (Klinghoffer, 1985, s. 63). Planın ABD ve İsrail'in çıkarları ile uyumlu olmadığı açıktır (Slater, 1990/1991, s. 570).

1968 yılı sonlarında Sovyetler Birliği bir kez daha soruna diplomatik yollarla çözüm bulunması önerisini tekrarlamıştır. Zira Sovyet yönetimi ABD'de iktidara yeni gelen Nixon yönetiminin bu çözümü kabul edeceğini düşünmüştür. Bu seferki öneri bir öncekine göre daha da iyileştirilmiş ve İsrail'in ilgisini çekmesi için ülkenin güvenlik açısından önem verdiği konulara da atıflarda bulunulmuştur. Planın detaylarının netleştirilmesi adına taraflar arasında görüşmeler yapılması ön görülmüştür. Görüşmelerde tartışmaya açılacak konular; İsrail'in sınırları boyunca tampon bölgeler oluşturulması ve bu bölgelere BM Barış Gücü askerlerinin yerleştirilmesi ve büyük devletlerin sorunun çözümü için aktif katılımıdır (Kass, 1978, s. 71-72; Safran, 1981, s. 432; Breslauer, s. 1983, 72-73). Bu önerinin yapılmasını takip eden birkaç ayda Sovyetler Birliği, ABD ile diyalog başlatmak için girişimlerde bulunmuştur (Saunders, 1988, s. 555). ABD'yi görüşme masasına oturtabilmek için Sovyetler Birliği diplomatik girişimlerini arttırmıştır. Bu kapsamda antlaşma taslağına ekler yapılmış, Sovyetler Birliği, Araplarla İsrail arasındaki doğrudan görüşmeleri destekleyeceğini ilan etmiştir. Ek olarak İsrail güçlerinin kapsamlı bir antlaşma yapılmadan işgal ettikleri yerleri boşaltmalarının istenmeyeceği; Filistinli mültecilerin Arap ülkelerinin desteği ile yeniden yerleştirileceği ifade edilmiştir. Bu şartlar sağlanırsa Sovyetler Birliği müttefiklerine antlaşmayı kabul etmeleri için baskı yapacağını da taahhüt edilmiştir (Lawrence, 1974, s. 75-76; Breslauer, 1983, s. 85).

Sovyetlerden gelen bu teklif yüzünden Nixon yönetimi kendi içinde ikiye bölünmüştür (Quandt, 1977; Kissinger, 1979; Kissinger, 1982; Atherton, 1985, s. 688-715; Garthoff, 1985; Saunders, 1988). Dışişleri Bakanı William Rogers dâhil olmak üzere Dışişleri Bakanlığı ile konunun uzmanları Sovyet önerisinin ciddiye alınmasını istemiştir zira sorunun çözümü için Sovyetler Birliği'nin katkısı ve rızasının olmasının gerektiğinin farkında olmuşlardır. Buna karşılık Henry Kissinger ve ekibi bu öneriye karşı çıkmıştır, zira Sovyetlerin kendilerini tuzağa düşürmeye çalıştığını ve Arapları kayırdıklarını düşünmüşlerdir (Kissinger, 1979, s. 346, 349; Kissinger, 1982, s. 600). Diğer taraftan Rogers ve Dışişleri bürokrasisi Sovyetlerin önerilerini detaylı inceleme isteğini yinelemiştir. Kissinger, görünüşte bu teklife muhalif olmamıştır ancak onlara engel olmak için elinden geleni de yapmıştır (Kissinger, 1979, s. 354). Zira ona göre ABD ve İsrail'in bu girişimden hiçbir çıkarı yoktur (Kissinger, 1979, s. 351). Kissinger'in tim bu çabalarına rağmen Dışişleri Bakanlığı Sovyetler Birliği ile görüşmelere devam etmiştir. Yapılan görüşmeler sonunda 1969 yılı Kasım ayında karşı öneri olarak Rogers Planı hazırlanmış ve İsrail, Mısır ve Sovyetler Birliği'ne sunulmuştur. Rogers Planı'nda öneri olarak BM gözetiminde olmak üzere İsrail ve Mısır arasında görüşmelerin başlaması planlanmıştır. Ek olarak taraflar aşağıda sayılan konu başlıkları çerçevesinde nihai bir antlaşma için görüşmelerde bulunacaktır:

- İsrail'in 1967 Savaşı'nda işgal etmiş olduğu Mısır topraklarından çekilmesi için bir takvim oluşturulması,
- Mısır ile İsrail arasındaki savaş halinin sonlandırılması,
- Güvenli ve tanınmış sınırların kabulü,
- Sınır bölgelerinde askerden arındırılmış bölgelerin oluşturulması,

- İsrail'in, Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz'de seyir serbestisi elde etmesi,
- Mülteciler konusunun acil olarak çözüme kavuşturulması,
- Mısır ve İsrail'in birbirlerinin siyasi bağımsızlıklarını, egemenliklerini tanımaları ve garanti etmeleri, güvenli sınırlar içinde, tehditlerden uzak bir şekilde barış içinde yaşamayı kabul etmeleri (Quandt, 1977, s. 89-90).

ABD ve Sovyet önerileri temelde birbirine benzemektedir (Heikal, 1978, s. 195). Ancak aralarındaki temel fark Rogers Planı'na göre Sina Yarımadası konusunda bulunan çözümdür. Rogers Planı, İsrail'in olası bir barış planını kabul etme ihtimalini arttırma temelinde hazırlanmış, şartları ona göre tayin edilmiştir. Ancak beklenenin aksine İsrail, planı hiç düşünmeden reddetmiştir. İsrail'in reddi üzerine Mısır da planı reddetmiştir. İsrail'in tavrına karşılık olarak Mısır, İsrail'in işgal ettiği yerleri kayıtsız-şartsız tahliye etmeyi kabul etmeden bu ülke ile görüşmeyeceğini de ilan etmiştir (Aronson, 1978, s. 113). Barış görüşmelerinin kesilmesi üzerine 1969-1970 yılları arasında özellikle İsrail ile Mısır arasında, Süveyş Kanalı boyunca çoğunlukla karşılıklı topçu düellosu şeklinde cereyan edecek olan Tırmandırma Savaşı (bazı kaynaklarda Kanal Savaşı olarak da geçmektedir) yaşanmıştır. Çatışmanın ilk safhasında Sovyetler Birliği, Mısır'a silah sevkiyatını durdurmuştur. Buna karşılık ABD, İsrail'e silah satışı ve sevkiyatına devam etmiş, 1969 Eylül ayında yüklü bir sevkiyat yapmıştır. Yapılan sevkiyat kapsamında F-4 Phantom savaş uçakları da vardır (Slater, 1990/1991, s. 572). Hava kuvvetlerini takviye eden İsrail, 1970 yılı başlarında bu uçakları Mısır içlerine yaptığı hava akınlarında sıklıkla kullanacaktır. Yapılan bu saldırıların ana amacı Mısır'a, İsrail saldırılarına karşı savunmasız olduklarını, bu saldırıları durdurma güçlerinin olmadığı mesajını vermek ve ortaya çıkan tedhiş ve güvensizlik ortamında her şeyin mesulü olarak görülecek olan Nasır'ın devrilmesini sağlamaktır (Whetten, 1974, s. 90). Bu ortamda Nasır, 1970 yılının baharında, Sovyetler Birliği'nin desteğini alabilmek için Moskova'ya bir ziyarette bulunmuştur. Yapılan görüşmede Sovyet yönetiminin kendisine destek vermesini istemiş, aksi halde istifa edeceğini söylemiştir. Tehdit olarak da yerine ABD ve Batı yanlısı bir ismin gelmesi halinde Mısır'ın ABD müttefiki haline geleceğini ve bu durumun Sovyetler adına hiç de istenilen bir gelişme olmayacağını ifade etmiştir (Sadat, 1977; Heikal, 1978, s. 253). Ortaya çıkan bu durum sebebiyle Sovyetler Birliği, Mısır'a İsrail hava saldırılarına karşı kendini koruması için SA-2 füze sistemlerini vermeyi kabul etmiştir. Ancak bu silahların Sovyet askeri danışmanlarının kontrolünde olmasını şart koşmuştur (Quandt, 1977, s. 95; Saunders, 1988, s. 556). Sovyetler Birliği, Mısır'a savaş uçakları da vermeyi kabul etmiştir. Zira 1967 Savaşı'nda İsrail, Mısır'ın hava kuvvetlerinin de büyük kısmını yerde yakalayıp, yok etmeyi başarmıştır. Zaten bu eksiklik yüzünden İsrail hava kuvvetleri rahatlıkla Mısır içlerine hava saldırıları düzenleyebilmiştir.

Sovyetler Birliği yönetimi, Mısır'ın kaybedilmemesi için isteklerini kısmen kabul etmiş ancak kendi prestijini ve önemli gelir kaynaklarından biri olan Süveyş Kanalı'nı geri almak için İsrail'e saldırması ve Ortadoğu'yu istikrarsızlaştırmasını da önlemek için tedbirler almaya çalışmıştır. Bu tedbirler kapsamında verdiği silahların Sovyet askeri personeli kontrolünde olması ve kullanılması şartını koymuştur. Böylece hem Mısır'ın bunları kullanmasını hem de Sovyetlerle çatışmayı göze alamayacak İsrail'in bunları yok etmesini önlemeyi ve gerginliğin azalmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bu noktada ABD yönetimi içindeki ayrılık var olmaya devam etmiştir. Dışişleri Bakanlığı, İsrail'in çatışmayı tırmandırması ve Nasır'ın devrilmesi çağrısını kışkırtıcı bir eylem olarak görmüşken Kissinger, Sovyetlerin girişimlerinin savunmaya yönelik pasif eylemler olduğunu iddia etmiştir. Buna rağmen Kissinger'e göre Sovyet tehditleri savunmaya yönelik olsa da mücadele edilmesi gereken stratejik bir tehdit olma özelliğini kaybetmemektedir. Sovyetler Birliği, son tahlilde bölgedeki askeri mevcudiyetini etkisini arttırmak için başarılı bir şekilde kullanmakta ve elde ettiği etki ile ABD'yi Ortadoğu'dan uzaklaştırmaya çalışmaktadır (Kissinger, 1979, s. 579-580). Bu da ABD açısından kabul edilebilecek bir durum değildir.

Ortaya çıkan bu jeopolitik durum sonucunda Nixon yönetimi, Sovyetler Birliği'nin ABD'den kendilerine yönelen tehdidi dengelemeye çalıştıkları noktasını kaçırmış veya bilinçli olarak görmezden gelmiştir. Bu kapsamda Mısır'a artan Sovyet yardımı ciddi bir jeopolitik tehdit olarak kabul edilmiştir (Quandt, 1977, s. 108-109; Breslauer, 1983; Atherton, 1985, s. 688-715). Sonuç olarak, ABD de İsrail'e olan silah sevkiyatını devam ettirmiş ve İsrail'in saldırı kabiliyetini arttırmıştır (Whetten, 1974, s. 94). 1970 yılı yazında ABD, Yıpratma Savaşı'nı sonlandırmak için diplomatik bir girişimde bulunmuştur. Bu çatışma hem İsrail, hem Mısır hem de Süveyş Kanalı'nın fiilen savaş alanı haline gelmesi sebebiyle dünyanın geri kalanı için oldukça maliyetli olmaya başlamıştır zira Süveyş Kanalı'nın kapanması deniz ticaretinin maliyetini arttırmıştır. Ek olarak Tırmandırma Savaşı, İsraili ve Sovyet pilotların karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. Bu gergin ortamda, ABD'ye ek olarak Sovyetler Birliği de barış antlaşması tesisi girişimlerine devam etmiştir. Sovyetlerin baskısı ve girişimleri sonucunda sonbaharda Nasır geri adım atmak zorunda kalmış ve Mısır'ın ABD barış planını (Rogers Planı) kabul ettiğini duyurmuştur (Whetten, 1974, 106-107, 115). Sovyetler, Nasır'ın tekrar politika değişikliğine gitmemesi için Mısır'dan gelen silah taleplerini geri çevirmiştir. Bu tutumları ABD'nin İsrail'e olan silah satışının devam etmesine rağmen değişmemiştir (Saunders, 1988, s. 557). Mısır'ı kontrol altında tutan Sovyetler Birliği yönetimi, aynı yıl içinde İsrail ile görüşmelerde de bulunmuştur. İsrail'le olan diplomatik

ilişkilerin geliştirilmesi, ülkeye olan Yahudi göçüne tekrar izin verilmesi ve İsrail'in güvenliğinin garanti altına alınması gibi cazip önerilerine rağmen, Arapların tepkisinin azaltılması için 1967 öncesi sınırlara geri dönülmesi talepleri yüzünden İsraililer, Sovyet teklifini kabul etmemiştir (Slater, 1990/1991, s. 573).

İsrail'in Sovyet önerilerini hiç düşünmeden reddetmesi işleri ABD açısından oldukça kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte Sovyetler girişimlerinden vazgeçmemiştir. 1972 yılında ABD ile Sovyetler Birliği arasında yapılan konferansta, dönemin Sovyetler Birliği Komünist Partisi genel Sekreteri L. Brejnev, Nixon ve Kissinger'i yeni bir Arap-İsrail savaşının sebep olacağı riskler ve tehlikeler konusunda uyarılmış ve bu türden bir durumun ortaya çıkmasının önüne geçmek için tarafların bir an önce görüşmelere başlaması gerektiğini ifade etmiştir (Garthoff, 1985). Bunun üzerine konferansta Kissinger ve Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei Gromiko bir araya gelmiş ve Arap-İsrail anlaşmazlığının barışçı yollardan çözümü için uygulanacak genel çalışma prensiplerinin tespiti üzerinde uzlaşmaya varmıştır. Görüşülmesi istenen prensipler kapsamında Sovyetler, Araplarla İsrail arasında sınır düzenlemesi talebini gündeme getirmiştir. Ancak ilk başta yapılan bu öneriyi Sovyetler bir daha hiç dile getirmemiştir. Zaten Kissinger de Sovyet önerilerinin hepsini toptan reddetmiştir (Slater, 1990/1991, s. 573). Görüşmelerden bir sonuç çıkmadığını gören Mısır ve Suriye ise Ortadoğu'da İsrail lehine şekillenen dengeyi bozmak için İsrail'e karşı sınırlı bir savaş başlatmak yönünde karar almıştır. Bunun sonucunda da 1973 yılında yaşanan ve Ortadoğu'daki dengeyi yeniden şekillendiren Ramazan/Yom Kippur Savaşı yaşanmıştır. Daha sonra ortaya çıkan belgelerin gösterdiği üzere 1973 Savaşı ve ABD-Sovyetler Birliği gerginliği önlenebilecek bir olaydır. ABD ve İsrail, Mısır ve kısmen de Sovyetler Birliği'nin girişimlerini görmezden gelmiştir. Zira İsrail yönetimi, Ortadoğu'da artık tam kontrolü sağladığını ve Arapların hiçbir askeri seçeneğinin kalmadığı, tek seçeneklerinin mevcut durumu kabullenmek olduğuna kendisini inandırmıştır. Bu noktada süregiden ve sıklıkla tıkanan diplomatik süreci de kendisi açısından zararsız hatta faydalı bir durum olarak görmüş, bu sayede işgal ettiği yerleri tamamen ilhak etmesi için gereken zamanı kazandığını düşünmüştür. Bu yaklaşımı ABD de desteklemiştir zira statükonun devamı o sırada Vietnam'la meşgul olan ve Ortadoğu bölgesine ek askeri güç ve kaynak ayırmak istemeyen ABD'nin çıkarları ile uyumlu olmuştur. Bu yüzden ABD, 1960'ların sonu ile 1970'lerin başına denk gelen dönemde Ortadoğu'daki en önemli müttefiki haline gelen İsrail'i askeri ve mali açıdan desteklemiş, Arap-İsrail anlaşmazlığı ile ilgili girişimleri de sürüncemede kalmasına müsaade etmiştir (Slater, 1990/1991, s. 574).

Anlaşmazlığın Çözümüne Yönelik Artan Diplomatik Girişimler

Arap-İsrail anlaşmazlığı konusunda 1973 Savaşı'ndan sonraki dönemde Sovyetler Birliği'nin niyetini anlamak isteyen ABD yönetimi, Cenevre Konferansında bu konuda yeni önerileri görüşmeye hazır olduğu izlenimini yaratma yolunu seçmiştir. Ancak başta Kissinger olmak üzere ABD yönetimi yeni bir çözüm girişimine istekli olmamıştır. O dönemde ABD yönetiminin düşüncesi, ABD'nin çıkarları ile uyumlu bir çözüm ve barış antlaşmasına varılması olmuştur. Bu amaçla barışçı görünümün korunması için ABD, Cenevre Konferansının toplanmasına destek vermiştir ancak bununla birlikte Sovyetler Birliği'ni kademe kademe süreçten dışlamaya da çalışmıştır (Atherton, 1985, s. 698-700). Ancak Sovyetler Birliği çok fazla marjinalleştirilememiştir. Üstelik süreçten dışlanma çabasını fark eden Sovyet yönetimi bu tutumu sert bir dille eleştirmiştir (Kissinger, 1982, s. 943-944). Bu noktada Kissinger'in Sovyetler Birliği'nin amaçlarını yanlış yansıtmaması sonucunda 1970'li yılların başlarında bir dizi fırsat daha kaçırılmıştır.

Arap-İsrail anlaşmazlığının çözümü noktasında yeni çözüm önerisi 1976 yılı Ekim ayında Sovyetler Birliği'nden gelmiştir. Bir kez daha Sovyetler, 25'inci Komünist Parti Kongresi'nde ilan edilen ve 1977 Mart ayında uygulamaya konulan yeni dış politika vizyonu kapsamında soruna çözüm için bir öneri hazırlamıştır. Ancak hazırlanan öneri yine BMGK'nın 242 sayılı kararını temel almış ve daha önceki Sovyet önerileri ile ABD'nin Rogers Planı'ndan esinlenmeler ve izler içermiştir. Bunlar kısaca şöyledir:

- Taraflar arasındaki savaş halinin sonlandırılması,
- İsrail'in işgal etmiş olduğu topraklardan peyderpey çekilmesi ve sonrasında taraflar arasındaki ilişkilerin normalleşmesi,
- Tarafların birbirlerinin egemenlikleri, toprak bütünlükleri ve siyasi bağımsızlıklarını tanıyacakları ve saygı duyacakları yönünde çok taraflı bir açıklama,
- BM Barış Gücü tarafından korunup, denetlenecek askerden arındırılmış bölgelerin tesisi,
- Anlaşmazlığın çözümü için süper güçler tarafından verilecek ortak bir garanti (Slater, 1990/1991, s. 575).

Bu sayılanlara ek olarak Brejnev, süper güçlerin Ortadoğu'daki silahlanma yarışının sınırlandırılması için gerekli tedbirlerin alınması konusunda bir uzlaşma teklifi de yapmıştır (Golan, 1980, s. 93; Sella, 1981, s. 161-164). Kissinger'den farklı olarak dönemin ABD Başkanı Jimmy Carter ve onun askeri danışmanı Zbigniew Brzezinski ve Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, Arap-İsrail

anlaşmazlığı konusuna Sovyetler Birliği ile koordinasyon halinde çözüm bulunacağı konusunda umutlu olmuştur. Carter'in dış politika vizyonunu açıklayan strateji belgesi 1975 tarihli bir Brookings Institution çalışmasından esinlenmiştir (Report of a Study Group, 1975). Bu çalışmaya göre taraflar arasında olası bir sıcak temas ihtimalini en aza indirmek için ABD'nin Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu ile ilgili girişimlerine aktif bir şekilde dâhil olması gerekmektedir. Daha önce yapılmaya çalışıldığı gibi Sovyetler Birliği'nin sürecin dışında tutulmaya çalışılması halinde bunu baltalayacağı aşikârdır (Vance, 1983, s. 164). Bu yüzden Vance ve Gromiko arasında görüşmeler başlamış ve görüşmeler sonucunda 1 Ekim 1977'de ABD-Sovyet Ortak Bildirisi yayınlanmıştır. Görüşmelerden ortaya çıkan sonuç ise; süper güçlerin mihmandarlığında Cenevre'de yeni bir barış konferansının toplanmasıdır. Bildiride kabul edilen ana şartlar ise şunlardır:

- İsrail'in 1967 Savaşında işgal ettiği yerlerden çekilmesi,
- Filistin Sorunu'nun çözümü ve Filistin halkının yasal haklarının tanınması,
- Toplantılara Filistin halkının yasal temsilcilerinin de katılması,
- Taraflar arasındaki savaş halinin sonlandırılması, egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlık ilkesi temelinde barışçıl ilişkilerin tesisi,
- Askerden arındırılmış bölgelerin kurulması ve bu bölgelerde BM Barış Gücü ve askeri gözlemcilerinin yerleştirilmesi,
- ABD ve Sovyetler Birliği'nin bu sayılanları tanınması ve desteklemesi (Slater, 1990/1991, s. 576).

Anlaşmazlığın çözümü noktasında Sovyetler Birliği, FKÖ tarafından idare edilen Filistin Devleti fikrine destek verse de, ortak açıklamada böyle bir devlet ismi zikredilmemiştir. Keza FKÖ, Filistinlilerin tek ve yasal temsilcisi olarak da kabul edilmemiştir. Diğer taraftan ABD'nin konuya yaklaşımı da değişmeye başlamıştır. ABD'nin desteği Filistin halkının yasal çıkarları tabirinden yasal hakları tabirine doğru değişim göstermiştir. Ancak yeni yaklaşım hiçbir zaman tam anlamıyla hayata geçirilememiştir. Sonsöz olarak, Soğuk Savaş döneminin iki büyük devleti olan ABD ve Sovyetler Birliği, dünya genelinde olduğu gibi, önemli doğal kaynakları ve stratejik konumu sebebiyle aralarındaki rekabeti Ortadoğu'ya da taşımış ve bu bölgede de kıyasıya rekabete girmişlerdir. Ancak bu rekabet her zaman kesintisiz bir güç yarışı şeklinde cereyan etmemiştir. Bu duruma en güzel örnek BM'de kabul edilen Filistin paylaşım planıdır. İki devlet Arap-İsrail anlaşmazlığının ilk başlarında cereyan eden 1956 Süveyş Krizi'nde de Fransa-İngiltere ikilisine karşı ortak hareket etmekten çekinmemiştir (Cohen, 1990, s. 199-222; Gerges, 1944, s. 64-71; Ovendale, 1996, s. 140-177; Sayigh ve Shlaim, 1997, s. 156-185; McNamara, 2003, s. 207-239; Petersen, 2006, s. 1-19 ve 60-92; Smith, 2012, s. 42-66; Doran, 2016, s. 186-214). İki devlet ayrıca bir sonuca ulaşmasa da karşılıklı görüşmelerde bulunmaktan da kaçmamıştır zira taraflar bu görüşmelerin, özellikle sıkıntılı konularda gerginliği soğutarak büyümesini önlediğini ve kendilerini istemedikleri bir doğrudan çatışmaya girmekten koruduğunu da görmüştür (Suri, 2003, s. 245-259; Daigle, 2012, s. 19-25; Tudda, 2015, s. 67-93; Jackson, 2019/2020, s. 129-162). Bu yüzden bu yöntem tüm Soğuk Savaş dönemi boyunca uygulanmıştır. Bunun yanında Ortadoğu'ya ek olarak BM de önemli bir mücadele alanı haline gelmiş, bu platformda iki devlet, müttefikleri ile diplomasi ve propaganda çalışmaları yaparak avantaj elde etmeye çalışmıştır (Kochavi, 2024, s. 225). Bu yüzden Arap-İsrail anlaşmazlığı, büyük devletlerin de müdahil olması sebebiyle çoğunlukla güç politikası mücadelesi şeklinde cereyan etmiştir.

Sonuç

Ortadoğu'daki Sovyetler Birliği politika tavır ve tutumları ABD'nin politikalarına göre şekillenmiştir. Ancak Batılı ülkelerdeki yaygın kanı Sovyetler Birliği'nin ABD gibi bölgede etki kurmak ve etki alanını genişletmek istedikleri yönündedir. Bölgede kırk yıldan fazla süren mevcudiyetleri döneminde Sovyetler Birliği, genel kanının aksine yerel devrimci veya Komünist hareketlere büyük bir destek sağlamamıştır. Bu noktada tercihini Sovyet Komünizmi taraftarlarından yana kullanmıştır zira Komünizmin yerel yorumları konusunda Çin'le içine düştüğü görüş ayrılığı ve bunun sonucunda 1969 yılında Amur nehri konusunda yaşanan sınır anlaşmazlığından Sovyet yönetimi kendisine bir dizi ders çıkarmıştır. Ortadoğu'ya tüm tehditlere rağmen doğrudan bir Sovyet müdahalesi de olmamıştır, 1956, 1967 ve 1973 savaşları sırasında müdahil olma tehdidini gündeme getirerek Sovyet yönetimi kısmi denge kurmaya çalışmıştır. Doğrudan Sovyet müdahalesi ABD ile açıktan bir çatışma başlatma ihtimali yüzünden istenmemiştir ancak olası bir İsrail başarısı da bölgedeki statükoyu kökten değiştireceği ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'dan atılmasına neden olacağı için askeri müdahale tehditleri ve silah yardımları gibi tedbirler ile engellenmiştir. Ancak Sovyetler Birliği, daha az yetkin ihraç versiyonları da olsa gelişmiş silahlarını, silah yardımı ve satışı kapsamında Ortadoğu'daki müttefiklerine vermede istekli olmamıştır. Nasır'ın emrivakisi gibi durumlarda dahi vermek zorunda kaldığı silahların kontrolünü elinden bırakmamıştır. Bu sayede hem silahlar ile ilgili sızmasını önlemeye çalışmış hem de Arapların kontrolsüz ve plansız bir şekilde İsrail'e saldırarak Ortadoğu'da kırılğan dengeyi altüst etmelerine

engel olmuştur.

Sovyetler Birliği, Ortadoğu bölgesindeki etki alanını genişletmek için Arap-İsrail anlaşmazlığına gerekse de bu anlaşmazlık sonucunda bölgede yaşanan savaş ve çatışmalara, aynı ABD gibi müdahil olmak durumunda kalmıştır. Ancak bu müdahil olma sürecinde haliyle rakip kamptan kendisini ayırtırmak için farklı söylemler, yaklaşım ve politikalar geliştirmeye çalışmışlardır. Bu noktada Sovyetler Birliği yönetimi, Arap-İsrail anlaşmazlığı ve bu anlaşmazlık sonucunda yaşanan çatışmalar nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, ortaya çıkacak sonucun Araplardaki Batı ve sömürge karşıtlığı sebebiyle ABD'nin bölgedeki prestij ve etkisine büyük zarar vereceğini düşünmüştür. Batı ve ABD Ortadoğu'daki dengeyi korumak adına Arap-İsrail anlaşmazlığını canlı tutup, çözümsüz kalmasını tercih ederken Sovyetler Birliği ise bir an önce sonlandırılmasını kendine amaç olarak belirlemiş, bu sayede Batı ile farklılaşma ve bölge ülkelerinin sempatisini kazanmaya çalışma yoluna gitmiştir. Sovyetler Birliği, iki blok arasında ilk başta Avrupa kıtasında başlayıp daha sonra Ortadoğu'ya da taşınan Soğuk Savaş'ta, potansiyel çatışma alanlarına bir yenisini eklememek içinse Arap-İsrail anlaşmazlığına siyasi, diplomatik çözümün en uygun yol olduğunu savunmuştur. Bu tercihte, Sovyetler Birliği'nin Batı propagandasında iddia edildiği gibi saldırgan ve yayılmacı bir güç olmadığı, temelde barış yanlısı olduğu sadece kendini ve çıkarlarını Batı'nın Kapitalizmi ve onu zararlarından korumak için girişimlerde bulunduğu propagandasını yayma isteğinin de etkisi vardır. Anlaşmazlık çözümlenirse Sovyetler Birliği yumuşak gücü ile Ortadoğu bölgesinde etkin olacak ve bunu da kendisi için hayati önemde olan ve dışarıdan gelen tehditlere karşı en hassas olduğu güney sınırında bir çatışma yaşamadan başaracaktır. Ayrıca bu başarısı sayesinde Batı dünyası, Sovyetler Birliği'nin de bir süper güç olduğunu ifade etmek zorunda kalacaktır. Tüm bu saikler, Sovyetler Birliği'nin ve ABD'nin Arap-İsrail çatışmasına dâhli ve sorunu anlamlandırma sürecini etkilemiş ve belirlemiştir. Sonuç olarak, gerek Arap-İsrail anlaşmazlığı, gerekse de bu anlaşmazlık sonucunda bölgede yaşanan savaş ve çatışmalarda büyük devletler müdahil olmak durumunda kalmışlardır. Ancak bu müdahil olma sürecinde haliyle rakip kamptan kendisini ayırtırmak için farklı söylemler, yaklaşım ve politikalar geliştirmeye çalışmışlardır.

Yazar Katkıları: Fikir- M.E.K.; Tasarım- M.E.K.; Denetleme- M.E.K.; Kaynaklar- M.E.K.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi- M.E.K.; Analiz ve/ veya Yorum- M.E.K.; Literatür Taraması- M.E.K.; Yazıyı Yazan- M.E.K.; Eleştirel İnceleme- M.E.K.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Author Contributions: Concept- M.E.K.; Design- M.E.K.; Supervision- M.E.K.; Resources- M.E.K.; Data Collection and/or Processing- M.E.K.; Analysis and/or Interpretation- M.E.K.; Literature Search- M.E.K.; Writing Manuscript- M.E.K.; Critical Review- M.E.K.; Other- M.E.K.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Aronson, S. (1978). *Conflict and Bargaining in the Middle East*. Johns Hopkins University Press.
- Aspaturian, V. V. (1983). Soviet Policy in the Middle East. In H. S. Allen & I. Volgyes (Eds.), *Israel, the Middle East, and US interests*. Praeger.
- Atabay, M. (2016). *Son yüzyılda Türkiye ve Ortadoğu*. Paradigma Akademi Yayınları.
- Atherton, A. (1985). The Soviet Role in the Middle East. *Middle East Journal*, 39(4), 688-715.
- Bar-Siman-Tov, Y. (1987). *Israel, the Superpowers, and the War in the Middle East*. Praeger.
- Bileydi Koç, M. (2006). *İsrail Devleti'nin Kuruluşu ve Bölgesel Etkileri (1948-2006)*. Güniz Yayıncılık.
- Brecher, M. (1974). *Decisions in Israel's Foreign Policy*. Oxford University Press.
- Breslauer, G. W. (1983). Soviet Policy in the Middle East, 1967-1972. In A. A. George (Ed.), *Managing US-Soviet Rivalry*. Boulder, CO: Westview.
- Breslauer, G. W. (1990). On Collaborative Competition. In G. W. Breslauer (Ed.), *Soviet Strategy in the Middle East* (pp. 3-22). Unwin Hyman.
- Brown, L. C. (1984). *International Politics and the Middle East*. Princeton University Press.
- Calhoun, R-D. (2007). Arming David: The Haganah's Illegal Arms Procurement Network in the United States, 1945-49. *Journal of Palestine Studies*, 36(4), 22-32. <https://doi.org/10.1525/jps.2007.36.4.22>
- Cohen, M. (1990). *Truman and Israel*. University of California Press.
- Curanović, A. (2021). *The Sense of Mission in Russian Foreign Policy*. Destined for Greatness! Routledge.
- Daigle, C. (2012). *The Limits of Détente: The United States, The Soviet Union, and the Arab-Israeli Conflict, 1969-1973*. Yale University Press.
- Doran, M. (2016). *Ike's gamble: America's Rise to Dominance in the Middle East*. Free Press.
- Evron, Y. (1973). *The Middle East: Nations, Superpowers and Wars*. Praeger.
- Gerges, F. A. (1994). *The Superpowers and the Middle East: Regional and International Politics, 1955-1967*. Westview Press.
- Freedman, R. O. (1982). *Soviet Policy Toward the Middle East Since 1970* (3rd ed). Praeger.
- Freedman, R. O. (1987). Soviet Policy Toward the Middle East. *Proceedings of the Academy of Political Sciences*, 36(4), 176-197. <https://doi.org/10.2307/1173842>
- Friedgut, T. H. (1984). The Soviet Union in the Middle East. In I. Stockman-Shomron (Eds.), *Israel, the Middle East, and the Great Powers*. Shikmona Publishing Co.
- Garthoff, R. (1985). *Detente and Confrontation*. The Brookings Institution.
- Giancola, A. (2013). "The Amber Light": Regional and Superpower Politics in the 1967 Arab-Israeli War. *Prandium-The Journal of Historical Studies*, 2(1), 19-24.
- Glassman, J. (1981). *Arms for the Arabs*. Johns Hopkins University Press.
- Golan, G. (1977). *Yom Kippur and After*. Cambridge University Press.
- Golan, G. (1980). *The Soviet Union and the Palestine Liberation Organization*. Praeger.
- Gorbachev, M. (1987). *Perestroika: New Thinking for Our Country and the World*. Harper & Row.
- Haggai, F., Zdeněk, K. & Goldstein, Y. (2017). The First Israeli Weapons Procurement Behind the Iron Curtain: The Decisive Impact on the War of Independence. *Israel Studies*, 22(3), 125-152. <https://doi.org/10.2979/israelstudies.22.3.06>
- Halliday, F. (1981). Soviet Policy in the Arc of Crisis. Institute for Policy Studies.
- Harkavy, R. (1979). Strategic Access, Bases and Arms Transfers. In M. Leitenberg and G. Sheffer (Eds.), *Great Power Intervention in the Middle East*. Pergamon Press.
- Heikal, M. (1978). *The Sphinx and the Commissar*. Harper & Row.
- Herrmann, R. (1987). Soviet Policy and the Arab-Israeli Conflict: Actions, Patterns, and Interpretations. *Political Science Quarterly*, 102(3), 417-440. <https://doi.org/10.2307/2151401>
- Hunter, R. A. (1988/1989). Seeking Middle East Peace. *Foreign Policy*, 73, 3-21.
- Hurewitz, J. C. (1969). *The Soviet-American Rivalry*. Columbia University Press.
- Jabber, P. & Kolkowicz, R. (1981). The Arab-Israeli Wars of 1967 and 1973. In S. S. Kaplan (Ed.), *Diplomacy of Power*. Brookings Institution.
- Jackson, G. (2019/2020). Who Killed Détente? The Super Powers and the Cold War in the Middle East, 1969-1977. *International Security*, 44(3), 129-162. https://doi.org/10.1162/isec_a_00369
- James, L. M. (2012). Egypt: Dangerous Illusions. In Wm. R. Louis & A. Shlaim (Eds.), *The 1967 Arab-Israeli War: Origins and Consequences* (pp. 56-78). Cambridge University Press.
- Johnson, L. B. (1971). *The Vantage Point*. Popular Library.

- Karsh, E. (1985). *The Cautious Bear: Soviet Military Engagement in Middle East Wars*. Westview.
- Karsh, E. (1988). *The Soviet Union and Syria*. Royal Institute of International Affairs.
- Kass, I. (1978). *Soviet Involvement in the Middle East*. Westview.
- Killioğlu, M. E. (2023). Sovyetler Birliği'nin Akdeniz Politikası ve 1973 Ramazan/Yom Kippur Savaşı. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 480-499. <https://doi.org/10.22466/acusbd.1388297>
- Kissinger, H. (1979). *White House Years*. Little, Brown.
- Kissinger, H. (1982). *Years of Upheaval*. Little, Brown.
- Klinghoffer, A. J. (1985). *Israel and the Soviet Union*. Westview.
- Kochavi, A. J. (2024). Unsuccessful Effort of the Superpowers to Settle the Arab-Israeli Conflict in the Aftermath of the Six-Day War: The Gromyko-Goldberg Agreement. *The Journal of the Middle East and Africa*, 15(3), 223-248. <https://doi.org/10.1080/21520844.2024.2374658>
- Kolkowicz, R. (1973). Soviet Policy in the Middle East. In M. Confino & S. Shamir (Eds.), *The USSR and the Middle East* (pp. 77-88). John Wiley.
- Krammer, A. (1973). Soviet Motives in the Partition of Palestine, 1947-48. *Journal of Palestine Studies*, 2(2), 102-119. <https://doi.org/10.2307/2535483>
- Krammer, A. (1974). *The Forgotten Friendship-Israel and the Soviet Bloc, 1947-53*. University of Illinois Press.
- Lall, A. (1968). *The UN and the Middle East Crisis, 1967*. Columbia University Press.
- Laqueur, W. (1959). *The Soviet Union and the Middle East*. Routledge & Kegan Paul.
- Laqueur, W. (1969). *The Struggle for the Middle East*. Macmillan Press.
- MacFarlane, S. N. (1985). The Soviet View of the Utility of Force in the Third World. In P. Marantz and B. S. Steinberg (Eds.), *Superpower Involvement in the Middle East* (pp. 3-30). Boulder, CO: Westview.
- MacFarlane, S. N. (1987a). The Middle East in Soviet Strategy. In A. Braun (Ed.), *The Middle East in Global Strategy*. Boulder, CO: Westview.
- MacFarlane, S. N. (1987b). The Soviet Union and Conflict Management in the Middle East. In G. Ben-Dor and D. B. Dewitt (Eds.), *Conflict Management in the Middle East*. Lexington, MASS: Heath.
- McNamara, R. (2003). *Britain, Nasser and the Balance of Power in the Middle East, 1952-1967: From the Egyptian Revolution to the Six-Day War*. Frank Cass.
- MccGwire, M. (1987). *Military Objectives in Soviet Foreign Policy*. Brookings Institution.
- Miller, B. (1987). Perspectives on Superpower Crisis Management and Conflict Revolution in the Arab-Israeli Conflict. In G. Ben-Dor and D. B. Dewitt (Eds.), *Conflict Management in the Middle East* (pp. 247-284). Lexington, MASS: Heath.
- Neff, D. (1984). *Warriors for Jerusalem*. Simon & Schuster.
- O'Ballance, V. (1997). *No Victor No Vanquished: The Arab-Israeli War, 1973*. Presidio Press.
- Ovendale, R. (1996). *Britain, The United States, and the Transfer of Power in the Middle East, 1945-1962*. Leicester University Press.
- Petersen, T. T. (2006). *The Decline of the Anglo-American Middle East, 1961-1969*. Sussex Academic Press.
- Primakov, E. M. (1988). Soviet Policy Towards the Arab-Israeli Conflict. In William Quandt (Ed.), *The Middle East: Ten Years After Camp David* (pp. 387-407). Brookings Institution.
- Quandt, W. (1977). *Decade of Decisions*. University of California Press.
- Ra'anan, U. (1980). *The USSR Arms the Third World*. M.I.T. Press.
- Report of a Study Group. (1975). *Toward Peace in the Middle East*. The Brookings Institution.
- Rizvi, N. (1989). Soviet Peace Initiative in the Middle East. *Strategic Studies*, 12(3), 22-24.
- Ross, D. (1987). Soviet Decisionmaking for the Middle East. S. F. Wells, Jr. and M. A. Bruzonsky (Eds.), *Security in the Middle East*. Boulder, CO: Westview.
- Rubin, B. (1990). Reshaping the Middle East. *Foreign Affairs*, 69(3), 131-146. <https://doi.org/10.2307/20044405>
- Sachar, H. M. (2010). *Israel and Europe: An Appraisal in History*. Knopf Doubleday Publishing Group.
- Sadat, A. (1977). *In Search of Identity*. Harper and Row.
- Safran, N. (1981). *Israel, the Embattled Ally*. Harvard University Press.
- Saunders, H. (1988). Regulating Soviet-U.S. Competition and Cooperation in the Arab-Israeli Arena. In A. L. George, P. J. Farley & A. Dallin (Eds.), *US.-Soviet Security Cooperation*. Oxford University Press.
- Sayigh, Y. & Shlaim, A. (Eds.). (1997). *The Cold War and the Middle East*. Clarendon Press.
- Sella, A. (1981). *Soviet Political and Military Conduct in the Middle East*. St. Martin's Press.
- Shlaim, A. (1987). Britain and the Arab-Israeli War of 1948. *Journal of Palestine Studies*, 16(4), 50-76. <https://doi.org/10.2307/2536720>

- Slater, J. (1987). Dominoes in Central America. *International Security*, 12(2), 105-134.
- Slater, J. (1990/1991). The Superpowers and an Arab-Israeli Political settlement: The Cold War Years. *Political Science Quarterly*, 105(4), 557-577. <https://doi.org/10.2307/2150935>
- Slonim, S. (1979). The 1948 American Embargo on Arms to Palestine. *Political Science Quarterly*, 94(3), 495-514.
- Smith, S. C. (2012). *Ending Empire in the Middle East: Britain, the United States and Post-War Decolonization, 1945-1973*. Routledge.
- Spechler, D. R. (1979). The Soviet Union in the Middle East: Problems, Policies, and Prospective Trends. In Y. Roi (Ed.), *The Limits to Power: Soviet Policy in the Middle East* (pp. 331-365). Croom Helm.
- Spechler, D. R. (1986). The USSR and Third-World Conflicts. Domestic Debate and Soviet Policy in the Middle East, 1967–1973. *World Politics*, 38(3), 435-461. <https://doi.org/10.2307/2010201>
- Spiegel, S. L., Heller, M. A. & Goldberg, J. (1988). *The Soviet-American Competition in the Middle East*. Heath.
- Suri, J. (2003). *Power and Protest: Global Revolution and the Rise of Détente*. Harvard University Press.
- Swarc, A. (2011). The early French Connection to Israel. *Jewish Historical Studies*, 43, 159-187.
- Talbbott, S. (Ed.). (1974). *Khrushchev Remembers*. Little, Brown.
- Tillman, S. P. (1982). *The United States and the Middle East*. Indiana University Press.
- Tudda, C. (2015). *Cold War Summits: A History, from Potsdam to Malta*. Bloomsbury Academic.
- Walt, S. M. (1987). *The Origins of Alliances*. Cornell University Press.
- Vance, C. (1983). *Hard Choices*. Simon and Schuster.
- Zamir, M. (2010). "Bid" for Altalena: France's Covert Action in the 1948 War in Palestine. *Middle Eastern Studies*, 46(1), 17-58. <https://doi.org/10.1080/00263200903432258>
- Zbavitelová, G. (2020, November 30). The Czech Arms That Saved Israel. The Jerusalem Post. Ekim 20, 2024 tarihinde <https://www.jpost.com/international/the-czech-arms-that-saved-israel-650710> adresinden alındı.
- Ziv, G. (2010). Shimon Peres and the French-Israeli Alliance, 1954-1959. *Journal of Contemporary History*, 45(2), 406-429. <https://doi.org/10.1177/0022009409356915>
- Zweig, F. (1969). *Israel: The Sword and the Harp*. Heinemann.

Extended Abstract

On 29 November 1947, the newly established United Nations (UN) convened to discuss the situation of the British Mandate in Palestine. After the meeting, Britain decided to end its rule in the region and the Partition Plan, which envisaged dividing the region between two states, the Israel and Palestine, was accepted. While the Jews in Palestine welcomed this development, the Arabs opposed this situation and did not accept it. In May 1948, after the Jews in Palestine declared independence under the name of Israel, the Arab-Israeli conflict and the first Arab-Israeli War officially started. This conflict and the wars it caused deeply affected the region and world politics in the second half of the 20th century. During this period, the division of the world into rival camps between the USA and the Soviet Union, also affected the Middle East and the Arab-Israeli conflict. The rivalry and tension between the two states, called the Cold War, was carried into the region.

In the period from the end of World War II until the collapse of the Soviet Union in 1989, the Arab-Israeli conflict was one of the areas of competition between the United States and the Soviet Union. According to the opinion of US policy makers during this period, the Soviet Union often tried to use the Arab-Israeli conflict to destroy the influence of Western countries, especially the United States, in the Middle East. Therefore, the influence of the Soviet Union in the region has been accepted by the Western world as the biggest obstacle to reaching a reasonable and mutually acceptable solution to the conflict. For this reason, the USA opposed almost all of the proposals coming from the Soviet Union, which were claimed to be aimed at solving the problems in the Middle East, and tried to exclude the Soviet Union from diplomatic initiatives. This policy of the USA was partially successful and the influence of the Soviet Union in the Middle East was limited. The Soviet Union also employed the similar policies towards the USA. During the Cold War, the United States and the Soviet Union extended their rivalry to the Middle East due to their important natural resources and strategic location, and entered into fierce competition in this region as well. However, this competition has not always been an uninterrupted power race. The two states also held mutual talks, even though they were aware that they would not reach to any results, but the parties saw that these talks protected them from an unwanted direct conflict, especially on problematic issues.

As we mentioned before, the policy and the attitudes of the Soviet Union in the Middle East were shaped according to the policies of the United States. At first, there was no sufficient indication that the Soviets had expansionist or aggressive aims towards the Middle East. Instead, the common belief in Western countries is that they want to establish influence in the region like the USA. During their 40-year presence in the region, the Soviet Union did not provide major support to local revolutionary or Communist movements, contrary to popular belief. At this point, they chose the supporters of Soviet Communism sympathisers because the Soviet administration had learned of lessons from its experience with China regarding local interpretations of Communism. Despite all the threats, there was no direct Soviet intervention in the Middle East. Direct Soviet intervention was not desired because of the possibility of starting an open conflict with the United States, but a possible Israeli success was prevented by measures such as threats of military intervention and arms aid, as it would radically change the status quo in the region and cause the Soviet Union to be expelled from the Middle East. In order to expand its sphere of influence in the Middle East region, the Soviet Union had to intervene in the Arab-Israeli conflict, as well as in the wars and conflicts in the region as a result of this conflict, just like the USA. However, during this involvement process, they naturally tried to develop different discourses, approaches and policies in order to differentiate themselves from the rival camp. The West and the USA preferred to keep the Arab-Israeli conflict alive and remain unresolved in order to maintain the balance in the Middle East, the Soviet Union set its goal to end it as soon as possible, thus trying to differentiate with the West and gain the sympathy of the countries in the region. The Soviet Union argued that a political and diplomatic solution to the Arab-Israeli conflict was the most appropriate way in order not to add a new one to the potential conflict areas in the Cold War, which first started in the European continent between the two blocs and then moved to the Middle East.

Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla, İletişim Yayınları, 2011, s.901.

Russia and the Russians: From Earliest Times to 2001, İletişim Publishing, 2011, p.901.

Kamila AKHMEROVA
Atatürk Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Erzurum, Türkiye

Tarih, hem bir kültürün süreçlerini anlama ve yorumlamada hem de bir halkın kendi kültürüne ve dünya kültürüne karşı tutumunu belirleme konusunda en önemli unsurların başında gelmektedir. Tarihi incelemek, geçmişteki olayları analiz etmemize, bu olaylar arasındaki nedensel ilişkileri kurmamıza, geçmişte yapılan hatalardan dersler çıkarmamıza ve geleceği inşa etmemize yardımcı olmaktadır. İletişim Yayınları tarafından 2011 yılında basılan ve 901 sayfa olan “Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla” isimli kitabın çevirmeni Kezban Acar’dır. Londra Üniversitesi akademisyenlerinden Geoffrey Hosking, akademik çalışmalarında özellikle Rusya tarihine ve kültürüne odaklanmıştır.

Rusya, özel bir medeniyeti ve toplumu temsil eden devlet olarak, coğrafi, siyasi, sosyal, ulusal ve dini faktörlerin etkisi altında biçimlenmiştir. Literatürde Rusya tarihini anlatan kitaplar genellikle Büyük Petro’nun dönemine yoğunlaşmıştır. Rusya tarihine baktığımızda, Büyük Petro’nun süreci, Rus İmparatorluğunun 1721’de ortaya çıkışıyla birlikte ulusal bir siyasi düzenin nasıl oluşturulduğunu, kültürel kimliğin nasıl geliştirildiğini ve meşrulaştırıldığını ortaya koymaktadır. Bu sürecin devlet tarafından nasıl yönetildiği, Rusya tarihinin incelenmesiyle daha iyi anlaşılabilir.

Bahsi geçen saikler doğrultusunda Geoffrey Hosking, Rusların, erken dönemlerden 2001 yılına kadar yaşadıkları süreci büyük bir ustalık ve bütünlük içerisinde anlatmaktadır. “Rusya ve Ruslar” isimli kitap dikkate ve okunmaya değer bir eser niteliği taşımaktadır. Akıcı bir dille Türkçeye çevrilen bu çalışmada Rus kültürü ve tarihi açısından önemli bir yere sahip olan mir (barış/köy komünü), pravda (doğru olan/gerçek), strada (acı çekmek) ve volya (irade/ özgürlük) gibi kavramlar somut örnekler üzerinden okuyucuya aktarılmaktadır. Bu nedenle eser, Rusya kültürünü sağlıklı bir şekilde analiz edebilmek açısından önemli eserler kategorisinde yer almaktadır.

Geliş Tarihi/Received 18.11.2024
Kabul Tarihi/Accepted 27.12.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 30.12.2024

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:
Kamila AKHMEROVA
E-mail: kamilkaahmerova@mail.ru

Cite this article

Akhmerova, K. (2024). Russia and the Russians: From Earliest Times to 2001, İletişim Publishing, 2011, p.901. *Journal of International Relations Studies*, 4(2), pp. 125-127.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Geoffrey Hosking, çalışmasını altı ana bölüm üzerinden okuyucuya sunmaktadır. Bu bölümler sırasıyla “İmparatorluk Öncesi Rusya ve İmparatorluğunun Başlangıcı”, “İmparatorluğunun Sıkıntılı İnşası”, “Bir Avrupa İmparatorluğu Olarak Rusya”, “Emperyal Kriz”, “Devrim Ve Ütopya” ve “Ütopyanın Çöküşü ve Düşüşü” şeklinde belirlenmiştir. Her bölüm içerisinde ayrıntılı bir şekilde ilgili dönemin en önemli siyasi olaylarına yer verilmiş ve zamanın ruhu yansıtılmıştır.

Hosking, birinci bölümde Rus kültürüne ilgi duyan okuyucuların ilgisini çekebilecek alt başlıkları “coğrafi faktörlerin rolü, ulusal zihniyetin karakteristik özellikleri, gelenek ve görenekler, göçler ve sömürgeleştirme süreci” şeklinde belirlemiştir. Aynı zamanda, yazar birinci bölümde Kiev Rusya’sına, Moğollara ve Moğolların Moskova’nın yükselişinde oynadıkları rolüne değinmiştir.

İkinci bölümde yazar modernitenin sembolü olan Büyük Petro’nun döneminde yaşanan Avrupalılaştırma tarihsel sürecine yer vermektedir. Büyük Petro, Rusya tarihinin en önemli figürlerinden biri olarak tanınmaktadır ve hızlandırılmış ekonomik, siyasi ve kültürel kalkınma hamleleriyle devlet sisteminde, ekonomide ve kültürde reformlar gerçekleştirmiştir. Onun hükümdarlığı sırasında ilk askeri ve mesleki okullar, matbaalar, müzeler, halk kütüphaneleri ve tiyatrolar açılmış; düzenli bir ordu ve donanma kurulmuştur. 1703 yılında Büyük Petro tarafından kurulan St. Petersburg, daha sonra devletin başkenti olmuştur. Büyük Petro’nun reformları sayesinde Rusya, dünyanın en büyük güçlerinden biri haline gelmiştir.

Hosking üçüncü bölümde; II. Katerina, I. Pavel ve I. Nikolay dönemlerine değinmiştir. Dönemin ünlü filozoflarının eserlerinden, özellikle Aydınlanma Çağı’nın fikirlerinden etkilenen II. Katerina, bu düşünceleri hayata geçirmeye çalışmıştır. Aynı zamanda, II. Katerina’nın döneminde yeni bir idari reform gerçekleştirilmiştir. Bu reform, yeni bir idari bölünme oluşturmuş ve bürokratik yapının maliyetinde önemli bir artışa yol açmıştır.

Yazar, kitabın dördüncü bölümünde Rusya İmparatorluğu’nda II. Aleksandr’ın mütereddit reformlarının altını çizmiştir. II. Aleksandr’ın (1855-1881) reformları, “Büyük Reformlar” olarak adlandırılmıştır ve Rus toplumunun tüm alanlarını etkileyerek reform sonrası ülkenin ekonomik ve siyasi yapısını biçimlendirmiştir. Bu reformlar arasında köylü serflikin kaldırılması (1861), Yargı Reformu (1864), Eğitim Reformu (1864) ve Askeri Reform (1874) yer almaktadır. II. Aleksandr’ın faaliyetleri, yüzyıllardır süregelen düzeni kökten değiştirmeye yönelikti. Çar Kurtarıcı olarak bilinen Alexander II, bu reformist tutumunun bir sonucu olarak 1 Mart 1881’de, suikastçılar tarafından bombalı bir saldırı sonucunda hayatını kaybetti.

Beşinci bölümde Hosking, Ekim 1917 Devrimi’ne ve Sovyet toplumunun biçimlenmesine odaklanmaktadır. 1917 Ekim Devrimi, Rusya’da geçici hükümetin devrildiği ve Bolşeviklerin Petrograd’da iktidarı ele geçirdiği siyasi olaylar dizisidir. Tarih yazımında bu olay, “Büyük Ekim Sosyalist Devrimi” veya “Ekim Darbesi” olarak da anılmaktadır. Ekim 1917 Devrimi’nin temel toplumsal ön koşulları, dönemin üç büyük sorununun çözülmemiş olmasından kaynaklanıyordu. Birincisi, ulusal sorun çözülmemiştir; imparatorluk sınırları içindeki Polonyalılar, Ukraynalılar, Baltık ve Transkafkasya halkları, özerklikten yoksundu. İkincisi, köylülerin büyük çoğunluğu hâlâ toprağa erişim sağlayamamıştı. Üçüncüsü, işçiler için çalışma koşulları ve sosyal koruma önlemleri, Avrupa ülkeleriyle kıyaslandığında oldukça yetersiz kalıyordu. Yazar, bu çözülmemiş sorunların aslında devrimin temel sebepleri olarak algılandığını belirtmiştir.

Altıncı bölümde Hosking, Soğuk Savaş döneminde ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin 1991 yılında dağılması konusuna yoğunlaşmıştır. Bu yaşanan gelişmeyi bir yandan dünya siyaseti, ekonomisi ve sosyal süreçler üzerinde derin etkiler bırakırken bir yandan da 20. yüzyılın en önemli olaylarından biri olarak değerlendirmiştir. SSCB’nin çöküşünün temel nedenlerinden biri, planlı ekonominin düşük verimliliği, bilimsel ve teknolojik gelişmelerdeki geri kalmışlık ve aşırı askeri harcamaların neden olduğu ekonomik sorunlardı. Bu sorunlar, ülkede mal kıtlığı, enflasyon ve yaşam standartlarının düşüşüyle sonuçlandı. SSCB’nin çöküşünün siyasi nedenleri arasında, halkın otoriter rejimden duyduğu memnuniyetsizlik, siyasi rekabet eksikliği ve ifade özgürlüğünün sınırlanması yer almaktadır. Mihail Gorbaçov’un başlattığı reformlar (Perestroyka ve Glasnost), Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin gücünü zayıflatmış ve SSCB cumhuriyetlerindeki ulusal hareketlerin güçlenmesine yol açmıştır. SSCB’nin dağılmasında, Soğuk Savaş bağlamında Batı’nın, özellikle de ABD’nin baskıları ve 20. yüzyılın sonlarında değişen küresel ekonomik ve siyasi dinamikler gibi dış faktörler de önemli bir rol oynamıştır.

Kitap içerisinde dikkat çeken noktalar arasında Hosking’in, “ciddi sorunları olmasına rağmen, Rusya’nın geleceğinin ümitsiz olduğunu söylemek mümkün olmaz. Onun kendisine birçok anlamda engel teşkil eden paradoksal, jeopolitik konumu, bugün tam bir avantaja dönüşmüş bulunmaktadır” (s.847) ifadesi konuya nasıl yaklaştığını göstermektedir. Bununla birlikte Hosking kitabın son paragrafında “Rusya, çok değişik biçimleri ile dünya tarihinin en büyük, mücadeleci devletlerinden bir tanesidir” (s.847) notunu düşmüştür. Rusya devletinin tarihiyle ilgili vurgulanmak istenen, Rusya’nın dönemsel emperyalist

politikalarına, demokratik kamu kurumlarının gelişimine ve yüzyıllar boyunca değişen demografik açıdan kozmopolit çeşitliliğe odaklanmış olmasıdır.

Yazar Birinci Dünya Savaşı'nı anlatırken Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Rusya İmparatorluğu'nun ordularının karşı karşıya geldikleri en önemli cepheleri hakkında bilgileri dâhil etmemiştir. Kafkasya Cephesi'ndeki çatışmaların sonucu Rusya'daki İmparatorluk hükümetinin çöküşüne (Şubat 1917) ve Rusya'nın savaştan çekilmesine (Mart 1918) yol açmıştır. Bu kısmın kitap içerisinde yer almamasına rağmen, "Rusya ve Ruslar" isimli kitap sade ve yalın bir üslup, anlaşılması basit ve açıklayıcı bir dil kullanmaktadır.

Sonuç olarak bu kitap Rusya tarihine ilgi duyan öğrencilere, araştırmacılara ve kamuoyuna hitap etmektedir. Hem tarihsel kronoloji hem de kavramların sistematik olarak verildiği görülmektedir. Rusya üzerine birçok veri, harita, gösterge, grafik ve alıntıya yer verilerek analiz yapılmış olması eserin orijinalliğini ve güvenilirliğini arttırmaktadır. Tüm bu özellikleriyle Hosking, Rusya hakkında tüm okurlara genel bir görünüm sunabilmiştir. Kaleme alınan bu eserin, geniş yelpazede Uluslararası İlişkiler literatürüne tarihsel bir perspektif sunması, özel olarak ise Rusya ile ilgili disipline yeni bir bakış açısı getirmesi bakımından okunmaya değer olduğu düşünülmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: *Dış bağımsız.*

Çıkar Çatışması: *Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.*

Finansal Destek: *Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.*

Peer-review: *Externally peer-reviewed.*

Conflict of Interest: *The authors have no conflicts of interest to declare.*

Financial Disclosure: *The authors declared that this study has received no financial support.*

Acknowledgement of Reviewers

Dear Readers,

Our reviewers perform very important and precious role in the evaluation of the scientific articles, make valuable contributions to the increasing quality and the rising at an international level of the Journal of International Relations Studies.

Editorial Board would like to thank all the reviewers that are listed below for their support in Journal of International Relations Studies in 2024.

Prof. Dr. Işık KUŞÇU BONNENFANT
Ortadoğu Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Bayram SİNKAYA
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Doç. Dr. Ferhat Çağrı ARAS
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Merve Suna ÖZEL ÖZCAN
Kırıkkale Üniversitesi

Doç. Dr. Taylan Özgür KAYA
Necmettin Erbakan Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emel İLTER
Fırat Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hamza YAVUZ
Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nurettin ÇAKICI
Trabzon Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Soner HAMZAÇEBİ
Trabzon Üniversitesi

Dr. Derya ÇAKICI
Bağımsız Araştırmacı

